

NEPRAJZI

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkesztő Hála József

JANKÓ JÁNOS SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJÁRA

Emlékezés Jankó Jánosra (3)

Jankó János sírjánál (6)

A Jankó János-emlékünnepegség előadásai (10)

Külföldi tanulmányutak, expedíciók (41)

Tudományos rendezvények, konferenciák (80)

Kiállítások (85)

Mindenféle (90)

E számunkat JANKÓ JÁNOS
Szibériában készített
és a Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteményében őrzött
fotóival illusztráltuk.

ISSN 0133—8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: **ANDRÁSFALVY BERTALAN**
Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság Titkársága

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Neotípp Nyomdaipari és Kereskedelmi Betéti Társaság
1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
Felelős vezető: Dr. Naszályi Gábor

MR. EMERSON JAMES MARTINE

Residence: 1000 1/2 Street, N.W., Washington, D.C.

Emerson James Martine

EMLÉKEZÉS JANKÓ JÁNOSRA

Bevezetés a Néprajzi Hírek Jankó János-emlékszámahoz

A Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum az ünnepelt munkásságához méltó, tartalmas emlékünnepséget rendezett 1993. március 26-án Budapesten JANKÓ JÁNOS születésének 125. évfordulója alkalmából. Délelőtt koszorúzás volt a Kerepesi úti temetőben. BALASSA IVÁN emlékbeszédének elhangzása után Társaságunk nevében BALASSA IVÁN, FÜZES ENDRE és BARNÁ GÁBOR, a Néprajzi Múzeum képviselőjében pedig KODOLÁNYI JÁNOS, SELMECZI KOVÁCS ATTILA és SZEMKEŐ ENDRE helyezték el koszorút tudományunk nagy klasszikusának sírján. Délután emlékülésre került sor a Néprajzi Múzeumban, amelyen GUNDA BÉLA elnököt és KODOLÁNYI JÁNOS, SZARVAS ZSUZSA, SZILÁGYI MIKLÓS, BALASSA M. IVÁN, valamint BOLYKINÉ FOGARASI KLÁRA tartottak előadásokat, SELMECZI KOVÁCS ATTILA pedig JANKÓ JÁNOS *Kalotaszeg magyar népe* című művének új kiadását mutatta be. Az emlékülés után GUNDA BÉLA nyitotta meg a Néprajzi Múzeum első emeleti kiállítótermében megrendezett *A Nilustól Szibériáig, Jankó János (1868–1902) néprajzkutató élete és munkássága* című kiállítást (rendezte: KODOLÁNYI JÁNOS, művészeti kivitelező: NAGYNÉ SEBESTYÉN KRISZTINA).

Az évforduló alkalmából a Néprajzi Múzeum a *Series Historia Ethnographiae* című sorozatának 6. köteteként reprint változatban kiadta JANKÓ JÁNOS *Kalotaszeg magyar népe, Néprajzi tanulmány* című könyvét (sorozatszerkesztő: SELMECZI KOVÁCS ATTILA, sajtó alá rendezte: HÁLA JÓZSEF, Bp., 1993. 356 p.). A kötet nem csupán az 1892-ben megjelent szöveget és ábrákat tartalmazza, hanem JANKÓnak a különféle folyóiratokban és lapokban (*Ethnographia, Erdély, Kalotaszeg, Fővárosi Lapok, Vasápmi Újság*) megjelent nyolc, Kalotaszeggel kapcsolatos írását is. A kötet végén olvasható két tanulmány nagy elődünk kalotaszegi kutatásainak történetét (HÁLA JÓZSEF) és a nevezetes néprajzi könyv megjelenése óta eltelt egy évszázad kalotaszegi változásait (VASAS SAMU) mutatja be. A Néprajzi Múzeum ugyanezen sorozatának 7. kötete (JANKÓ JÁNOS: *Finnországi jegyzetek*, szerkesztette és közzétette: KODOLÁNYI JÁNOS, Bp., 1993. 174 p.) is az évfordulóra látott napvilágot. E kötet mindazon írást (jelentés, naplójegyzetek, finn néprajzi katalógus, a finn néprajzról szóló tanulmány, levél), valamint képet és rajtot tartalmazza, amelyek JANKÓ második finnországi utazásával és kutatásaival (1897) kapcsolatosak. Az *Ethnographia* LUKÁCS LÁSZLÓ által szerkesztett 1993/2. száma is az évforduló jegyében készült és jelent meg, borítóján a következő felirattal: *Tanulmányok a 125 éve született Jankó János emlékére*. E szám dolgozatainak szerzői elsősorban a *Jankó János-díjas* kutatók közül valók. Magánkiadásban, ugyancsak 1993-ban jelent meg Debrecenben, az *Örökségünk* című sorozat (kiadó és sorozatszerkesztő: FARKAS ZOLTÁN) darabjaként JANKÓ JÁNOS egyik tanulmánya (*Adatok a sámán vallás megismeréséhez*, 57 p.) is.

A *Néprajzi Hírek* e számát, csatlakozva az évforduló megünnepléséhez, mi is JANKÓ JÁNOS emlékének szenteljük. Egyrészt közzétesszük a fent említett emlékünnepség keretében a sírnál elmondott beszédet és az emlékülés előadásait. Másrészt a folyóirat minden rovatában olyan írásokat közlünk, amelyek rokon népeinkkel, illetve kutatásukkal kapcsolatosak. Köztudott, hogy JANKÓnak a rokon népeink körében folytatott vizsgálódásai nagy és maradandó eredményeket hoztak, amelyek a magyar néprajz tudománytörténetében mérföldköveknek számítanak.

JANKÓ JÁNOS először 1896-ban járt Finnországban és Oroszországban, majd 1897 júliusától 1898 októberéig, ZICHY JENŐ harmadik ázsiai expedíciójának tagjaként 15 hónapon át folytatott múzeumi, könyvtári és terepi kutatásokat finnugor rokonainknál, hosszú időt töltött Szibériában, az osztjákok földjén is. A Szovjetunió felbomlása, valamint a Kelet-Európában bekövetkezett politikai és társadalmi változásoknak köszönhetően az 1980-as évek végén új fejezet kezdődött a rokon népekkel való kapcsolatainkban. Megnyíltak a határok; magyar szakemberek (néprajz-, népzene-, néptáncutatók, nyelvészek, irodalomtörténészek stb.), fotósok, filmesek és turisták ma már eljuthatnak az addig „zárt” területekre is (VIKÁR LÁSZLÓ és BEREZCKI GÁBOR 1958 és 1979 között a cseremiszek, csuvasok, tatárok és baskírok földjén folytatott kutatásai e tekintetben kivételesnek számítottak); sorra rendezik a tudományos és kulturális összejöveteleket, világtalálkozókat és kiállításokat; Finnország, Észtország és Magyarország állami, tudományos és kulturális szervei és szervezetei egyre többet tesznek a nyelvükben, kultúrájukban, sőt gyakran létükben is veszélyeztetett kis finnugor népekért (ki-magasló jelentőségű volt e téren GÖNCZ ÁRPÁD köztársasági elnök 1993-ban tett oroszországi utazása); több olyan új tudományos, kulturális és társadalmi szervezet alakult, amelyek keretében kutatás és kapcsolattartás egyaránt folyik; megnövekedett a rokon népeket bemutató kiadványok száma..., és sorolhatnánk tovább az utóbbi évek öröndetes változásait. Folyóiratunk e számában ennek az új korszaknak a kezdetét szándékoztunk dokumentálni, JANKÓ JÁNOS ez irányú tevékenységére is emlékezve és emlékeztetve, természetesen a teljesség igénye nélkül.

A dolgozatokat, cikkeket, tudósításokat és híreket a Magyar Néprajzi Társaság és a Reguly Társaság tagjai, valamint a Néprajzi Múzeum munkatársai írták, az egyes rovatok végén közölt fényképeket (JANKÓ JÁNOS szibériai felvételei) a Néprajzi Múzeum bocsátotta a rendelkezésünkre. Ezúton mondunk köszönetet mindazoknak, akik a *Néprajzi Hírek* Jankó János- emlékszámanak összeállításához írsaikkal és segítségükkel hozzájárultak!

HÁLA JÓZSEF
szerk.

Jankó János (alsó sor közepén) kísérfje és osztják férfiak társaságában a Csingala Irtis vidékén

*Jankó János Nyikolaj nevű hajója a Nagy-Jugánon
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)*

JANKÓ JÁNOS SÍRJÁNÁL

Jankó János születésének 125. évfordulójára

Elhangzott 1993. március 26-án Budapesten, a Kerepesi úti temetőben

A magyar néprajztudomány művelői hálával és nagy tisztelettel jöttek el ezen a napon JANKÓ JÁNOS sírjához születésének 125. évfordulója alkalmával. Tudjuk azt, hogy csak 34 évre szabott rövid élete, munkássága nélkül tudományszakunk nem érhetne volna el azokat a kiváló eredményeket, melyeket magunkénak mondhatunk. Köszönet érte!

Nagyapja messze földön ismert szűrszabómester Tótkomlóson, Békés megyében, származására nézve tót (ma természetesen szlováknak mondjuk), nagyszerű rajzolási készséggel. Ezt örökölte a II. JANKÓ JÁNOS, akinek paraszti zsánerképei a múlt század második felében általánosan ismertek és kedveltek. De még ezeknél is fontosabb sok-sok tízezer karikatúrája. Ezek nélkül kora vicclapjai egyszerűen elképzelhetetlenek lennének. A JANKÓ JÁNOSok sorában, a miénk, a néprajz a III., aki nem csak nagyszerű rajzoló, hanem hihetetlen nyelvtelenség. Az európai világnyelveken kívül a különböző szláv nyelveken is megértette magát, külön megtanult oroszul, hogy a magyarságra vonatkozó, illetve kapcsolatba hozható rendkívül gazdag irodalmat, múzeumi feljegyzéseket tanulmányozhassa. Két gyermeke, IV. JÁNOS és DÉNES sok mindent elmeséltek még nekem édesapjukról, elsősorban olyan emlékeket, melyek az osztrák származású édesanyjuktól származtak. Az V. és VI. JANKÓ JÁNOS itt él Budapesten közöttünk, őrizve a nagyszerű családi hagyományokat, emlékeket, megőrizve a nyelvek iránti fogékonyságot.

JANKÓ JÁNOS a földrajz felől érkezett a néprajz területére, olyan korszakban, amikor annak anyagi kultúrával foglalkozó része HERMAN OTTÓ nagy halászlát munkája, a Néprajzi Múzeum névleges létezése nyomán éppen csak kezdte bontogatni szárnyait. Különösen vonzották a munkaeszközök, melyekből több ezer darabot gyűjtött össze, rajzolt le és fényképezett, amivel ezt az akkor még viszonylag újnak számító megőrkítési formát meghonosította a néprajzban. Egy alkalommal megpróbáltam térképre vinni azokat a településeket, ahol gyűjtőmunkát végzett. Ezek száma megközelíti a 150-et. A háromszéki Oltszentől a Vas megyei Vasszécsig, az Árva megyei Zuberectől a Krassó-Szörény megyei Máriahavasig. Az új iránti hallatlan fogékonyságát mi sem mutatja jobban, mint hogy a nagyon szűkös Néprajzi Múzeumban külön helyiséget biztosított VIKÁR BÉLA világszerte népszerű fonográfgyűjteményének.

Tőle származnak az első olyan néprajzi monográfiák, melyek egy-egy terület etnikai képét igyekeztek megrajzolni: *Kalotaszeg magyar népe* (1892), melyet erre az évfordulóra a Néprajzi Múzeum újra megjelentetett; *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe* (1893); *A Balaton-melléki lakosság néprajza* (1902). Ezek mind olyan művek, hogy még egy évszázad távolságában is gyakran használjuk őket és ma is tanulunk belőlük.

Korábban is, de különösen attól kezdve, hogy az Ezredéves Kiállítás Néprajzi Falujának előkészítésébe bekapcsolódott, a magyar építészet úttörő kutatójává vált. Éveken át járta az akkori országot, hogy kiválassza azt a 24 épületgyűjtést, amit a budapesti Városligetben 1896-ban bemutattak. Jellemző, hogy ezek között 12 magyar, 12 nemzetiségi, egy különálló épület a cigányságot képviselte. A falu lebontása után a Néprajzi Múzeum sokezer, többségében jeles tárggyal gyarapodott. Tulajdonképpen JANKÓt tekinthetjük a Néprajzi Múzeum

Balassa Iván az emlékezésedet mondja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

*Balassa Iván, Szemkeő Endre
és Selmeczi Kovács Attila*
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

*Balassa Iván, Fűzes Endre, Barna Gábor
és Kodolányi János*
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

megalapítójának. Ő rakta le annak tudományos alapjait, indította el a *Néprajzi Értesítőt* 1900-ban, mely azóta is, kisebb-nagyobb kihagyásokkal az emlékét őrzi. Elgondolása volt az *Útmutató néprajzi múzeumok szervezéséhez* c. kiadvány, melyet tanítványa BÁTKY ZSIGMOND valósított meg.

Rengeteg mindennel foglalkozott. Ezek közül feltétlenül meg kell említenem finnországi, oroszországi útjait és ez utóbbi betetőzése, amikor expedíciót szervezett legközelebbi nyelvi rokonaink, az Ob és mellékfolyói partján élő osztjakok közé. Eredményei közül ugyan már jelentek meg írások, de tulajdonképpen teljes gyűjtött anyaga és gyöngybetűkkel írt naplója még nem látott napvilágot, pedig igazán megérdemelné. Ennek az útjának egyik legfontosabb célkitűzése, hogy a halászatot tanulmányozza, mint tette azt Finnországban és Oroszországban más területeken is. Ebből jelent meg magyar és német nyelven *A magyar halászat eredete* c. alapvető munkája 1902-ben, melyet voltak, akik bíráltak, mások kiegészítették, de ehhez hasonló nagyságú és jelentőségű munkát azóta sem írt magyar néprajzkutató.

A vidéki múzeumok szegényes vagy teljesen hiányzó néprajzi gyűjteményeit igyekezett úgy megszervezni, hogy maga ment el az adott területre tárgyakat gyűjteni. Éppen az Erdélyi Kárpát Egyesület számára dolgozott, amikor 90 kilométeres szekerezés után megérkezett a csíki Borszékra, ahol kifáradt szíve 1902. július 30-án este megszűnt dobogni.

Több mint kilenc évtizede meghalt, mégis köztünk él, munkáival, tanulmányaival, feljegyzéseivel, az általa készített rajzokkal és fényképekkel, de tanításaival is. Hiszen BÁTKY ZSIGMOND évekig mellette dolgozott, BÁTKY-nak pedig GUNDA BÉLA volt kedves tanítványa. A Magyar Néprajzi Társaság 1969-ben *Jankó János-díjat* alapított azoknak a fiatal néprajzkutatóknak, akik még nem töltötték be a 35. életévüket és JANKÓ JÁNOS nagyszerű életművét tekintik példaképüknek. Ma már számuk megközelíti az 50-et és szaktudományunk derékhadához tartoznak. Így él tovább JANKÓ JÁNOS, a kiemelkedően nagy néprajztudós napjainkban is.

BALASSA IVÁN

*Nikander Dimitrievics Nakarjakov,
Jankó hivatalos kísérője Szibériában
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)*

*Jankó osztják tolmácsai Szibériában
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)*

*Anyiszij Nikiforov, Jankó kozák szolgálója
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)*

A JANKÓ JÁNOS-EMLEKÜNNEPSÉG ELŐADÁSAI

Jankó János és Európa

A Néprajzi Múzeum egykori igazgatójára, a kiváló, nagy tehetségű néprajztudósra emlékeztetve kötelességünk azt is számba venni, miként készült föl a feladataira, milyen hazai és nemzetközi környezetben fejthette ki munkásságát. Sem érdeklődésének kibontakozását, majd alakulását, sem feladatvállalását, hivatástudatát nem érthetjük meg, ha nem vizsgáljuk meg közelebbről azokat a tudományos törekvéseket, intézményfejlesztési elképzeléseket, amelyeknek a hatókörében élt és működött. Távol álljon tőlem, hogy hosszabb tudománytörténeti fejtegetésbe kezdjek, röviden azonban mégis vázolniom kell azokat a legfontosabb irányokat, amelyek JANKÓ korában az európai néprajzkutatást jellemezték.

Európa, gyakori kifejezésekben: a vén Európa, voltaképpen változó alakokban jelenik meg az évszázadok folyamán, hol kisebb, máskor kiterjedtebb. Földrajzi meghatározása önkényes, hiszen a hatalmas Eurázsianak a nyugati kisebbik felét az Urál hegység alig választja el a nagyobb keleti, ázsiai résztől. Európát nem mérév, átjárhatatlan határok, mint a többi földrész esetében, óceánok, választják el Ázsiától. A kutatások bizonyítják, hogy nincsenek is átjárhatatlan határok, hiszen az óceánok sem tudták elválasztani egymástól a különféle földrészekben élő embercsoportokat. S Európa mégis más, mint Ázsia. Nem az teszi mássá, hogy keleten az Urál határolja, hanem mássá teszik az európai társadalmak, a messi múltban gyökerező kultúrája, a különféle okokból kialakult regionális eltérések ellenére is. Európa nem mindig foglalta magába azokat a területeket, amelyek a földrajzi meghatározás szerint hozzá tartoznak. Európa nagyon sokáig nem ismerte az Európán kívüli földrészeket, s azok sem tudtak Európáról. Európa elsősorban magának fedezte föl a világot, hódította meg nagy kiterjedésű részeit, s megpróbálta a maga képére formálni. A felfedezők, s a hódítók Európát vitték a meghódított területekre, mégha Európa nem is lehetett mindig büszke arra a képre, amelyet róla alkothattak. Ez a folyamat nem az Amerika felfedezése utáni, főleg a XVI–XVII. századtól megindult gyarmatosítással kezdődött, hasonló események zajlottak le már az ókorban is. A világ megismerésére irányuló törekvések is megjelentek már az ókorban, hagytak is ránk tudományosan is hasznosítható értékes adatokat. Etnológiáról azonban csak a jóval későbbi korokban beszélhetünk. A XIX. században már különféle iskolák, kutatási módszerek, célok jellemezték az európai etnológusok munkáját. Többségük törekvéseit az irányította, hogy a primitívnek, sokszor vadnak minősített törzsi társadalmak minél alaposabb megismerése révén kiséreljék meg az embernek, az emberi társadalmaknak a megértését. Már olyan régészeti leletek is álltak rendelkezésre, mint pl. a neandervölgyi ősember csontmaradványai, barlangi sziklafestmények, valamint a korai civilizációk értékes emlékei. Meghatározó hatása volt az evolúciós elméletek létrejöttének és elterjedésének, közöttük is a biológiai evolucionizmusra épülő elgondolásoknak. Ezek az elméletek a darwini fejlődésemélet tanításait iktatták a maguk társadalomról, kultúráról alkotott feltevéseibe. BASTIAN nevével jelölhető az az egyik etnológiai iskola, amely JANKÓ felkészültségében is felismerhető. Bár a XIX. században már, főleg a német nyelvterületen, a GRIMM testvérek és mások munkássága révén a figyelem kezdett az európai társadalmak felé is fordulni, az etnológia kettéválására Völkerkundéra és Volkskundéra még nem került sor. Nem hanyagolhatók el a XIX. században kibontakozott és megerősödött nemzeti mozgalmak sem, amelyek nem politikai mozgalmakként léptek fel,

hanem a kultúra különféle ágaiban (történelem, irodalom, nyelv stb.). Mindezek, külön is, együtt is, megérintették JANKÓt, tehát döntően befolyásolták fejlődését.

Ismeretes, hogy JANKÓ JÁNOS érdeklődésének kibontakoztatásában döntő szava volt a természettudományoknak, leginkább a földrajznak, a földtannak, valamint a fizikai antropológiának. Nem holmi vonzalomról volt csak szó. A gimnáziumi tanulmányok befejezése után orvostanhallgató lett, ám rövid idő múlva abbahagyta és máshol folytatta. LÓCZY LAJOS professzor irányításával földrajzzal és földtannal kezdett foglalkozni, s úgy látszott, ez a tudomány ad majd munkateret is számára. Befejezván egyetemi tanulmányait, a LÓCZYtól kapott feladatot dolgozta ki doktori értekezéssé. Két alkalommal végzett földrajzi adatgyűjtést Észak-Afrikában.

Egyetemi tanulmányai megkezdése előtt, amikor még orvosnak készült, végzett egy adatgyűjtést szülőfalujában, Tótkomlóson (a családja tótkomlósi származású volt), amelyre még leginkább a természettudományok iránti érdeklődés jellemző, de megjelenik benne már a néprajz is. Tanulmányában elsőnek a község természeti környezetét írja le, s a természeti viszonyok közé helyezi az ott élő emberi társadalmat. Nem tudjuk még, hogy milyen hatás érvényesült a munkájában, s volt-e, s vajon ki, aki tanácsokat adott, netán magát a témát is javasolta? A leendő antropológus, nem fizikai antropológus, első lépéseit vélhetjük felfedezni, akinek az érdeklődésében még kevesebb szerepe van az embernek, valamint a társadalomnak, ám annál több a természeti környezetnek. Bizonyosnak tarthatjuk, hogy két afrikai tanulmányútján sem csak a Nilus-delta földrajzi kérdéseit, s más geográfiai feladatokat vetett fel, hanem a társadalom is fölkelte az érdeklődését. Jelzésnek tekinthető, s talán nem meglepő, hogy különféle tárgyakat is megszerzett, s hozott haza, majd adott át a Néprajzi Múzeumnak. Az egyetem elvégzése után csakhamar a Néprajzi Múzeum munkatársa lett, pedig akkor még nem volt néprajzkutatónak tekinthető. A gyűjteményeknek, a különféle múzeumi feladatoknak is meghatározó szerepe volt pályájának alakításában.

A magyar néprajz JANKÓ idején már elfoglalta a helyét az önálló tudományszakok sorában. 1889-ben megalakult a Magyarországi Néprajzi Társaság, s a következő évben már megindította folyóiratát, az *Ethnographiát*. Nem csak alapszabályai, hanem valóságos működése szerint is figyelmet fordított mind a magyarság, mind a történelmi Magyarország más népei kultúrájára, de nem kevésbé a határokon túli, valamint tengeren túli népek kutatására. Csupán jelzésként utalok pl. HUNFALVY PÁL meghatározó szerepére, vagy HERMAN OTTÓ munkásságára. A Magyar Nemzeti Múzeumban 1872-ben szervezték meg, új osztályként, a Néprajzi Múzeumot. A múzeum igazgatója, XANTUS JÁNOS, éppen JANKÓ pályafutásának kezdetén hirdette meg azt a programot, amely a múzeumi gyűjtemények tervszerű fejlesztését kívánta elérni. Ugyanakkor körvonalazódtak már az ezeréves évforduló megünneplésére készülő elképzelések. A dinamikus egyéniségű ifjú kutató tehát rögtön pályája elején élére állhatott a múzeum fejlesztését szolgáló törekvéseknek.

Hogy fejlődésének irányát, állomásait láthassuk, röviden vissza kell térnünk kis tótkomlósi tanulmányára. Munkájáról többek között így ír: „Én magam négy év óta – írja 18 éves korában – foglalkozom a falu föld-, természet- és néprajzának megismerésével; felkerestem a népet falujában, családi tűzhelye mellett, istentisztelet közben, munkájában, örömben és bánatában; összeállítottam egy herbariumot Tótkomlós vidékének flórájából s egy katalógust az általam és mások által észlelt állatokból; bejártam Tótkomlós egész határát, és a szomszédos városokat és falvakat, hogy talajviszonyait tanulmányozzam és hogy más városok véleményét is meghalljam Tótkomlósról.”¹ Már ebben a korai, méreteiben kicsiny tanulmányában is je-

lentkezik a monográfia-igény, s ez a törekvés jelen van teljes hazai tudományos munkásságában. Vállalt feladatai közé olyanokat is sorol, amelyek voltaképpen nem a néprajzkutató feladatai. A tanulmány szerkezetében, tagolásában arra törekszik, hogy elsőknek a község természeti környezetét, viszonyait ismertesse, ezután a történetét, majd a népét mutassa be. Felhasználja a statisztikai adatokat is. Ha később keletkezett monográfiáit kézbe vesszük, azok szerkezetében is találkozunk első tanulmánya felépítésének igényével. Már ebben a munkában is jelentkezik a topográfia iránti érdeklődése, a lehető legteljesebben igyekezett összegyűjteni a dűlőneveket, helyneveket is.

Egy-egy tájat, vidéket, néprajzi csoportot választott ki kutatása tárgyául. Feldolgozandó anyagát maga gyűjtötte össze mind a kiválasztott vidéken, mind az írott forrásokban. Idejének tetemes részét töltötte gyűjtőúton, olykor fel is vetődik bennünk, miképpen volt képes oly sok nagy tervét megvalósítani? Gyűjtőútjain adatait rajzokkal, fényképfelvételekkel dokumentálta, antropológiai mérések eredményeivel egészítette ki. Fényképeit maga hívta elő, s maga készítette a másolatokat is.

Monográfia-igényű tanulmányainak sorában 1892-ben jelent meg a *Kalotaszeg magyar népe* című könyve. Ebben a címet már így egészíti ki: *Néprajzi tanulmány*. Bevezetőül elmondja, hogy könyve anyagát maga gyűjtötte 1890-ben és 1891-ben. Egy ránk maradt fénykép pedig másodmagával ábrázolja az „expedícióban”. Kalotaszegi monográfiáját határnevek bemutatásával, valamint magyarázatával kezdi, ezután áttér a tárgyi néprajz fejezetére. A harmadik fejezetbe sorolta a társadalom, a családi viszonyok ismertetését, a nevek vizsgálatát, a gyermekkorhoz, a házasságkötéshez, a halálhozhoz, a temetkezéshez fűződő szokások leírását. A könyv zárófejezetei is különféle szokásokat, valamint babonákat tartalmaznak. A megkezdett úton haladt Torockóról, valamint a bácskai sokacokról írott tanulmányában. Élete utolsó, egyúttal legnagyobb, legigényesebb monográfiájában a Balaton-melléki lakossággal foglalkozott. 1902-ben megjelent könyvének megírását is széles körű, mélyreható, személyesen végzett helyszíni adatgyűjtés alapozta meg. A műnek csaknem a fele foglalkozik a Balaton menti községek ismertetésével, a helynevek elemzésével. A népesség összetételének vizsgálatában 1720-ig nyúlik vissza, tehát csaknem 200 esztendő lezajlott folyamatait igyekszik megragadni. Megpróbálja meghatározni a törzsökösnek tartható családokat, számba venni a betelepülteket. A voltaképpeni néprajzi fejezetekben igyekszik áttekinteni mind az anyagi, mind pedig a szellemi kultúrát. JANKÓ érdeklődésének alakulására villant fényt, hogy pl. nagyobb gondot fordított a település, az építkezés, valamint a halászat ábrázolására, mint a kultúra más ágaira.

A tótkomlói tanulmány megjelenésétől (1887) a Balaton-vidéki monográfia létrejöttéig (1902) voltaképpen másfél évtized telt el. S ez a másfél évtized JANKÓ JÁNOS tanulmányainak, valamint néprajzi és muzeológiai pályafutásának nagyon termékeny, noha igen rövid ideje. Erre az időszakra estek földrajzkutató pályára készülő egyetemi évei, afrikai tanulmányútjai, majd etnográfussá válásának kezdetei, végül múzeumi és néprajzi munkásságának évei. Az idő tehát roppant rövid, ám mégis nagyon termékeny volt. Az eddig elmondottak bizonyító erővel mutatnak rá, hogy az első tanulmány kidolgozásától kezdve megmaradt monográfiában gondolkodó szemlélete, valamint az az igénye, hogy a lehető legalaposabb ismeretekre tegyen szert a vizsgálatra kiválasztott terület társadalmáról. Biztonsággal bánt az anyagával, hiszen kitűnően ismerte a magyar népi kultúrát. Otthonosan mozgott azonban más területek kultúrájának a kérdéseiben is. Lépést tudott tartani a korával, tehát nem fenyegethette a provincializmus veszélye. Aránylag rövid idő alatt fejlődött kora egyik legképzettebb,

legtanultabb néprajzkutatójává. Európai mértékkel mérve is jelentős eredménye ez a magyar néprajznak. Ő még voltaképpen autodidakta volt, jóllehet más szakon végzett egyetemi tanulmányai alatt elsajátította a tanulást, a tudományos ismeretek megszerzésének, rendszerezésének és feldolgozásának a módszerét. Több idegen nyelven beszélt és olvasott, s nyelvismeretét fel is használta, hogy az elérhető szakirodalom révén élő, friss kapcsolatai legyenek a nemzetközi tudományos kutatásokkal és eredményeivel. Az utóbbiakat külföldi tanulmányutakon, valamint konferenciákon, kongresszusokon is erősítette. Hamar fölismerte, hogy milyen szükséges lenne egyetemen képezni a néprajz jövőző szakembereit. Egyetemi tanszék alapítását többször is szorgalmazta a kultuszminiszternél.² Kritikus szemmel vett részt az 1900. évi III. párizsi Etnográfiai Kongresszuson. Hazaérkezvén így foglalta össze a véleményét: „A III. ethnographiai kongresszus nemcsak nem sikerült, hanem egyenesen botrányos volt. Része van ebben annak a körülménynek is, hogy az ethnographia semmiképpen sem francia tudomány. És ez sajtószerű jelenség; azon a földön, annál a népnél, mely az őstörténet terén csodákat művelt, az anthropológiát megteremtette, az összehasonlító vallástudományt a legmagasabb tudományok közé emelte, amely a tudományzakoknak palotákat épített s azokat a legbecsesebb gyűjteményekkel töltötte meg, iskolákat nyitott s azokban immár generációkat nevelt e szakok művelésére s irodalmat teremtett, s abban a legfényesebb elmék világító tudását örökölte meg, ezen a földön, ennél a népnél az ethnographia a legalacsonyabb fokon vergődik, gyűjteményei gyengék és kezdetlegesek, művelői – ha más szakokban elsőrendű erők is – itt csak amatőrök, irodalmuk jelentéktelen, nem önálló, inkább a külföldi irodalmakból táplálkozó.”³ Éppen nemzetközi ismeretei és tapasztalatai erősítették meg abban a meggyőződésében, hogy a már önálló tudományzakká vált néprajz kutatói bázisát egyetemi képzéssel kellene megteremteni.

Monografikus igényű munkássága, szemlélete bővült azáltal, hogy gyorsan és jelentős mértékben gyarapodott tárgyismerete. Maga is sok tárgyat gyűjtött, a gyűjtőmunkát szorgalmazta, a magyarországi kultúra tárgyi világa feltárult előtte. Bármerre járt Euráziában, következetesen törekedett a múzeumi gyűjteményeket megismerni. Nem öncélúság vezette, hiszen a tárgyak révén magát a kultúrát akarta közelebről megismerni. Érdeklődése egy-egy jelenség eredetének, valamint rokonságának feltárása felé fordult. Foglalkoztatni kezdte, hogy a kultúra jelenségei, közöttük a tárgyak, miképpen hasonlíthatók össze egymással? 1896-ban keletre és északra utazott, a nyizsnij-novgorodi vásárt látogatta meg, majd Moszkvában, Pétervárott és Helsinkiben tanulmányozta a múzeumi gyűjteményeket. Tanulmányútja engedélyeztetése végett frott kérelmében utal arra, hogy a nyugati múzeumokat elég jól ismeri, hiszen évente felkeresi azokat. Ekkor találkozunk először azzal a törekvéssel, hogy a múzeumi gyűjteményekben a magyar néprajz analógiáit keresse. Utazása után ezt írta jelentésében: „Kérelmem megokolásában a többek között kifejtettem azt is, hogy a nyugati múzeumokban, melyeket elég jól ismerek, melyeket csaknem évenként felkeresek, meg lehet ugyan tanulni az ethnographia rendszerét és módszerét, meg lehet ismerni a világ legkülönbözőbb népeinek ethnographiai tárgyait, de a mi magyar ethnographiánknak sem elejét, sem folytatását sem semmiféle vonatkozását meg nem találjuk, s ha egyáltalán van valamelyes analógia összegyűjtve, úgy ezt csakis az orosz gyűjteményekben kereshetjük.”⁴ A tanulmányút tanulságait így összegezi: „Ennek az útnak az eredménye az volt, mint azt az utazásról adott hivatalos jelentésemben kifejtettem, hogy az orosz gyűjteményekben a magyar ethnographia számlálatlan analógiáit találtam meg, hogy meggyőződtem arról, hogy a magyar tudomány érdeke azt kívánja, hogy az orosz gyűjtemények anyagát alaposan átdolgozzuk, megismerjük. [...] Nyil-

vánvaló lett előttem, hogy amit nyelvészeink évtizedek óta tesznek, azt az ethnographusnak egyaránt és haladéktalanul meg kell tennie: meg kell ismernie az orosz tudást, az orosz irodalmat, az orosz gyűjteményeket. Népi életünknek a honfoglalás kora előtti hosszabbik fele az orosz területen múlt el, ott élnek máig is azok a népek vagy utódaik, melyek szomszédaink voltak, melyek kultúrája ránk hatott, ott élnek nyelvrokonaink, s így ha meg akarjuk ismerni őstörténetünket, ha meg akarjuk érteni néprajzunknak ebből a korból maradt elemeit, vissza kell térnünk oda, a honnan jöttünk: az orosz területre.”⁵

JANKÓ tehát 1896-ban már széles körű tudományos ismeretekkel rendelkező, nemzetközileg tájékozott, képzett, felkészült kutató. Akkor már több önálló monográfiája jelent meg, anélkül több volt azonban a terve. Etnográfusnak nevezte és tekintette magát, munkásságának, problémalátásának ismeretében tekinthetjük akár etnológusnak, akár antropológusnak is. Itt most nem a fizikai antropológiára gondolok. Már említett monográfiái leíró jellegűek, mégsem nyilváníthatjuk egyszerűen leíró etnográfusnak, mivel céljai nagyobbak, messzebbre mutatók voltak. S még nehezebbé válik a helyzetünk a megítélésében, ha meggondoljuk, milyen behatóan foglalkozott a törzsi társadalmak kultúrájával is, s nem csak azért, hogy a gyűjteményeket kiállításban bemutassa. Az ő kezdeményezésére, valamint közreműködésével került a Néprajzi Múzeum birtokába néhány kiváló, azóta már nemzetközileg is elismert és számon tartott tengeren túli gyűjtemény. S fokozhatom a megítélés gondjait azzal, hogy emlékeztetek rá, ő állította össze és adatta ki nyomtatásban BÍRÓ LAJOS új-guineai gyűjteményének katalógusát. Persze, nem ennek a révén vált etnológussá, hiszen akkor már nem vált automatikusan etnológussá, aki valamely Európán kívüli terület társadalmának a kultúrájával foglalkozott, tekintet nélkül arra, hogy milyen céllal, s milyen módszerekkel, eszközökkel lát feladata megvalósításához.

Milyen vonások jelentek, illetve erősödtek meg JANKÓ munkásságában? Egyre élénkebben foglalkoztatta a néprajzi jelenségek, tárgyak összehasonlításának lehetősége, az összehasonlítás módszereinek kidolgozása, valamint gyakorlati alkalmazása. Az utóbbiak sorában jelent meg, s nyerte el fontos helyét a típusalkotás, a tipológia. A típusalkotás egyúttal alátámasztotta a fejlődésről kialakult felfogását. Érdeklődésében, az előbbieken kívül, egyre fontosabb helyet kap a jelenségek eredetének a kérdése, egy-egy jelenség etnikumhoz kapcsolásának a lehetősége. A leíró néprajz helyébe tehát az összehasonlító néprajz lép, amelynek helye lehet az őstörténet-kutatásban is. Minthogy erre a fejlődési folyamatra bizonyára erős befolyása lehetett az államalapítás ezredik évfordulóján tervezett ünnepségek előkészítésének is, erre is ki kell térnem. Már az évforduló előtt egyre-másra tártak fel történeti emlékeket, szerkesztettek forráskiadványokat. Néhány év leforgása alatt imponálóan gazdag, s máig is forrásként használható munkák jelentek meg, mind-mind a honfoglalás korára, valamint azt megelőző korokra vonván a figyelmet. Mind szakmailag, mind a hivatástudat dolgában felkészülten érte JANKÓT 1896-ban ZICHY JENŐ felkérése, hogy tudományos szakértőként legyen tagja harmadik ázsiai expedíciójának. JANKÓ a miniszter engedélyével igent mondott, ám nem érezte magát kellőképpen felkészültnek a nagy feladatra. Lássuk, miként értelmezte a felkérést? Így ír: „A mily megtisztelő volt a gróf úr bizalma, melyet e felszólítása kifejezett, ép oly határtalan volt örömem, mert hiszen, visszatérve orosz utamról, egyre azon tűnődtem, miképpen lehetne megkezdeni az orosz földi kutatások úttörő munkáját, s ím az sokkal hamarabb valósulhat meg, mint a hogy azt én csak álomban is remélhettem volna. Másfelől a gróf úr tervében megtaláltam mind azt a biztosítékot, melyet a tudományos kutatások megkívántak. Zichy Jenő gróf úr a magyarságnak azt az őstörténetét kívánta ku-

nak csak a finn néprajzra volt hatása Európában. Ez nem így van, JANKÓ munkássága máshol is ismert Európában, jóllehet más volt a hatása, mint Finnországban.

JANKÓ a Néprajzi Múzeumban kezdte kutató pályafutását, majd haláláig igazgatója volt. Európa múzeumaiban ismerte meg a műtárgyak tudományos értékét. Ez a felismerés, valamint elődje, XANTUS JÁNOS útmutatása vezérelte abban a kiterjedt gyűjtőmunkában, amely a Néprajzi Múzeum gyűjteményeit megsokszorozta. Ugyanezek a felismerések irányították a múzeum fényképgyűjteményének, valamint könyvtárának a létrehozására. Az ő igazgatása alatt vált a Néprajzi Múzeum tudományos kutató munkára alkalmas, 1900-tól önálló periodikával, a *Néprajzi Értesítővel* rendelkező, teljes értékű korszerű európai néprajzi múzeummá.

JANKÓ többször tett kísérletet múzeumi tárgykatalógus készítésére és kiadására. Első kísérlete egy magyar katalógus lett volna, a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiből. A vállalkozáshoz elkészültek a képek, a katalógus azonban nem. JANKÓ halála után BÁTKY ZSIGMOND váltotta valóra a tervet *Útmutatójában*. 1897-ben Helsinkiben egy finn katalógus terve bontakozott ki, azonban akkor is csak az ábrák készültek el, a katalógus megvalósításáról lemondott. Harmadik, immár megvalósult vállalkozása volt BÍRÓ LAJOS új-guineai gyűjteményének katalógusa.

Szerencséjére aránylag egységes Európában élhetett, amely legalább annyiban volt egységes, hogy különböző állampolgárságú kutatói szabadon közlekedhettek, érintkezhettek egymással, könnyen megismerhették egymás munkásságát, véleményét, módszereit. Az Európa nyugati felének országaiból sok tekintetben talán elmaradottab Magyarország fia mind képzettségben, mind szemléletében méltó társa, sőt, kezdeményező versenytársa lehetett kortárs kollégáinak. Európa tanította meg JANKÓt arra, hogy a magyar néprajz akkor lehet igazán európai, ha mindenekelőtt a legalaposabban és a legkorszerűbben a magyar nép kultúráját ismeri és ismerteti meg.

ifj. KODOLÁNYI JÁNOS

Jegyzetek

1. JANKÓ J. 1887. 5–6.
2. JANKÓ J. 1897. 1.
3. JANKÓ J. 1901. 59.
4. JANKÓ J. 1900. 6–7.
5. JANKÓ J. 1900. 7–8.
6. JANKÓ J. 1900. 8.
7. JANKÓ J. 1898. 6.
8. JANKÓ J. 1898. 13.

Irodalom

- BALASSA IVÁN
1968 *Jankó János, az etnográfus.* – Ethnographia, LXXIX. 317–330.
- BALASSA IVÁN
1968 *Jankó János és a Néprajzi Múzeum.* – Néprajzi Értesítő, L. 17–33.
- JANKÓ JÁNOS
1887 *Tótkomlós. Magánrajz.* – B.–Gyula
- JANKÓ JÁNOS
1890 *A Nilus deltája. A delta földtani és földrajzi felépülése.* – Budapest

- JANKÓ JÁNOS
1892 *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány.* – Budapest
- JANKÓ JÁNOS
1897 *Finnországi napló.* – Kzt. Néprajzi Múzeum
- JANKÓ JÁNOS
1897 *I. Jelentésem a Ministerhez.* – Kzt. EA 4142.
- JANKÓ JÁNOS
1898 *Oroszországi napló.* – Kzt. EA 4141, 4142.
- JANKÓ JÁNOS
1900 *A magyar halászat eredete.* – I–II. Budapest–Leipzig
- JANKÓ JÁNOS
1900 *A néprajz Finnországban.* – Néprajzi Értesítő, I. 1–13.
- JANKÓ JÁNOS
1901 *Jelentés az 1900-ban Párisban tartott XII. anthropologiai és archaeologiai (augusztus 20–25.) és III. ethnographiai (augusztus 26-tól szeptember 1-ig) nemzetközi kongresszusokról.* – Néprajzi Értesítő, II.
- JANKÓ JÁNOS
1902 *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* – Budapest
- KODOLÁNYI JÁNOS, ifj.
1968 *Jankó János a néprajztudós.* – Néprajzi Értesítő, L. 7–15.
- LEHTONEN, J. U. E.
1972 *U. T. Sirelius ja kansatiede.* – Kansatieteellinen Arkisto, 23. Helsinki
- SEMAYER VILIBÁLD
1902 *Jankó János dr. életrajza.* – Néprajzi Értesítő, III. 116–122.
- Suomen Muinaismuistoyhdistys
1897 *Jegyzőkönyv.* – Kzt.
- VILKUNA, KUSTAA
1950 *Suomalais-ugrilainen kansatiede tietään etsimässä.* – Virittäjä
- VILKUNA, KUSTAA
1963 *Die finnisch-ugrische Ethnologie heute.* – Congressus internationalis fennougristarum Budapestini habitus. Budapest
- VILKUNA, KUSTAA
1964 *A finnugor etnológia mai helyzete.* – Műveltség és Hagyomány, VI. Debrecen

Gunda Béla megnyitja a Jankó János-emlékülést
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Kodolányi János az előadását tartja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Szarvas Zsuzsa az előadását tartja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Jankó János és a finn néprajz

JANKÓ JÁNOST saját, őstörténeti kérdések iránti érdeklődése és a sors keze, amely ZICHY JENŐ gróf személyében, illetve az általa szervezett és támogatott ázsiai expedíció formájában jelentkezett, vezette el Finnországba. A finn néprajz iránti érdeklődése szervesen kapcsolódik a magyarság őstörténetével foglalkozó kutatásaihoz. S bár az előadás címében nem a finnugor néprajz szerepel, JANKÓ JÁNOS személyével összekapcsolva nem lehet megkezdni ezt a kérdést; hiszen ő maga is, a kor is, amelyben élt és alkotott, a finnugor rokonság kérdését állította a néprajzi kutatások egyik középpontjába.

Azt az elméletet, amelyet JANKÓ a finnugor népek kultúrájával kapcsolatban kidolgozott, jól ismeri a róla szóló szakirodalom (KODOLÁNYI, BALASSA). Idézzük azonban mégis fel, hiszen ez szolgált finnországi kutatásai kiindulópontjául is. „A finnugor népek egy óriási háromszögben laknak, melynek három szögletpontját a magyar, a fin és az osztják nép képezi. Az eddigi anyaggyűjtésekből constatálni lehet, hogy tárgyi néprajzában az osztják áll a legprimitívebb fokon; következik ezután a fin, mely tárgyi néprajzával körülbelül a magyarság magyarföldi első századokbeli állapotainak telet meg s végül maga a magyar, melynek tárgyi néprajza a legfejlettebb. Ebből nyilvánvaló, hogy figyelembe véve a geogr. helyzetet, valamennyi egyéb finnugor nép, névleg a vogul, cseremis, mordva, zürjén, votják, lapp stb-nek tárgyi néprajza csakis a három fokozat közé eshetik, hol egyikhez, hol másikhoz közelebb; hogy mihelyt a három saroknép egész tárgyi néprajzát ismerjük, legott adva van az összes finnugor népek sajátlagos ethnografiája (természetesen a török hatás kizárásával).” (JANKÓ naplójából idézi: KODOLÁNYI és BALASSA).

Ez a feltevés vezette tehát JANKÓT arra, hogy a ZICHY-expedíció keretében 1897-ben el látogasson Finnországba, s ott tanulmányozza a finn néprajz akkori helyzetét. Ez az elmélet természetesen mai szemmel nem állja meg a helyét, s JANKÓ sem gondolhatta a dolgot ennyire egyszerűen, hiszen itt is, de máshol is, hivatkozik a török hatásra, a finnek esetében pedig nagyon jól ismerte, sőt elemezte is a svéd, illetve a skandináv kultúra befolyását a finn népi kultúrára.

Három hónapot töltött tehát Finnországbán, s ez alatt az idő alatt behatóan tanulmányozta a finn múzeumok néprajzi anyagát, felállította a néprajzi tárgyak tipológiáját, több ezer tárgyat lerajzolt, nem csak Helsinkit, hanem az ország több vidékét is fölkereste, egyszóval áttekinthető képet nyert a finn etnográfia akkori helyzetéről. A benne kialakult képet a korabeli finn néprajzról azután a *Néprajzi Értesítő*ben egy cikkben tette közzé (NÉ 1900. január).

Amennyire a magyarhoz képest fejletlenek és visszamaradottnak tekintette a finn népi kultúrát, annyira nagyszerűnek, s példamutatónak tartotta a finnországi néprajz elért eredményeit. Tanulmányában felvázolja a finn néprajz kialakulását, s szorosan összekapcsolja a nemzeti kultúra megteremtésének vágyával a két szorító idegen erő, Svédország és Oroszország között. Ezt írja: „Míg a finn a nyugati művelődés útján a nyugati hatalom palástja alatt haladt, erre a nemzeti művelődésre senki sem gondolt, de mihelyt a kelethez kapcsolták, hogy abba beolvassák, az északi népek egész energiájával ellentállott s mert politikai ereje számot nem tett, a beolvadás ellen nemzetiségének megóvása érdekében a nemzeti művelődést játszotta ki, s mert ez akkor, mikor a svéd művelődéstől elszakították, még nem létezett, tehát meg kellett azt teremteni, és alig száz év alatt megteremtették úgy, hogy minden ízében finn lett az, s például szolgálhat minden kultúrnépnek, mely hasonlóan beékelve a kelet és nyugat hatalmi és műveltségi érdekerületei közé, kicsiny számával egyedül nemzeti mű-

veltségével védheti meg magát, biztosíthatja, óvhatja meg függetlenségét s a maga nemzeti műveltségének eredményeivel fejlesztheti az általános művelődést is." (JANKÓ, NÉ 2–3.).

Tanulmányában csodálattal adózik a *Kalevala* megszületésének, a nyelvi kutatások beindításának, a finnugor archeológia elért eredményeinek. S a nemzeti öntudat kialakulásában a népi eposz, az irodalmi nyelv, s a régészeti kutatásokat követően a néprajznak is igen jelentős szerepet tulajdonít. Nagy lelkesedéssel számol be arról, hogy a finnek néhány esztendő alatt hogyan képeztek ki több száz egyetemista hallgatót néprajzi gyűjtésre, elsősorban tárgygyűjtésre és tipologizálásra. Az így összegyűjtött tárgyak alapozták meg azután a finn néprajzi múzeumok anyagát, amelyek a fővárosban az egész népi kultúrát átfogóan gyűjtötték, vidéken pedig a helyi kultúrák anyagát próbálták meg összeszedni. S mindehhez a lehetőséget különböző adományokból származó pénzüsszegek teremtték meg. JANKÓ csodálattal adózik a finnek lelkesedésének, szorgalmának és kitartásának, amely együttesen lehetővé tette, hogy mindössze 20 év leforgása alatt olyan hatalmas anyagot gyűjthettek össze a tárgyi kultúrára vonatkozóan.

JANKÓ a nemzeti önmegismerésre való törekvést tartja a néprajz egyik fő feladatának, s mindezt a finneknél – szemben velünk – megvalósultnak látja. Ehhez kapcsolódóan meg is fogalmazza saját, néprajzról alkotott képét: "... az önmegismerés a történelem és néprajz tanúságaiból alakul össze, emez megmutatja az anyagot, amaz megmondja, hogy ez anyag az idők folyamán milyen módosuláson ment keresztül. A népek mai ethnographiája nem egyéb, mint a különböző időknek megfelelő ethnikus jellegek töredékeiből összealakult, összezsugorodott réteges mozaik, némelyik korból több maradt fenn, másiból kevesebb, s e pillanatban már valamennyi fölé a mindent nivelláló európai művelődés máza borul." (JANKÓ, 7.).

Megállapítja, hogy a finnek már odáig is eljutottak, hogy túllépjenek csak saját kultúrájuk tanulmányozásán, s figyelmüket a rokon népek nyelve, néprajza felé is fordítják.

JANKÓ mindezeket folyamatosan összeveti a magyarországi viszonyokkal, ahol az emberek hozzáállását, s az egész néprajz helyzetét – a finnel összehasonlítva – rendkívül elmaradottnak tartja. Írása végén odáig megy, hogy a következőket mondja: „vallom azt, hogy ezt a nemzeti művelődést csakis a finn példa követésével lehet megteremteni.”

JANKÓ JÁNOS és a finn néprajz kapcsolatáról szólva feltétlenül meg kell még emlékezni U. T. SIRELIUSHoz fűződő viszonyáról. SIRELIUS talán némileg hasonló alakja a finn néprajztudománynak, mint a magyarnak JANKÓ JÁNOS. JANKÓ finnországi tartózkodása során ismerkedtek meg egymással, amikor a fiatal SIRELIUS segített JANKÓnak a múzeumokban való eligazodásban. Napi kapcsolatba kerültek, JANKÓ is igazi munkatársra talált SIRELIUS-ban, s a finnre olyan nagy hatással voltak JANKÓ tervei és kutatási elképzelései, hogy elhatározta, nem csak hogy elkíséri újdonsült mesterét és barátját az expedícióra, hanem ő maga is (aki egyébként eredetileg történésznek készült) néprajzos lesz, s a finn halászat eredetének kérdésével akar foglalkozni. Az első expedícióra együtt is indultak, a későbbiekben azonban szétváltak útjaik. Annyi bizonyos, hogy SIRELIUS-t egyértelműen JANKÓ JÁNOS irányította erre a pályára, ahol aztán hatalmas ívet futott be. A barátok, a mester és tanítvány viszonya azonban hamarosan megváltozott. SIRELIUS – HERMAN OTTÓhoz hasonlóan – elég élesen megbíráta JANKÓ halászat munkáját, egyrészt módszertani kifogásokat emelt, másrészt az anyagot nem tartotta kielégítőnek ahhoz, hogy abból azokat a következtetéseket lehessen levonni, amelyeket JANKÓ megtett. A mester és tanítvány halászzal foglalkozó kutatásai sok mindenben különböztek egymástól. JANKÓ kutatási anyaga négy forrásra épül: HERMAN OTTÓ munkájára, az orosz halászzati irodalomra, a finn gyűjteményekre, valamint

saját, osztjákoknál gyűjtött anyagára. SIRELIUS forrásai nagyjából megegyeznek ezzel, azzal a különbséggel, hogy számára már rendelkezésre állt JANKÓ munkája is, s az összehasonlításban nagyobb anyagra támaszkodhat. Míg JANKÓ a halászati módszerekből indul ki, addig SIRELIUS az egyes finnugor népek halászati eszközeit veszi először szemügyre. Amiben azonban – a különbségeken túl – munkájuk hasonlít egymásra, az az, hogy mindkettejük munkáiban fontos szerepet kap a képanyag, akár fénykép, akár rajzok, amelyekre a szövegben folyamatosan hivatkoznak, valamint mindketten összehasonlító módszerrel dolgoznak. Amiket tehát SIRELIUS JANKÓtól vett át, vagy őt követte: az összehasonlító tipológiai kutatás, a fényképek, rajzok fontosságának hangsúlyozása, s JANKÓ háromszögelmélete a finn, magyar és osztják népre vonatkozóan (LEHTONEN).

Ezek a kérdések természetesen nem csupán SIRELIUSra voltak hatással. Ha föltesszük a kérdést, hogy mit is adott JANKÓ JÁNOS a finn néprajznak, ugyanezt a felsorolást akár meg is ismételhethénk. Összegyűjtötte, lerajzolta, tipologizálta a finn néprajzi múzeumok tárgyait, s bár általa a katalógus kiadására nem került sor, munkája mégis több kutatót további vizsgálatokra ösztönzött. Kortársai nagyra is értékelték munkásságát.

S hogy mit kapott JANKÓ JÁNOS a finn néprajztól? Talán azt a lelkesedést, amellyel a finnek önmagukat keresték, a saját nemzeti kultúra feltámasztásának igényét, amit Magyarországon annyira hiányolt, s nem utolsósorban azt a szorgalmat, amivel oly rövid idő alatt össze tudták gyűjteni tárgyi emlékeiket. Mindezeket nálunk is szeretne volna látni.

S befejezésül álljon itt a tanítvány, barát, későbbi vetélytárs, U. T. SIRELIUS néhány sora, amit JANKÓ halálakor írt: „A legfontosabb célja, hogy ezt a fiatal tudományt megismertesse, s más tudományok között önállóvá tegye... A megítélés során a nagy eredmények mellett időnként a hibák is előtérbe kerültek. Nem hagyta, hogy ez utóbbiak elvegyék a kedvét, tudta, hogy vannak olyanok, amelyek inkább a kezdeményező, az úttörő munka velejárói, s nem annyira végleges következtetések... Érdemei felsorolása közben mindig el kell mondanunk, hogy Magyarországon Herman Ottó után ő volt az első, módszertanban is járatos néprajzkutató.”

SZARVAS ZSUZSA

Jankó János, a muzeológus

A vezető tudósok halála kiváltotta döbbenet és részvétel nekrológban, sebtében fogalmazott életrajzi vázlatban kifejeződési formát kereső, bevallottan vallomásos szavai elfogultak szoktak lenni. A pályatársak a tudományos teljesítmény *korszakos jelentőségét* emlegetve érzik igazán méltathatónak a véglegesen lezárult életművet. Ez az emberileg megérthető, s utólag is tiszteletet parancsoló elfogultságuk rendszerint csak évtizedek múltán tűnik fel a szaktudomány művelőinek; akkor, amikor a tudománytörténet máshová helyezi a hosszabb távú folyamatok főbb hangsúlyait, a maguk korában kisebb figyelemben részesült, olykor agyonhallgatott tudományos teljesítményeket ítél fontosabbnak, előremutatóbbnak.

Ha egymás mellett olvassuk a 125 éve született JANKÓ JÁNOS fájdalmasan rövid életének kortársi értékelését és a tudománytörténeti-kutatástörténeti számvetéseket, legelőször az tűnik fel, hogy az ő esetében nyoma sincs a szinte szükségszerűen elkövetkező ártértékelési szándékoknak. Az évfordulós tisztelgések, s a szakág tágabb összefüggéseire is ügyelő elemzések sem mondanak mást, ha JANKÓnak a magyar néprajz gondolati és metodikai meg-

alapozásában betöltött korszakos jelentőségét akarják hangsúlyozni, mint amit SEMAYER VILIBÁLD a *Néprajzi Értesítő* gyászkeretbe foglalt lapjain keresetten költői képpel így fogalmazott meg: „tudományágának földjébe mélységes hármas barázdát szántott”; vagyis (1) kortársainak és utódainak példát kínálva kialakította a néprajzi tájmonográfia műfaját; (2) XANTUS JÁNOS kezdeményezése után újraalkotta a néprajz központi múzeumát, megsokszorozta tárgyi anyagát, s megszervezte belső rendjét, sőt a vidéki néprajzi gyűjtemények szervezését is sikerrel, távlatokat látva kezdeményezte; (3) megteremtette az összehasonlító néprajz elméleti és módszertani kereteit (NÉ III. 1902. 113–115.). Még akkor sem érzünk a fájdalmas veszteség kiváltotta önkisebbitő gesztust SEMAYER szavaiban, amikor (egyelőre időlegesen, majd több mint egy évtizedre) hivatali utóddá előlöpve már-már fiúi alázattal és nagyrebecsüléssel siratja el a vele egyidős mestert: „Osztályunk mindene volt, második megteremtője és jövőbeli összes reménye. Egy vigasztal csak, hogy akkor hagyott bennünket árván, amikor a kereteket megállapítván, azok egyikét-másikát már be is töltötte. Ezzel, a keretek folytatólagos betöltésével, nekünk húsz évre szóló becses munkaprogramot adott, melynek szellemében leendő megvalósítására minden erőnkől törekedni fogunk.” (NÉ III. 1902. 155.).

Ha számon tartjuk, s a személyes érdemeket külön-külön méltatva ismerjük is el a századelő néprajzi muzeológiájának, különösen a vidéki néprajzi gyűjteményeknek JANKÓ halála után bekövetkezett hatalmas arányú fejlődését – főleg a tárgyállomány számszerű gyarapodását –, mindeme fejlemények ismeretében sincs okunk rá, hogy túlságosan szerénynek, a múlt idő által látványosan megcáfoltnak minősítsük SEMAYERnek ezt a húsz évnyi jövőt előlegező prognózisát. Hiszen a „keretek”, ha ezen a „néprajzi tárgy” fogalmának tisztázását, s a néprajzi tárgygyűjtés tudományos jelentőségének, a nemzeti művelődést jól szolgáló „hasznának” körvonalazását értjük, valóban készen állottak. Úgy tűnik legalábbis, hogy SEMAYER maga nem tett túl sokat azért, hogy ezeket a kereteket folyamatosan tágítsa. Nem hallgathatom el természetesen, hogy a lehetőségek és feladatok *konkretizálásában*, így a muzeológiai „aprómunka” egységes szemléletűvé alakulásában nagyobb volt a jelentősége, közvetlen hatása BÁTKY ZSIGMONDNak (*Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére* című gyakorlatias, ezzel együtt határozott muzeológiai alapelveket közvetítő kézikönyvének, s a *Néprajzi Értesítő*ben közzétett megannyi tárgybemutató-rendszerező közleményének), mint a „kereteket” kijelölő JANKÓnak, illetve bármelyik kortársának, viszont a JANKÓra visszavezetett kezdeményezés az ő esetében is egyértelmű. BÁTKYtól ugyan – számomra úgy tűnik – távol állottak az önkisebbitő, a megboldogultat a részvét okán kötelező dicsőfényel felruházó gesztusok, hiszen a Balaton-mellék néprajzi monográfiájáról a szerző halálának „másnapján” csakis a tárgyra, a vállalt feladatra koncentráló, igen kemény szavú kritikát közölt a *Néprajzi Értesítő*ben, azt azonban ő sem felejtette el hangsúlyozni a fentebb idézett kézikönyve előszavában, hogy egy ilyen típusú útmutató ötlete JANKÓtól származik.

Azért kezdtem előadásomat egy fiatal, de hatalmas életművet hátrahagyott tudós hirtelen halála kiváltotta döbbenet légkörében fogant kortársi értékelések és tudománytörténeti meggyőződésévé kristályosodott mai véleményünk lényegi azonosságának emlegetésével, mert arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon miért is volt ennyire pontos és jövőbe látó a szükségszerűen elfogult ítélet JANKÓ JÁNOSról? S hadd tegyem hozzá: nem csak a kortársak ítéletére jellemző ez a lényeglátás, maga JANKÓ is ugyanilyen tévedhetetlenül, a céltudatos emberek önismeretével és öntudatával mutatott rá személyes érdemeire a néprajzi muzeológia megteremtésében, amikor (nem tudván, hogy élete utolsó dolgozatát, tehát számve-

tését fogalmazza) a Nemzeti Múzeum 100 évét ünneplő díszalbum számára összefoglalta a Néprajzi Osztály történetét. Ennek a szövegnek – s minden más jelentősnek, beszámolóknak – az olvasása közben úgy tűnt számomra, hogy a kortársi vélemények jószerevel csak az önértékelést visszhangozták. Ha így van, ha elfogadjuk tehát, hogy JANKÓ olyan karizmatikus személyiség volt, akinek fennen lobogó elhivatottság-tudata a maga koncepciójának és teljesítményeinek elfogadtatását, feltétlen tiszteletét is kikényszerítette környezetéből, akkor is kérdés marad: vajon miért nem módosult azóta sem a lényegét illetően a ránk örökített JANKÓ-értékelés?

Nyilván azért nem – ez alkalommal csak közelítő választ fogalmazhatok –, mert az általa megteremtett új tudományszak művelői mindmáig nem érezték szükségét annak, hogy a néprajznak nevezett diszciplína akkori fogalmi kereteit újraértelmezzék. Tágítottuk is, szűkítettük is természetesen – elődeink és mi magunk – e fogalmi kereteket, anélkül azonban, hogy alapvetően bárki is elvitatta volna a „népi kultúrának” egyszerűre művelődéstörténeti és nemzeti érdekű megközelítését mint dokumentálói és kutatói programot. A hangsúly ebben az esetben az „egyszerre” megszorításon: a kétféle megközelítés egyeztetésén van. JANKÓ jövőbe mutató zsenialitása ugyanis abban jelentkezett, s bizonyult alapozó jelentőségűnek, hogy folyamatosan hivatkozni lehetett rá – és lehet ma is – azoknak is, akik az összehasonlító vizsgálatokban kiérlelt általánosabb művelődéstörténeti következtetésekben, s azoknak is, akik az „értékmentés” nemzetet szolgáló kötelességében látják inkább a magyar néprajz hivatását.

Eddig jutván a gondolatmenetben, talán az is megfogalmazható, hogy JANKÓ JÁNOS olyan etalon maradt, akihez nem is konkrét kutatási eredményei miatt kellett és kell igazodnia mindenkinek, aki Magyarországon a néprajzot műveli, azért inkább, mert az összeegyeztethetetlen vagy nehezen összeegyeztethető szemléleti és módszertani alapelvek egyeztetetőségének illúzióját öröklötte ránk. Ebben a megközelítésben pedig másodlagosnak, elhanyagolható részletkérdésnek tűnik, hogy életművének mekkora hányada bizonyult valóban időtállóknak – igazodásunk független mind a kutatási gyakorlat, mind az elért eredmény konkrétumaitól.

A mondottaknak azért lehet iránymutató szerepe a muzeológus JANKÓ JÁNOS kutatástörténeti jelentőségének értékelésekor, mert – ha a napjainkra kanonizálódott gyűjtemény-gyaráptási és tárgykezelési elvekhez és gyakorlathoz viszonyítunk – valóban alig-alig találunk olyan részletemet az általa alkalmazott muzeológiai módszerekben, melyet ma is fenntartás nélkül vállalni lehetne.

Jó régen nem vállalják például a múzeumba vitt tárgy „életrajzát” is felderíteni igyekvő etnográfusok a gyűjtemény-gyaráptás extenzív módját és az impresszionisztikus tárgykiválasztást. Ha JANKÓ módszerére példát keresünk, elegendő ebből a szempontból a milleniumi falu épületegyüttesének és berendezési tárgyainak, valamint az ugyancsak bemutatott viseletgégeknek a kiválasztásáról készített (a közelmúltban facsimile közzétett) jelentéseket futólag áttekinteni. A célfeladat szorító sürgőssége persze sok mindent megmagyaráz a hatalmas feladat csak kapkodva-sietősen megoldható voltáról. Az extenzív gyűjtési módszert mégis „leleplezi” az a magabiztosság, mely az összes jelentésre felettébb jellemző. Úgy tűnik ezekből a jelentésekből, hogy az egy faluval-mezővárossal való egy-két napos ismerkedést, s az egész megye egy hetes, tíz napos beutazását tulajdonképpen elegendőnek ítélte JANKÓ a célra orientált általánosításai megfogalmazásához. Legalábbis nincs nyoma a szövegben a kételynek, a végleges döntést elodázó óvatosságának, ha arról nyilatkozik, mit is tart – mint

Esetenként persze – a forráskritika részeként – a „néprajzi tárgy” sokszor evidenciaként kezelt, pedig tkp. JANKÓtól eredő fogalmának újragondolásáig is el kell jutnunk, bizonyos tárgycsoportoknál mindenképpen. Rendszerint csak a kiválasztás, a rámutatás gesztusából lehet következtetni rá: mit is tekintett JANKÓ – konkrétan, nem teoretikus értelemben – „néprajzi tárgynak”. Szerencsénkre azonban van olyan tanulmánya is, melynek éppen a „népies munka” és a „művészi remeklés” fogalmi megkülönböztetése, illetve a különbségek stílári esz-közökkel való jellemzése a tárgya. Az akkor a régiségtárban őrzött 34 darab XVII–XVIII. századi szarvasagancs lőportartóról azt állapította meg JANKÓ, hogy „30 tisztán népies munka”. Ezek a darabok – érvelése szerint – azért érdeklik az etnográfát, mert a „nép készfette” őket. Az egyes darabok stílus elemzése közben „a számtalan apró részarányossági és szabályossági hiba”, a „primitív, ügyetlen, az eszközökön uralkodni nem tudó kéz botlásai” jelentették számára a „népies munka” legfőbb jellemzőit; ahol mindezt nem fedezte fel, olyan remeklésként jellemezte, melyeknél „az ethnographikus jellem egészen eltűnik”. (Archaeológiai Közl. XVIII. 1895. 107.). JANKÓnak ez az érvelése (melyet a bőséges illusztrációknak köszönhetően könnyen kontrollálni lehet) abban a vonatkozásban cáfolhatatlannak látszik, hogy amely tárgyakat ő „művészi remeklésként” elkülönített, valóban nem lehetnek „néprajzi tárgyak”. Az azonban igencsak kérdéses, hogy a rajzi ügyetlenség és az aránytalan-szabálytalan kompozíció – olyan jegyek tehát, melyek a dilettánsokat is, a naiv művészeket is jellemezhetik! – elegendő kritérium-e a népi jelleg kinyilvánításához. Ahhoz, hogy elegendő legyen, alkalmasint a „nép” fogalmát kell tágítanunk, szakítva a *nép* és a *paraszt* azonosításával. A XVII–XVIII. században ezek a lőportartó szaruk a (jobb szó híján:) „vadász szubkultúrához” tartoztak, mely szubkultúrához a nemések mindegyik rétegét odasorolhatjuk, a jobbágyparasztokat viszont nem feltétlenül.

Csábító feladat lenne JANKÓ JÁNOS muzeológiai elveinek, gyakorlati megfontolásainak további részleteit is hasonlóan elemezni, illendő azonban – közeledvén a felkérésben megszabott időtartam végéhez – abbahagynom. Mielőtt befejezném, hadd mentegetőzzem, amiért nem soroltam fel a muzeológus JANKÓ JÁNOSról az életrajzi tényeket, s az életmű vonatkozó részét sem ismertetem adatszerűen. Aki kíváncsi az adatokra, fellapozhatja BALASSA IVÁNNak a 25 év előtti kerek évforduló idején írott tanulmányát. Ehhez nem tudtam volna új adatot hozzátenni, kivonatos ismertetése pedig indokolhatatlan lett volna.

SZILÁGYI MIKLÓS

Gunda Béla bevezeti az emlékülés második részét
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Szilágyi Miklós az előadását tartja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Balassa M. Iván az előadását tartja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

*Gunda Béla megnyitja a Jankó-émlékkiállítást
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)*

*Kodolányi János, a rendező beszél a kiállításról
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)*

*A kiállítás megnyitóünnepségén résztvevők egy csoportja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)*

Jankó János és a Néprajzi Falu

Az ezredéves Országos Kiállítás Néprajzi Faluja történetéről, ebben JANKÓ JÁNOS szerepéről, úgy tűnik, tudománytörténetünk már mindent elmondott. Többen és többször foglalkoztunk a Néprajzi Falu jelentőségével a magyar néprajztudományban, ezen belül a múzeumok egy sajátos ága, a szabadtéri múzeumok szempontjából, értékeltük azt az elképesztő munkát, amit JANKÓ JÁNOS a megvalósulása érdekében tett. Ennek ellenére úgy vélem, hogy van még olyan kérdés a kiállítási Faluval kapcsolatban, amivel keveset foglalkoztunk, vagy elkerülte figyelmünket.

Ezek közül először magának a Néprajzi Falunak az ötletével érdemes foglalkozni. Nem sikerült kideríteni, eredetileg kinek jutott eszébe, hogy a világkiállítások mintájára az Ezredéves Országos Kiállításon is fel kellene állítani a Falut. Az biztos, hogy nem JANKÓ JÁNOSnak. Közismert, hogy a Kiállítási Bizottság a Néprajzi Társaság javaslata alapján három személyt kért fel a tervek elkészítésére (HERRMANN ANTAL, VIKÁR BÉLA, JANKÓ JÁNOS), és az is, hogy közülük csak JANKÓ JÁNOS maradt a „csatasorban”. 1893 decemberére összeállította azt a „programterv”-et, melynek alapján a következő évben (1894. április 21-én) megindulhattak a helyszíni vizsgálatok.

1893 decembere azonban JANKÓ JÁNOS élete és a magyar néprajztudomány szempontjából még egy nagyon fontos eseményt hozott, kinevezték a Néprajzi Múzeumhoz „segédőr”-nek. A múzeum és gyűjteménye akkori állapota közismert, tehát ez a feladat is olyan, mely önmagában is embertpróbáló.

Visszatérve a Néprajzi Falura, nem részletezve a megvalósulás körülményeit, az előkép kérdésénél érdemes elidőzni egy kicsit. A tervezés munkálatai 1893-ban indulnak el, 1894-ben folyik a terepmunka, 1895 augusztusában már építkeznek...

Egy évtizeddel korábban egy svéd, ARTUR HASELIUS – mellel a Nordiska Museet alapítója, és az 1870-es évek világkiállításainak, bennük a kiállítási faluk, szorgos látogatója – megvásárol egy parasztházat és ezzel elindítja a „Skansen program”-ját és egyben egy új műfajt alapít. A Skansen Stockholmban 1891-ben megnyílik, de ebben az évben alapítanak szabadtéri múzeumot az ugyancsak svédországi Lundban, 1894-ben már a norvég szomszéd, Osló is követi a példát.

Minderről azonban JANKÓ JÁNOS, úgy tűnik, nem tud, ő a prágai „Cseh-szláv kiállítás”-t látogatja meg 1895-ben, tehát amikor a munkálatok Budapesten már meglehetősen előrehaladottak voltak és könyvében egy hasonló lemebergi vállalkozást emleget még.

Svédországba – ismereteim alapján – sohasem jutott el, földrajzilag legközelebb Finnországban járt, először 1896-ban, miután befejezte a Néprajzi Falut. De jelentésében hiába kerestem nyomát, hogy legalább ott hallott volna valamit arról, ami a Balti-tenger túlsó oldalán történik. Egyébként is, ez az útja már egy más feladatra felkészülés, a ZICHY-téle második expedíció anyagának feldolgozásához és a harmadik előkészítéséhez tájékozik többek között Helsinkiben is.

És eközben elmulasztotta a lehetőséget, hogy szeptember 20. körüli néhány napos budapesti tartózkodása alkalmával HASELIUSSal találkozzon és tőle személyesen értesüljön a Skansenről. Ennek a látogatásnak az emlékeit GÖSTA BERG közreadta és ebből számomra leginkább a végkövetkeztetés elgondolkozató: „[HASELIUS] írásai minden körülmények között megerősítik, hogy a Millenniumi Kiállítás megfelelt azoknak a követelményeknek, melyekhez ő maga egész élete során töretlenül ragaszkodott”. Ebből ugyanis úgy tűnik, hogy HASELIUS

nem volt esetleg tudatában vagy annak, hogy milyen módszerekkel épült fel a Néprajzi Falu, vagy annak a minőségi ugrásnak, amit a Skansennel és azzal ért el, hogy eredeti épületekben készítette el az életforma-rekonstrukciókat. Ennek eldöntése azonban a svéd muzeológia-történet dolga.

Minket inkább az érdekel, hogy JANKÓ JÁNOS hogyan értékelhette saját munkáját. 1896 őszén (november 5-én) jelentésében rögzíti, hogy a kiállítás házainak egy része penészedik, a benne lévő tárgyak veszélyben vannak és sürgősen tenni kell valamit – a tárgyak érdekében.

És itt érdemes egy pillanatra megállni. Közel egy évszázada a magyar néprajzosok – magam is – egyfolytában a Néprajzi Falut siratják és azon elmélkedünk, mi lett volna, ha nem bontják le az épületeket! JANKÓ JÁNOSban azonban tudommal ez a gondolat fel sem merült! 1896 őszén a tárgyakért aggódik és nem az épületekért. És itt érdemes felidézni épületkiválasztási módszerét: „Ha egy faluba megérkeztem, feladatomban három volt; a ház részleteit, a berendezés tervét és tárgyait s a ruházatot kellett külön-külön megállapítanom. A háztípust természetesen igen ritkán találhatjuk meg egyetlen házban... Egyenként kellett tehát vizsgálnom a típust alkotó jellegeket s azokból összeállítani az ősi típust, a melyik abban a faluban egykor kizárólagosan uralkodó volt...” Tehát benne fel sem merült az a, lehet, hogy eredetileg csak a praktikumból származó ötlet, mely HASELIUSnál egy konkrét épület, a Mora-ház megvásárlásához és áttelepítéséhez vezetett.

Egyre inkább az az érzésem, hogy JANKÓ JÁNOS a Kiállítási Falu épületeivel egészen más viszonyban volt, mint a mai szabadtéri múzeumok. Az idézett sorok, 1896 őszének eseményei mind azt sugallják, hogy ő a falu házait sajátos „installáció”-nak tekintette, az igazán fontos a bennük elhelyezett tárgyananyag volt, a Néprajzi Múzeum leendő gyűjteménye! Mert JANKÓ JÁNOSnak ez volt igazán fontos, ő a Néprajzi Múzeumot építette és nem egy szabadtéri múzeumot. A Néprajzi Falu számára egy lehetőség volt, lehetőség arra, hogy országszerte terepmunkát végezzen, hiszen JANKÓ JÁNOS máig szinte utolérhetetlen terepkutató volt. Lehetőség arra, hogy a Néprajzi Tár anyagát gyarapítsa. Ezért nem ejt egy könnyecsepet sem a házakért, de harcolt a tárgyakért, és ezzel magyarázható, hogy nem nagyon vette zokon, mikor az eszközgyűjteményét végül is nem állíthatta ki a magyaralkói templomban, mert oda a ZICHY-expedíció anyaga került.

Tehát, amikor a JANKÓ JÁNOS által létrehozott Néprajzi Falut értékeljük, sajátos helyzetben vagyunk. Egy olyan vállalkozást emlegetünk, melynek ötlete nem tőle származik, melyet feladatként kapott meg. Ezt a feladatot JANKÓ JÁNOS a tőle megszokott rendkívül magas színvonalon és, ha szabad azt mondani, intenzitással oldotta meg. De azt hiszem, a Kiállítási Falut ő nem úgy értékelte, mint ahogyan azt mi tesszük. Benne fel sem merült, hogy egy ilyen kiállításból egy önálló múzeumi műfaj nő ki, pontosabban, a távoli északon már sarjaddóban is van. Számára a Falu lehetőség volt, lehetőség a Néprajzi Múzeum gyűjteményének gyarapítására, mert JANKÓ JÁNOSnak, a muzeológusnak ez volt az igazi célja.

BALASSA M. IVÁN

Jankó János (az első sorban jobbra), az ünnepelt unokája az emlékülésen
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Fogarasi Klára az előadását tartja
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Salmeczi Kovács Attila bemutatja Jankó könyvét
(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Jankó János fényképei

A Nemzetközi Ikonográfiai Bizottság 1928-ban alakult meg, a történeti ikonográfia művelői ettől az évtől ismerik el a fényképek történeti forrásértékét.¹ A magyar néprajzban azonban ennél jóval korábbi időtől, 1890-től számítható a fényképek tudományos célú felhasználása.² JANKÓ JÁNOS már akkor felismerte a fénykép sajtószerepét, lényegét, amely egyrészt a mindent egybefogó jellegben, másrészt a részletgazdag, objektív, hiteles megjelenítésben rejlik. JANKÓ hihetetlenül rövid, teljesítményekben gazdag életének állomásai, kutatási eredményei közismertek. Nem mondható el ugyanez fényképészeti tevékenységéről. Mindaddig egyetlen, számottevő fényképeit közlő, elemző munka nem jelent meg,³ noha több mint ezer felvételt készített és hagyott ránk.⁴

Ezek tematikailag ugyanolyan széles érdeklődésről tesznek tanúságot, mint elméleti és gyakorlati tevékenységei. Nem csak kiegészítik azokat, de hozzájuk kapcsolódva sajátos világot alkotnak, önálló műfajt képviselnek, amely szerves része az életműnek. JANKÓ JÁNOS a töle megszokott tudományos igényességgel, nagyrészt képileg is megfogalmazta kutatásainak lényegét (tartalmi és módszertani vonatkozásokat tekintve egyaránt).

Magyarországi felvételei

Fotográfusi tevékenységét kalotaszegi monográfiájának készítése közben kezdte meg, noha ebben a felvételek még közvetlenül alig jelenhettek meg, csak árajzolt formában.⁵ Ezt követően a millenniumi falu fölépítésének előkészületei közben a megyéket bejáró tanulmányutakon is készített felvételeket a rajzok, írásbeli feljegyzések kiegészítéseképpen. A cél az volt, hogy a házak, háztípusok és az öltözetek minél hitelesebben rekonstruálhatók legyenek. Az első időszak felvételei ezért népviseletekről készültek, a későbbiek építkezés és népviselet témakörben.

Az országot járó szakértőbizottság jelentései a miniszterhez, a kiállítási bizottság elnökéhez, több helyen utalnak a háttérben működő ellentétekre: a néprajztudós JANKÓ törekvéseire – hogy a bemutatandó háztípus „a tényleges viszonyoknak megfelelő, tehát néprajzilag helyes”⁶ –, másrészt, hogy a javaslat a vármegye vezetőinek elképzeléseivel is összeegyeztethető legyen.

A helyszínek, ahol a fényképfelvételek készültek – Szentgál, Mezőkövesd, Mecenzéf, Bucsony, Vinga, Bánffyhunяд stb. – jobb módú nagyközségek.

Feltehetően hasonló szempontok az irányadók a községek belül is. A felvételek – a házak külső állapotát tekintve – ezt mutatják: mindig régies, de frissen felújított vagy folyamatosan karbantartott házra esett a választás.

A téme körön belül túlnyomórészt házak, gazdasági épületek szerepelnek, de jó néhány utcaszélesség és látkép is látható. Ezekhez képest kevés – mindössze pár darab – templom és házbelső felvétel készült. (Utóbbi nyilvánvalóan a korabeli technika lehetőségeivel magyarázható.)

A fényképfelvételek mellé JANKÓ a legtöbb esetben pontos leírást is készített. Rendkívül szűkszavúak ezek a kiegészítő szövegek, de minden lényeges információt tartalmaznak. Utalnak arra, hogy a ház tipikus, vagy nem, régies, vagy új típusú, látkép esetében meghatározza az irányt stb., és minden esetben megemlíti, ha bárhol a képen néprajzilag figyelemre méltó építmény vagy tárgy látható. A fényképekhez ugyanolyan elengedhetetlen a tudo-

mányosság és hitelesség szempontjából a korrekt és mintaszerű adatközlés, mint bármely más gyűjtött, s publikációban közölt tárgy esetében.

JANKÓ JÁNOS személyében egyébként szerencsésen találkozott a néprajzkutató és a fényképész: a látványteremtő szakember. (Ezt a képességet édesapjától örökölte, aki neves festő, rajzoló, illusztrátor, karikaturista volt, a magyar népelet kiváló ismerője, rendkívül termékeny munkássága nyomán szinte felmérhetetlen életművet hagyott hátra. Stílusa, a festményeken és rajzokon egyaránt, jellegzetesen romantikus. Ezzel szemben fia fényképei tudományos pontosságra törekvő felvételek, nyomba sincs a romantikus idillnek vagy irodalmias felfogásnak. Teljes mértékben az alkalmazott fotográfia termékei.)

JANKÓnak mint fényképésznek a lényegét kiemelő, kompozíciós értéke hibátlan, képszerkesztése tökéletes, témáját mindig a legjellemzőbb helyzetből fényképezi le; amennyiben lehetséges, rálátásból exponál, így a formák térbelisége erőteljesebb; beállításkor (bizonyos mértékig) érvényesíti a szimmetria törvényeit. A háttérben soha nincs zavaró környezeti elem, holott mindig természetes háttérrel dolgozik.

A képek túlnyomó többsége mesteri technikai tudásról tesz tanúbizonyságot. A fénykép sajátosságai, a részletgazdagság, az anyagszerűség érzékeltetése így már ezeken a korai felvételeken is megmutatkozik. Nem csupán képileg örökölte meg a látványt, hanem néprajzilag is a lehető legtöbb információt sűrítette a megörökítendő valóságszeletbe. Madártávlatú falukép esetében pl. jól áttekinthető a táj, a határrészlet, a növényzet, a beépítettség sűrűsége, a településszerkezet, az utak, a régi és az új házak aránya, az építőanyag típusai. Készített olyan felvételeket, ahol néhány ház távolabbról látható, de jól érzékelhető az épület és az azt körülvevő táj összefüggése.

Ugyanez a szemlélet vezette a ház és a gazdaság bemutatásakor. A néprajzi fényképezés követendő példája az a vend ház, amelyet három oldalról fényképezett le. (A ház egészét távolabbról, majd mindkét irányból közelebről.) Bármilyen részletet önmagában csak indokolt esetben fotografált, egyébként oldalnézetből fényképezett, így a ház homlokzata és az egész épület egyaránt láthatóvá vált. Teljességében elének tárul a ház nagysága, építési módja, szerkezete, az utca és az udvar, továbbá a gazdasági épületekhez kapcsolódása.

Nagy figyelmet szentelt a gazdasági épületeknek, ezen belül a kisebb, de fontos építményeknek (galambdúc, fészék, hombár, krumpliverem). Az épület ebben az esetben sem önmagában, hanem a gazdaság részeként jelenik meg.

A történetiség szempontjait érvényesítette, amikor lefényképezte ugyanazon falu régi és új házait; a társadalmi rétegződésre, különbségekre utalt, amikor feljegyezte, hogy tipikus helybéli, vagy úri, módos ház látható a felvételen. Az egymás mellett élő nemzetiségek bemutatása magától értetődő természetességgel történik a fényképeken is (ugyanúgy, mint az egyes monográfiák adataiban, szemléletmódjában).

JANKÓ figyelme azonban nem csak az etnikai kulturális sajátosságok számbavételére terjedt ki, hanem érdeklődött a kölcsönhatások, változások iránt is, és amennyiben tetten érte, rögzítette is ezeket (pl. a román „székelykapu”-ról, vagy az elrománosodott magyar leányokról készült felvételek).

Elsősorban az anyagi kultúra kutatója, de ha alkalom kínálkozott, nem mulasztotta el lefényképezni a templomszentelő búcsús menetet vagy lakodalmi hívogatókat, itt is körültekintően figyelve minden lényeges elemre, kellékre.

Az első időszak képeinek másik nagy csoportját a népviseleteket bemutató sorozatok alkotják.

Zalatna (Alsó-Fehér m.) látképe
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Rikiceli (Mereggyó, Kolozs m.) románok
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Vingai (Temes m.) bolgár házaspár
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Härkenän Iván és felesége, finn Kalevala-énekesek
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

A siófoki Pintér család
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Ha összehasonlítjuk felvételeit a hivatásos fényképészek korabeli munkáival, amelyeket festői beállítás jellemez, s egyfajta képi sztereotípiát, azt láthatjuk, hogy JANKÓ népviseleti felvételei technikailag tökéletesek, formailag ugyanakkor viszonylag sikerült megőriznie szabadságát. Elsődleges célja a dokumentálás volt: tetőtől talpig kellett bemutatnia alakjait, hogy az öltözet egésze hiánytalanul látható legyen. Ez kötöttséget jelentett – felvételei mégis mentesek a monotóniától, noha törekvése szerint típusokat akart ábrázolni. Szinte mozgófilmszerűen dokumentált, amikor ugyanarról az alakról több nézőpontból fényképsorozatot készített.

A néprajzi szempontokat érvényesítette, amikor nemenként és korcsoportonként készített felvételeket. Érdemes idézni az erre vonatkozó megjegyzést a miniszterhez írott jelentésből: „...Az egyes községek közötti különbségeket itt egyenként ki nem emelhetjük, egyszerűen az ezeket feltüntető fényképekre utalunk. Azok tüntetik fel egyszerűs mind mily különbségek vannak a kis fiú, legény, fiatal férj s öregember, valamint a kis lány, hajadon, menyecske és vénasszony ruházata közt.”⁷ De ugyanilyen gondosan dokumentálta a fényképeken az etnikai, táji, társadalmi különbségeket. A millenniumi kiállítás az ünnepi viseletet mutatta be. Ezért a felvételek is az ünnepi öltözeteket ábrázolják. Az építmények, a gazdasági udvar s egyéb fényképezése közben azonban számtalan lehetőség adódott, hogy az embereket otthoni, köznapi ruhájukban is megörökítse. Rendkívül jelentős néprajzi dokumentumok ezek abból a korból, amikor a fényképezés gyakorlatában még legfeljebb műteremben, megrendelésre készülnek felvételek, így a falusi hétköznapi élet természetes pillanatairól nincs hiteles képi emlékünk, s rendkívül kevés a riportszerű fotográfia.

Az antropológiai felvételek csoportja

JANKÓ JÁNOS nagy mennyiségben készített fizikai antropológiai felvételeket itthon és az osztrákok között egyaránt. Különböző típusú felvételek ezek (mellképek egyenként ugyanarról a személyről szemből és oldalról; kettős mellkép; teljes ülő vagy álló alakok 3-as, 4-es, 5-ös csoportokban).

A munka- és időigényes felmérések elvégzése egyrészt nem volt haszontalan a néprajz számára sem, hiszen ezeknek a felvételeknek köszönhetően van birtokunkban nagyszámú közelkép, mellkép korabeli falusi emberekről, amely a műtermi fényképezésben a parasztságról csak jóval később válik gyakorlattá. (Akkor is más feltételekkel: a retus nagymértékű alkalmazása révén éppen az arc egyéni részletei tűnnek el.) Másrészt az antropológiai felvételek jóvoltából olyan emberekről is készült portré, akik különben nem készítették volna magukról fényképet.

A néprajzkutató számára a ruházat, haj-, szakáll- és bajuszviselet tanulmányozásán túl az anyag lehetőséget kínál újabb szempontú vizsgálatokra is (képmásismeret, mentalitástörténet). De tudományágunkon kívüli kutatók (pl. orvostörténészek) számára sem lenne tanulság nélküli a képek áttekintése.

Jankó János, a muzeológus

A muzeológia történetében nem csupán a teoretikus, a múzeumszervező, s a nagy mennyiségű tárgyi anyagot összegyűjtő és feldolgozó JANKÓ JÁNOSról kell megemlékeznünk. Megkezdett őstörténeti kutatásai anyaggyűjtése közben járta a külföldi múzeumokat, tanulmányozta és megőrkítette az ottani múzeumok kiállításait.

Saját készítésű fényképei között külön csoportot alkotnak az Európa és Ázsia múzeumban készített felvételei (úgy mint önálló vagy múzeumi raktárban készített tárgyfényképek, továbbá kiállításban megrendezett életképrészletek felvételei), panoráma, bábuk, tárgyak együttesét ábrázoló fényképek.⁸ A nagy mennyiségű képanyagot, sajnos, nem maradt ideje feldolgozni, felvételei azonban a korabeli kiállítási gyakorlat változatainak – pl. „az életmód tárgyegyüttesekkel történő bemutatásának” – megörökítései, és így a muzeológiatörténet egyedülálló dokumentumai.

Fényképzési munkássága, továbbá múzeumszervező tevékenységének tanulságai alakították ki véleményét a negatívok megszerzésének és megőrzésének fontosságáról. Ez a tudománytörténetileg fontos fölismerése és az ennek nyomán kialakított gyakorlati tevékenysége hívta életre a Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteményét, amelynek megalapítása az ő nevéhez fűződik.

Ezt követően minden lehetőséget megragadott, hogy jelentős kollektciókat, sorozatokat megszerezzen a fényképgyűjtemény számára. Így került hozzánk BÍRÓ LAJOS, FENICHEL SÁMUEL, FESTETICH RUDOLF, gróf ZICHY JENŐ, a Néprajzi Missió és az Ezredéves Kiállítás anyaga, amelyek a gyűjtemény legkorábbi etnológiai felvételei.

De a fényképezés iránti szenvedélyes érdeklődése mutatkozik meg abban is, hogy a külföldi és belföldi gyűjtőútjai során nem csupán fényképez, hanem kisebb-nagyobb kollektciókat vásárol is.

A képek használatát tekintve az illusztráció fontosságát a publikációkban kezdettől felismer- te: „... tárgyi ethnographiát illusztráció nélkül csinálni nem lehet, s hogy az illusztrációkat bármennyire is redukáljuk, nekünk magyaroknak, kik illusztrált tárgyi ethnographiát még csaknem semmit nem adtunk ki, rengeteg a tennivalónk.”⁹

„A fényképfelvételek mindent magukba foglalnak”¹⁰ – írta máshol. Az illusztráció minden fajtáját alkalmazta, illetve javasolta. Minden új iránti fogékonysága révén vált a korabeli két legkorszerűbb technika, a fényképezés és a fonográfózás meghonosítójává, ill. pártfogójává a tudományágban. Kalotaszeg-monográfiájának elkészítéskor írta: „Igyekeztem azt a modern tudományosság külföldön szerzett minden apparátusával... összeállítani.”¹¹

Saját felvételeinek egészét áttekintve megállapítható, hogy jól elkülöníthetően két fő tendencia érvényesül: az első időszakban tökéletes minőségű állóképek, dokumentum-felvételek készültek építkezés és viselet témakörben, míg utolsó fényképei között egyre gyakrabban tűnnek föl a beállítás nélküli riport-, ill. akciófényképek.

A fényképezés kapcsán szembetűnő JANKÓ JÁNOS egyéniségének egyik legjellemzőbb sajátossága: az egészben, összefüggésekben való látás és gondolkodás. Egy-egy vizsgált téma soha nem elszigetelten, hanem időben és térben tágabb (helyi – országos – európai) viszonylatrendszerekben építve jelenik meg. A hitelesség követelményét már HERMAN OTTÓ is említi: „A leíró ethnographiában is ugyanaz a háromság áll fenn... mint a természethistóriában; ti. a megfigyelés hűsége, jellemzőinek kifejtése és az összehasonlítás bevonása.”¹² A fenti követelmények a fotográfiában tökéletesen megvalósultak, s JANKÓnak ezt a törekvését az új műfaj segítette és kiteljesítette.

A helyszínen készült fényképfelvételek sajátos, pótolhatatlan voltára, szerepére utal, amikor ezt írja a fényképezésről: „... úgy az antropológiai típusokat, mint a tárgyak használatát, valamint e népek természetadta kereteit is bemutatják...”. A látvány, a kép, a természeti környezet, az ember és az általa teremtett tárgyi kultúra összetartozását, összefüggéseit, működését mutatja be.

A néprajzi muzeológiában – a gyűjtés, feldolgozás és a bemutatás során egyaránt – alapkövetelmény a tárgyegyüttes(ek) és a fénykép egyidejű jelenléte. A tárgy dokumentumfénykép nélkül (és fordítva) összehasonlíthatatlanul kisebb értékű, s a tudományos kutatás számára elvesz, hiszen minden mozzanat, amely az eleven élethez, környezetéhez kapcsolja, esetleg örökre és visszahozhatatlanul eltűnik. A fontosság mértéke tárgyaként természetesen eltér, de tárgy és dokumentumfénykép egymást kiegészítő, magyarázó összetartozása kétségbevonhatatlan.

Az alkalmazott fotográfia megjelenése óta a néprajztudomány napi gyakorlata az esetek nagy részében épít erre az összetartozásra, de JANKÓ JÁNOS érdeme, hogy ezt korán fölismerte. *A képekkel való leírás megkezdése pedig ugyanolyan tudománytörténeti jelentőségű, mint az első néprajzi tájmonográfia megalkotása.*

FOGARASI KLÁRA

Jegyzetek

1. LAKATOS M. 1989. 174.
2. Lásd bővebben: TARI J. 1984. 100–118.
3. Nem számítva STIRLING J. (1981) rövid ismertetését.
4. A Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteményében található felvételeinek száma jelenleg: 1170 db. Ez az adat azonban csak tájékoztató jellegű, hiszen pl. az oroszországi útja során készített negatívjai közül jó néhány már teljesen tönkrement, sok pedig igen rossz állapotban van. Másrészt JANKÓ JÁNOS felvételeinek nagy része két példányban készült, tehát ugyanaz a felvétel két különböző leltári számot visel. Felvételei közül külföldi múzeumnak is ajándékozott képeket csereképpen. Felvételeinek tematikai megoszlása szám szerint a következő. Település-építkezés: 348 db, népviselet: 244 db, antropológia: 368 db, muzeológia (tárgyfelvétel, kiállítások részletei): 147 db, riportszerű felvétel: 40 db, egyéb: 26 db. Ezek közül 171 db-ot fényképezett az osztjások körében (település-építkezés: 33 db, antropológia: 120 db, egyéb: 18 db).
5. A rajzokat id. JANKÓ JÁNOS készítette.
6. JANKÓ J. 1989. 96–97.
7. JANKÓ J. 1989. 22.
8. Pl. Szamojéd csoport a szentpétervári Néprajzi Múzeumban (F 5571).
9. Idézi: BALASSA I. 1968. 27.
10. JANKÓ J. 1897. 824.
11. JANKÓ J. 1892. 24.
12. Idézi: KÓSA L. 1989. 121.

Irodalom

- BALASSA IVÁN
1968 *Jankó János és a Néprajzi Múzeum. – A Néprajzi Múzeum Füzetei, 31. Bp.*
- JANKÓ JÁNOS
1892 *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány. – Bp.*
- JANKÓ JÁNOS
1897 *Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. – In MATLEKOVITS SÁNDOR (szerk.): Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota. Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. V. 815–949. Bp.*

JANKÓ JÁNOS

1989 *A Millenniumi falu. – Facsimile. Bp.*

KÓSA LÁSZLÓ

1989 *A magyar néprajz tudománytörténete. – Bp.*

LAKATOS MÁRIA

1989 *A családi fotógyűjtemény mint történeti forrás. – In Rendi társadalom – polgári társadalom. 2. Kutatás-módszertan Konferencia. Gyula*

STIRLING JÁNOS

1981 *Fényképező néprajzkutatók. Jankó János, az első szociofotós. – Foto, XXVIII. 8. sz. 352–355.*

TARI JÁNOS

1984 *A néprajzi fotózás történetéből. – Múzeumi Közlemények, 1–2.*

Anya és lánya a Kajukanovi jurtában (Közép-Ob) viseletben
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Férfiak a Közép-Ob vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

KÜLFÖLDI TANULMÁNYUTAK, EXPEDÍCIÓK

Népzene kutatás a Volga–Káma–Bjelaja vidékén

BARTÓK BÉLA volt az első, aki alapvető szerkezeti hasonlóságot fedezett fel a nyelvrokron hegyi cseremiszek (marik) énekei és a régi stílusú magyar kvintváltó dallamok között. A Kazányi Kormányzóság Kozmogjemjanszk kerületének Jelaszi nevű falujában, 1906-ban YRJÖ WICHMAN finn nyelvész 11 fonográfhengerre rögzített 24 dallamot, s azokat magyar felesége közvetítésével a budapesti Néprajzi Múzeumba juttatta el. Itt jegyezte le és elemezte azokat BARTÓK, s közülük hármat az 1924-ben megjelent *A magyar népdal* című könyvének függelékében közzé is tett, utalva a nyelvihez hasonló meglepő zenei rokonságra. Hogy BARTÓKot egész életében foglalkoztatta ez a téma, azt az 1936-os törökországi gyűjtőútja, illetve a török gyűjtéshez már Amerikában írt 40 oldalas bevezető tanulmánya is igazolja. Bár – szándéka ellenére – sohasem jutott el a cseremiszekhez, a magyar és a nemzetközi zenetudomány számára egyaránt fontosnak tartotta a nyelvben és zenében is fellelhető erős török hatás felderítését a finnugor cseremiszek és magyarok, valamint más szomszédos népek zenéjében.

BARTÓK Volga-vidéki útjának valóra válását megakadályozta az első világháború, ám sajtós módon az elő is segítette újabb, fontos zenei adatok megszerzését. Egy 1923-ban, Kazányból hazatért magyar hadifogoly – korábban Somogy megyei tanító – magával hozta V. M. VASZILJEV 310 zenei példát tartalmazó, 1919-ben megjelent cseremisznépdalgyűjteményét, s megérkezése után röviddel eljuttatta azt KODÁLYhoz. R. LACH, osztrák zenetudós pedig a Monarchia hadifogolytáboraiiban gyűjtött gazdag anyagot és azt 1916 és 1933 között Bécsben, illetve Lipcsében adta ki *Gesänge russischer Kriegsgefangener* című hatkötetes sorozatában. Több száz újabb adat birtokában, a húszas évek elejétől kezdve KODÁLY is nagy figyelemmel kísérte a rokonnépi zenéket. Időközben különböző forrásokból – nemegyszer kalandos úton – jutott hozzá újabb és újabb Volga-vidéki gyűjteményhez. A cseremisznépdalgyűjtemény, illetve magyar népzeneire vonatkozó fontos megfigyeléseit részben 1934-ben a *Sajátságos dallamszerkezet a cseremisznépzeneben*, részben pedig az 1937-ben megjelent *A magyar népzene* című tanulmányában tette közzé. Olyan fontosnak tartotta a hasonlóság széles körű megismertetését, hogy az akkortájt megújuló magyar iskolai énektanítás keretein belül is helyet biztosított a rokonnépi zenéknek, amint azt a *Bicinia Hungarica* IV. és az *Ötfokú Zene* III. és IV. füzeté is tanúsítja. KODÁLY – ezt már személyes tapasztalatból tudom – élete végéig nagy súlyt fektetett a volga-kámai zenei kutatások elmélyítésére és kiszélesítésére.

Miután 1956 nyarán befejeztem nála zenetudományi tanulmányaimat és azon év őszén aspiránsa lettem, s a már majdnem befejezés előtt álló karádi zenei monográfiámat igyekeztem tétő alá hozni, 1957-ben, egy februári reggelen, rá jellemző rövid kérdéssel lepelt meg: „Akar az oroszokhoz menni?” Döböntően hallgattam, fogalmam sem volt, hogy miről beszél. Néhány szóval elmondta, hogy sikerült egy olyan paragrafust beiktatni az új szovjet–magyar kulturális egyezménybe, melynek alapján kétévénként 1–2 magyar kutató 4–6 hetes gyűjtést végezhet a Közép-Volga vidékén. „De mi lesz Karáddal?” – aggodalmaskodtam. Hiszen azt a munkát is ő irányította, s 1934-ben tulajdonképpen ő kezdte el. „Karád az itt marad” – volt a lakonikus válasz. „Értsd, oda később is el lehet menni, ám az új Volga-vidéki lehetőséget most feltétlenül ki kell használni, hiszen Bartókkal együtt a század eleje óta foglalkoztak már evvel a zenei hagyománnyal, de végül is egyiküknek sem sikerült odautazni. Most vagy

soha" – fejezte be mondanivalóját, s számomra evvel eldőlt a kérdés. A készülődés hónapjaiban sok egyéb között két fontos dolgot kötött a lelkemre: 1. először Leningrádba menjek, ahol az Orosz Irodalmi Intézet Fonogramm Archívumában páratlan értékű régi hengerek ez-reiből kell kiválasztani a minket közelebről érintő finnugor és török anyagot, 2. keressék mag-namnak egy nyelvészt, aki hibátlanul jegyzi és fordítja a csereemis, csuvas stb. szövegeket, mert enélkül csak félmunkát végezhetek. Dallam szöveg nélkül éppoly hiányos, mint a dal-lam nélkül közölt szöveg. Amikor 1957 nyarán Leningrádba indultam, még sejtelmem sem volt arról, hogy milyen távlatokat tárt elém KODÁLY. Fel nem mérhettem annak súlyát és jelen-tőségét, hogy első magyar kutatóként a helyszínen, élő valóságában ismerhetem meg a haj-dani magyar őshazában most élő népek gazdag zenei hagyományát. Nem tudhattam, hogy evvel a kutatással telik majd el az egész életem, nem ismerhettem, hogy milyen sok öröm és bánat, siker és kudarc kíséri végig utamat. Egyet tudtam csak, azt, hogy minden erővel azon kell lennem, hogy alapos és jó munkát végezzek, megfeleljek KODÁLY elvárásainak.

1958 nyarának első részét még Leningrádban töltöttem, a másikat azonban már a Volga-parti hegyi, illetve a velük szomszédos erdei csereemiszeknél. A jelen keretek között nem vál-lalkozhatom arra, hogy akárcsak vázlatos leírást adjak a gyűjtőutakról. Több évtized távlatá-ból azonban már jól kirajzolódhat az ottani és itthoni munkák összegzése. A helyszíni kuta-tás egy újabb kulturális egyezmény következtében (!) 1979-ben fejeződött be. A gyűjtött anyag lejegyzése, lefordítása, elemzése, rendszerezése és sajtó alá rendezése azonban ma is folyik és évekig eltart még.

1958 és 1979 között a Volga, Káma és Bjelaja folyók térségében, 6–900 kilométerre Moszkvától keletre, de mindvégig Európában, BERECZKI GÁBOR nyelvészsel együtt, 10 ku-tatóút során négy Szovjet Autonóm Köztársaságban jártunk: mari (csereemis)-, csuvas-, tatár- és baskír-földön. Terveink között szerepelt a Mordvin és az Udmurt (Votják) ASZSZK felke-resése is, de ez utóbbi kettőbe egyszer sem kaptunk beutazási engedélyt. A jelzett terület rendkívül vegyes lakossága körében azonban nagy számban találtunk mordvin és votják fal-vakat, közösségeket is, így végül 3 finnugor (csereemis, votják, mordvin) és 3 török nyelvű (csuvas, tatár, baskír) zenei hagyományt tanulmányozhattunk a helyszínen a rendelkezésünk-re álló, összesen mintegy 14–15 hónap alatt. Az általunk gyűjtött, közel 4000 dallam felvé-telét 280 faluban készítettük, de az utazásunk folyamán ennél jóval több, legalább félezer fa-luban fordultunk meg.

A felvett anyag – szándékunknak megfelelően – számos dallamvariánst tartalmaz, hiszen csak ezek ismeretében tűnnek elő a főbb dallamtípusok. Valamennyi variáns közlése azon-ban feleslegesnek látszik, nem is szólva a hiányos, esetleg bizonytalan vagy hibás énekek-ről. Végül 1500 dallamot választottunk ki, s ezeket négy kötetben adjuk közre. Három már megjelent az Akadémiai Kiadónál: 1971-ben 320 csereemis, 1979-ben 350 csuvas, 1989-ben pedig 330 votják népdal részletes lejegyzése látott napvilágot a dalok teljes eredeti szövegé-vel, valamint a szövegek angol és magyar nyelvű fordításával együtt. A dallamok adatait rész-letes jegyzetek és mutatók közlik, a kötetek elején bevezető tanulmány, a kötetek végén gaz-dag fényképválogatás található. A nemzetközi érdeklődés kielégítésére, a kiadó javaslatára, a magyar fordításokat kivéve valamennyi szöveges rész angol. Több mint húsz éve tapasztaljuk, hogy a magyar olvasók – joggal – hiányolják a tanulmány, a jegyzetek stb. magyar nyelvű közlését is, ettől azonban anyagi okok miatt el kell tekintenünk. A fent említett, összesen 1000 Volga–Káma-vidéki dallamot egy negyedik, hasonló felépítésű kötet követi majd, mely-ben 500 kazányi tatár népdal szerepel. Ennek sajtó alá rendezése már folyamatban van. Ki-

adására remélhetően még ebben az évezredben sor kerül. Így a teljes sorozat négy kötete végül majd 1500 dallamot tartalmaz.

A korábbi gyűjtésekből és a magunk helyszíni tapasztalataiból egyaránt azt a tanulságot szűrhetjük le, hogy a tatárok és a velük szomszédos baskírok nyelve és zenéje rendkívüli módon hasonlít egymásra, alig lehet különbséget tenni közöttük. Ismerünk olyan tatár és baskír népdalgyűjteményt, melynek címe: *Az urali muzulmánok énekei*. Gyűjtöttünk olyan dallamtípusokat, melyeknek szövege és dallama is azonos mindkét népnél, mint pl.: *Kara urman* (Fekete erdő), *Ujöl* (folyónév) stb. Nem tartottuk tehát elsőrendűen fontosnak, hogy baskír dallamokat külön kötetben is kiadjunk. Milliósnál nagyobb tatár népesség él Baskíriában, s – mint többször kiderült – ők maguk sem tudják, hogy valójában tatárok vagy baskírok-e? Hogy a hatodik, általunk felkeresett nép, a mordvin zenei hagyományából nem készül kötet, annak egyszerű oka, hogy – ellentétben a többi öttel – a mordvinok dalaiból nincsen egy kötetre való anyagunk. Az a 160 dallam, amelyet körükben megörökítettünk, nem is mind alkalmas közlésre. Mordvin dalok gyűjtése céljából egyszer sem terveztünk külön utat, mindig csak az útba eső vagy szomszédos erza vagy moksa (= mordvin) falvakban álltunk meg, többre nem futotta időnkből. Ehhez azonban azt is hozzá kell tenni, hogy a mordvinok körében jóval nehezebb volt hagyományos zenei anyagot gyűjteni, mint más egyéb helyeken. Ennek egyik magyarázata a nagyfokú eloroszosodás, másik pedig az, hogy a náluk még élő halottsiratás természetesen soha nem a felszínen, hanem mindig az emlékezet mély rétegeiben, él, s azt nehezebb feltárni, mint a napi használatban énekelt lírai dalokat. Mordvin anyagunk hiányát talán pótolja a régebben és újabban, mások által kiadott számos mordvin gyűjtemény. A 23 éven át tartó Volga–Káma–Bjelaja-vidéki zenei kutatás összefoglalását adó első, részletes, magyar nyelvű publikáció közvetlen kiadás előtt áll. Ebben nem népek, hanem témák szerint csoportosítottuk tapasztalatainkat. Az egyes fejezeteket számos kotta és fénykép egészíti ki.

A kutatóutak adatainak ismertetése után szólni kell röviden az ott élő népek helyzetéről és életkörülményeiről is. Egy-egy köztársaság határvonala legkevésbé sem jelenti a nyelvcsoportok vagy akár a nemzetiségek valóságos lakóhelyét. A határok nem követik, de nem is követhetik a lakosság elhelyezkedését, valamennyi köztársaság területén többnyelvű közösség él, hasonlóan a Kárpát-medence egyes területeihez. Gyakori, hogy szomszédos falvak lakói nem értik egymást, akár egy nyelvcsaládba tartoznak, akár nem. Pl. Arbor és Kariján 4 kilométerre van egymástól, s míg az első cseremis, a második votják. Ha lakói egymással beszélni akarnak, akkor vagy az orosz vagy még inkább a tatár nyelvet kell használniuk. Ehhez hasonlóan a mordvinok és a csuvasok (a déli csuvas Poreckoje körletben), vagy a baskírok és a votjakok (az észak-baskíriai Janaulban) érintkezésük során közvetítő nyelvre szorulnak. Az idősebb asszonyok kivételével – akik sohasem hagyták el a falujukat – általában mindenki tud jól-rosszul oroszul és ami igazán meglepő, tatáru is. A férfiak – ha másutt nem – a katonai szolgálat alatt, a fiatalok az iskolában tanulták meg az állam hivatalos nyelvét. Legjobban a mordvinok, legkevésbé a tatárok tudnak oroszul. A mordvinok egymás között is oroszul beszélnek, a tatárok pedig – mivel nyelvük a térségben általánosan ismert – természetesnek veszik, hogy bárhol beszélhetnek tatáru.

Ez a sokrétűség az ott élő népek zenei hagyományában is jól kimutatható. A legegyszerűbb dallamtól a magasrendű formáig, a kötetlen rögtönzéstől a szabályos szabálytalanságig, mindenre van példa. A régi finnugor éneklésmódot ma is tükröző siratódallamok éppúgy mindössze három hangból épülnek, mint a déli votjakok összes énekei. Közös bennük az alaphangtói számított terc ingadozása. Négy hangból álló dallam, ha nem is gyakran, de azért itt-ott előfordul, ezek a hangok azonban nem mind szomszédosak, tehát tetrantot alkotnak.

Rokonságuk az ötfokúsággal kétségtelen. Legáltalánosabb a félhang nélküli pentaton hangkészlet, melyet ebbe a térségbe a török népek hoztak magukkal és terjesztettek el kisebb-nagyobb mértékben a finnugorok között. Egyes járásokban – sajátos módon – félhangos ötfokú dallamokat énekelnek (cseremisiz Szernur, tatár Tyetyusi). A dallamok legnagyobb része szó-n fejeződik be, ezután jönnek a la- és a do-végűek, s nem ritka a re-végződés sem. Ebből a szempontból szinte azonos a régebbi és az újabb anyag. Mi-végű pentaton dallamra egyetlen példa sincs. Az öt hangnál nagyobb hangkészlet csak elvétve fordul elő. Ha van ilyen (dúr vagy eol), az orosz eredetre vezethető vissza. Az ötfokú dallamok átagos hangterjedelme általában eléri, sőt meg is haladja az oktávot, esetenként még két oktávra is bővíülhet. Ezeket a dallamokat csak a legjobb énekesek tudják oktávtrés nélkül előadni. Egyes, mélyebben fekvő dallamrészeket előszeretettel transzponálnak 8 hanggal feljebb, így bizonyos esetekben felső kvartválasz lesz az alsó kvintváltásból.

A többnyire négyesoros dallamok – variálás és transzponálás révén – akár egyetlen zenei gondolatból is felépülhetnek. Legtöbb mégis a két elemet hordozó dal (A és B). Ritkán bár, de ennél több is előfordulhat (ABC vagy ABCD). Az archaikus előadásban máig fennmaradt, hogy csak egyetlen egy sort ismételnek (siratók). A legáltalánosabbnak mondható kétsoros formában egy fél- és egy egész-zárlat (kérdés-felelet) tagolja a versszakot. A déli (anatri) csuvasoknál a háromsoros népdalok vannak többségben, de ott is csak két zenei elem felhasználásával (AAB vagy ABB). A négyesoros szerkezet a tatároknál általában rövidebb, a hegyi és erdei cseremisizeknél, valamint az északi (virjal) csuvasoknál hosszabb sorokban jelentkezik. Ez utóbbiaknál a hibátlanul szerkesztett, ún. „tonális kvintváltás” az uralkodó. Ezek a kivételes szépségű dallamok keltették fel először BARTÓK, majd KODÁLY érdeklődését, mert ezekhez hasonló dallamtípusok a mi régi népzeneinkben is előfordulnak (*Hej, Jancsika; Leszállott a páva* stb.). Cseremisiz gyűjtésünk öt dalához 1960-ban KODÁLY tanár úr zongorakíséretet írt, majd ezek, egy évre rá nyomtatásban is megjelentek.

Az oda- és visszautak, valamint az egyes köztársaságokban a megyeszékhelyek és a falvak közötti közlekedésünk során 23 év alatt annyit utaztunk, mintha kétszer körülvártuk volna az Egyenlítőnél a földet. Utazásainkat a legkülönbözőbb módon szerveztük, ill. szervezték meg kísérőink. Nagy lökhajtásos repülőtől a középmeretű két- vagy csak egy légcsavaros, de kétszárnyú kis gépig mindent kipróbáltunk. Az utóbbi, 10–12 személyes, ún. „kukuruznyik” volt nekünk a leghasznosabb, mely alig repült 3–400 méter magasan, ebben fapadokon ültünk, míg közben jobbról-balról süvített át a szél, de percek alatt elvitt bennünket a kívánt helyre, akkor is, ha ott nem volt repülőtér. Mert ennek az AN-2 típusú gépnek elég egy libalegelelő a fel- és leszálláshoz, az pedig mindenütt van. Soha nem volt vele semmi bajunk, a leg-távolabbi, egyébként szinte megközelíthetetlen falvakba is mindig eljutottunk. Vonatra csak nagy ritkán ültünk, mert a 7–900 kilométer széles térségben alig van öt-hat vasútvonal, s az sem mind oda vezet, ahová mi akartunk menni. A vonatok jelentős része tehervonat, a személyszállítók csak egymástól távol eső helyeken állnak meg, s egyébként is zsúfoltak. A szárnyvonalon közlekedők sebességér jellemző, hogy pl. a Kazány Joskar Ola közötti 120 kilométeres utat 1958 nyarán éjjel 1-től délelőtt 10-ig tettük meg. Míg a kocsinkénti 50–60 utas a kétemeletes faágyakon gubbasztott, az egyes állomásokon néha órákig tartott a ki- és berakodás, s a helybeli asszonyok ételt-italt árultak végig a vonat mentén. Ha útba esett és nem nagyon siettünk (ami ritkán fordult elő), akkor hajóra szálltunk. A nagy folyók közül a Volga, a Káma és a Bjelaja jelentős, elsősorban kereskedelmi forgalmat bonyolító, de vizeiken időnként szép, nagy személyszállító hajók is megjelennek. Közöttük nem egyszer ma-

gyar származásával is találkoztunk. A kisebb szárnyashajók mind szovjetek voltak. A vontató- vagy tolóhajók pedig németek. Közkedvelt szállítóeszközök lévén, nem volt könnyű rájuk jegyet kapni. Annak idején a tehetősebb moszkvaiak kedvelt kiradulása volt két hétig le a Volgán, egészen Asztrahányig és vissza. Néhányszor mi is élveztük a végtelenség látszó Volga-parti erdők, a sirályoktól hangos homokzátonyok és a lakatlan szigetek hosszú sorát. Máskor, ha úgy adódott, kisebb-nagyobb, de mindig zsúfolt autóbuszon döcögünk, legtöbbször azonban a meglátogatott kolhozok vezetőitől egy „Jeep”-szerű, 4–5 személyes terepjáró autót kaptunk, melynek sofőre nem ismert akadályt. Ha volt út, akkor az úton, ha út nem volt, akkor a réteken, mezőkön, erdőkön át vitt bennünket a kívánt helyre. Ezek nélkül a derék, nehézséget nem ismerő férfiak nélkül egy tizedét sem tudtuk volna elvégezni a munkánknak. Kocsijukkal számtalan kisebb folyón, patakon, tavon gázoltak át, de sohasem hajtottak a hidakra, mert azok – úgmond – nem megbízhatóak, könnyen leszakadhattak volna. A vizek alján lévő köveken nem csúsztak a kerekek. Ha egy méternél nem volt mélyebb a víz, akkor legfeljebb csak a cipőnk vagy a lábunk szára lett vizes. A gyűjtésben, a felvételek készítésekor – ha úgy adódott – ők is segítettek, szállították az öregeket, csitították a gyerekeket, s buzdították az énekeseket. Igazi útitársaink lettek, kár, hogy a nevüket és az arcukat nem mindig örökítettük meg. Igaz, nem sokszor, de volt úgy is, hogy gyalog mentünk át az egyik faluból a másikba, ilyenkor a nagy meleg, meg a sok csomag bizony kimerített bennünket, s az új faluban nehezebben indult a munka, mint máskor.

A 300 faluból alig akadt olyan, ahol ne látták volna vendégül az érkezőket. Talán csak 1958-ban nem, amikor még olyan rossz volt a közellátás, hogy nekik is alig jutott mindennapi kenyér. Akkor a falvak szélén, délben mindig konzervhalat ettünk, mert abból volt elég. A hatvanas-hetvenes évekre a helyzet lényegesen megváltozott. Mikor csak egy teára hívtak, akkor már tudtuk, hogy ebből egy 3–4 órás lakoma lesz. Nagy sértés lett volna ezeket nem elfogadni. Azt azonban kikötöttük, hogy az évés-ivásra csak munkánk végeztével kerülhet sor. Időközben megtanultam az ottani közmondást: „A vendég a gazda szamara”, ami annyit jelent, hogy a vendégnek, ha egyszer elfogadta a meghívást, kutya kötelessége azt és annyit enni, inni, amennyit a házigazda neki kínál. Nem is az ételek minőségével, hanem inkább a mennyiségével volt a baj. A sok hal, csirke, tojás, krumpli, hagyma, uborka, méz, tea mind a határtalan vendégszeretetüket bizonyította, s mivel messziről jöttünk, mind azt hitték, hogy éhesek vagyunk. A kritikus pillanatok azonban a „sztoogramm” sorozattal kezdődtek: nehezen viseltük el a kötelező, mértéktelen vodkázást. A legborzasztóbb talán mégis az volt, amikor ötvenedik születésnapomra ledőlték egy gyönyörű fekete kancát (még most is siratom), s annak a húsát ettük vagy tizenötön egy teljes napon át. Szállásainkra igazán nem panaszkodhattunk. Többnyire ugyanolyan faházakban laktunk, mint ők, legfeljebb a jó levegőt nélkülöztük, mert a hosszú tére beszegezett ablakokat nemigen lehetett kinyitni, de így legalább megmenekültünk a szúnyoginváziótól.

Mindent összevéve jóleső érzéssel és örömmel tekintünk vissza az 1957 és 1979 közötti kutatóutakra, mert ezek, a nehézségekkel együtt is mind hasznosak és igen tanulságosak voltak. A sokszáz, főleg idős énekessel eltöltött idő nem csupán új népdalokkal, dallamvariációkkal gazdagított bennünket, de sokat megéreztünk és megtanultunk mély, igaz emberségükből is. A felvett több ezer dal és a negyven ezer szövegsor a jövőben talán még jelentősebb lesz a magyar és a nemzetközi zene- és nyelvtudomány számára. Gyűjtésünk megőrzi a jövő századoknak Volga-vidéki rokon népeink és török szomszédaik huszadik századi gazdag hagyományát.

Mordvin nyelvrokonaink földjén

A mordvin a harmadik legnagyobb lélekszámú uráli nép. Számuk a legújabb, 1989-es szovjet népszámlálás adatai szerint 1 154 000-re tehető, ezzel megelőzik a körülbelül egymillió főt számláló észteket. A Mordvin Köztársaságban a mordvinoknak alig 28%-a él (313 000 fő). A mordvinok saját köztársaságukban kisebbségben élnek, hiszen a Mordvin SZSZK körülbelül egymillió lakosának mindössze 33%-a mordvin, míg 61%-a orosz és 5%-a tatár. A mordvinok többsége, körülbelül 840 000 fő, a köztársaság határain kívüli diaszpórákban él.

Ha meg kellene határozni, hogy nyelvrokonaink körében miben „legek” igazán a mordvinok, azt mondhatjuk: ők élnek a legnagyobb széttagoaltságban. Lakóhelyeik igen nagy területen szétszórva Ukrajnától a távol-keleti Szahalin-szigetekig, a volt Szovjetunió teljes szélességében megtalálhatók.

Maga a mordvin nép sem egységes, két népcsoportot rejt magában: az erzát és a moksát. Az erza- és a moksza-mordvinok nyelvileg, etnikailag és embertanilag egyaránt különböznek egymástól. A mordvinok kétharmad részét alkotó erzák nagyjából a nyelvterület keleti, az egyharmad részét képviselő moksák pedig a nyugati részét lakják.

Magyar kutatók az elmúlt századok során csak elvétve fordultak meg mordvin nyelvrokonainknál. JULIÁNUS barát után – aki 1236-ban áthaladt földjünkön – csak REGULY ANTAL érintette szibériai gyűjtőútjáról hazatérve (1845–46-ban) a mordvinok földjét és tanulmányozta nyelvüket.

A GORBACSOV-korszak hozta változásoknak köszönhetően 1989 óta látogathatnak újra magyar kutatók a mordvin földre. Nekem az elsők között sikerült egy 1988-as minisztériumi pályázat révén (rá két évre) 1990 áprilisában tanulmányúton részt vennem a korábban „zárt körzet”-nek nyilvánított Mordóviában. Ezt követően minden évben kiutazhattam: 1991 szeptemberében a szaranszki Mordvin Állami Egyetem meghívására, 1992 márciusában a Mordvin Nép Első Kongresszusán, majd 1993 decemberében a Mordvin Tudományos és Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián való részvétel céljából tartózkodtam néhány hetet mordvin nyelvterületen.

Mordóvia zárt területté való nyilvánításának oka elsősorban az volt, hogy itt számos foglytábor működik, többek között Szaranszk város határában is, egy erdőben. A helyi lakosok elmondása szerint politikai foglyok tömegeit őrzik még ma is ezek a börtönök.

A Mordvin Köztársaság fővárosa, Szaranszk Moszkvától délkeleti irányban 11 óra (642 km-es) vonatútra található. Tipikus „szovjet” nagyváros, amelyben egymás mellett megtalálhatók a vasbeton panelházak és a régi faházak egyaránt. Nagyváros voltát azonban igazán csak lakosainak száma jelzi, kinézetre Szaranszknak nincs nagyváros-jellege: városközpontja, forgalma és nevezetességeinek száma egyaránt kicsi. Alig található itt betonozott vagy aszfaltozott közút, a központon keresztül vezető főutakon kívüli utak jobbára csak földutak, járdák pedig alig vannak. A gyalogosok még a városközpontban is – a havas telet leszámítva – elképesztő méretű sárban kénytelenek tocsogni, minthogy Mordóvia éghajlata meglehetősen csapadékos. Mordvin szót a mordvinok fővárosában csak elvétve hallani, kétnyelvű feliratot mindössze egyet-kettőt találtam. A főváros Mordóvia többi részénél még rosszabb nemzetiségi összetételi arányt mutat: a 360 000-es lélekszámú lakosságának csak 22%-a mordvin.

Az 1641-ben az Inzar és a Szaranka folyók találkozásánál létrehozott Szaranszk város legrégibb és legrégibb műemléke a városalapítással egyidős Szent János-székesegyház, mely eredetileg fából épült. A jelenlegi kő székesegyház 1693-tól áll a helyén. Az érdemleges látnivalókhöz tartozik még két szaranszki múzeum is: a helytörténeti és a szépművészeti múzeum. A helytörté-

neti múzeumot a korábbi Alsó-Kazanyi székesegyház épületében alakították ki. A múzeum elsősorban Mordóvia történetét mutatja be, különös tekintettel a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra, a Nagy Honvédő Háborúra és a kommunista éra vívmányaira. Emellett terjedelemben szerényebb, viszont sokkal értékesebb a mordvin népi kultúrát bemutató részleg folkloranyaga. A látogató ennek megtekintéséért tér be a múzeumba, de érdekes módon a különféle útikönyvek e gazdag anyag létét meg sem említik. A szépművészeti múzeum SZTYEPAN ERZJA szobrászművész nevét viseli. Ő a leghíresebb mordvin a csupán egyik nagyszülője ágán mordvin származású GORKIJ mellett. A népe nevét felvett ERZJA (1876–1959) – eredeti nevén NYEFJODOV – világszínvonalú alkotásaival hírnévre tett szert az egész világon. Életének egy részét külföldön, Olaszországban, Franciaországban és Argentínában töltötte. Különleges, expresszív stílusa mellett az alkalmazott alapanyagok teszik sajátossá, csak rá jellemzővé alkotásait: a kebraccsó, az algarrobó és az urundaj fa. Argentínában töltött éveit fedezte fel e fákat szoboralapanyagként, és alkalmazta először a szobrászatban. Saját maga dolgozta ki azt az eljárást is, amellyel e tömör, kemény, de különleges színű fákat megmunkálhatóvá, szoborkészítésre alkalmassá tette. ERZJA szobrai mellett a szépművészeti múzeumban ismert festőművészek alkotásai is megtalálhatók. A festők közül mordvin szempontból a legjelentősebb FEDOT SZÜCSKOV (1870–1958), aki orosz származása ellenére mordvin érzelmű volt, s előszeretettel ábrázolta festényein a mordvin nép életét.

A mordvin földre látogató külföldiek felkeresik a Szaranszkhoz közeli erza falut, Erdei-Tavlát (erzál *Vir' Tavla*), ahol nemzetközi hírű művészeti iskola működik. Vezetője, NYIKOLAJ MASZTYIN kollégáival általános iskolás gyermekeket tanít a népművészeti tárgyak, elsősorban fafaragványok és agyagszobrocskák készítésére.

A Szaranszkban működő Mordvin Könyvkiadó erzál is, moksaül is jelentet meg könyveket. A mordvinok számára ugyanis a 30-as években két irodalmi nyelvet hoztak létre, egy-egy helység nyelvjárását véve alapul. Ez a mesterséges nyelvi megosztás tovább növelte a mordvinok megosztottságát. Sok színvonalas szépirodalmi ismeretterjesztő és tudományos mű jelenik meg anyanyelven, de sajnos kicsi, általában 1000–1500-as példányszámban. Jelentős a mintegy húsz kötetből álló mordvin népköltési gyűjtemény. A mordvin szótárellátottság viszont siralmas: az 1948–49-ben kiadott vékonyka – hibákkal, illetve mordvinnak feltüntetett orosz szavakkal teli – erza–orosz, orosz–erza, moksa–orosz, orosz–moksa szótárak után 1993-ban új iskolai szótárak jelentek meg. Ezeknek szóanyaga szintén csekély, maguk a szótárak csak iskolákban kaphatók igen kis (2000-es, illetve 3000-es) példányszámban. Pozitívumuk viszont az, hogy már kigyomlátkák belőlük az orosz szavakat. 1990-ben orosz–erza és orosz–moksa társalgási szótárak is napvilágot láttak.

A mordvinoknak irodalmi folyóiratok, az erza *Szjatko* (Szikra) és a moksa nyelvű *Moksa*, valamint napilapok (*Erza Pravda*, *Moksa Pravda*) is rendelkezésre állnak a század 20-as éveitől. Ezeknél színvonalasabbak a korábban csak a *Szjatko* és a *Moksa* mellékleteiként, 1989-től pedig önállóan megjelenő gyermekfolyóiratok, az erza *Csiliszema* (Napkelte) és a moksa *Jaksztyer Tyestyenye* (Vörös Csillagocska). E lapok nyelvújító tevékenysége igen jelentős. Az itt megjelenő versekben, mesékben, kisebb tanulmányokban megfigyelhető az a törekvés, hogy lehetőleg minél kevesebb orosz szót tartalmazzanak, valamint hogy elfeledett szavakat hozzanak vissza a köztudatba, és új szavakat alkossanak. Kis számú – de ma már mindenestre a felnőtteknek szánt mordvin lapokénál népesebb – olvasóközönségük elsősorban a falusi gyermekek és az értelmiség köréből kerül ki.

A Mordvin Rádió adásainak 85%-a orosz nyelvű, a többi erza, vagy moksa. A Mordvin Televíziónek hetente két alkalommal van adása: ezek is többségükben orosz, s csak igen rit-

kán erza vagy moksa nyelvűek. Az anyanyelvi adások nyelvi minősége elképesztően alacsony. A megszólaltatott interjúalanyok beszédét sokszor az jellemzi, hogy csak a ragok vannak mordvinul, a szókincs szinte teljesen orosz. Mordvin nyelvű színház a második világháború óta nem létezett. Néhány éve alakult. Az épület sokáig kihasználatlanul állt, mert nem voltak mordvin nyelvű darabok. 1993 óta már játszanak ilyen műveket stúdióelőadás formájában, de alacsony esztétikai színvonalal és látogatottsággal.

Az erza és moksa nyelvű oktatás helyzete az általános iskolákban korszakonként változó volt. 1938-ban határozatot hoztak arról, hogy a tanítás nyelve kötelező jelleggel az orosz legyen, míg a mordvin csak tantárgy maradt. A hruscsovi 1958–59-es iskolareform ehhez képest előrelépést jelentett: az első négy osztályban anyanyelvű oktatás folyt, az ötödik osztálytól pedig orosz nyelvű. Mindez azonban csak a köztársaság határain belül volt érvényes, másutt az orosz volt az oktatás nyelve. 1970-től a mordvin tannyelvű iskolákat újra orosz nyelvűekké alakították. Csak a negyedikől a nyolcadik osztályig létezett tantárgyként az anyanyelv. Miután azonban a negyedik osztályig semmilyen anyanyelvi óra nem volt, a tantárgy fakultatív felvétele a diákok számára inkább csak elméleti lehetőségként merült fel. A 80-as években néhány nemzeti iskola kezdett el működni, főleg falvakban. Ezekben két-három évig anyanyelven folyt az oktatás. A városokban ekkor is végig az orosz nyelvű oktatás a jellemző. A köztársaság határain kívül legfeljebb csak tantárgy lehetett a mordvin. Egy 1988-as határozat értelmében mára lehetőség nyílt arra, hogy az első négy osztályban anyanyelven tartanak minden tantárgyat, ezután a tizedik osztályig tantárgy marad a mordvin (a középiskolában viszont egyáltalán nincs anyanyelvű vagy anyanyelvoktatás). Más kérdés azonban, hogy a gyakorlatban mindez hogyan valósul meg. A városi gyerekek ugyanis már nem tudnák igénybe venni a mordvin tannyelvű iskolákat, mert általában nem beszélik az anyanyelvüket.

A szaranszki egyetemen (Mordvin Állami Ogarjov Egyetem) és főiskolán (Jevszjev Mordvin Állami Tanárképző Főiskola) léteznek mordvin nyelvi tanszékek. Az egyetemen 1992-ben kettévált erza és moksa nyelvi tanszékekre. Ezeken a képzés anyanyelven folyik. Az erza és moksa szakokra az egyetemen évente 20–20 főt vesznek fel gyakorlatilag túljelentkezés nélkül, ezért az oktatás színvonala sem túl magas. Öröndetes viszont, hogy a mordvin szakra néhány éve már nem csak Mordóviából, hanem más területekről is jöhetnek tanulni. 1991 óta a diákok az egyetemen finnugor szakon is tanulhatnak, sőt egy éve magyar lektor is oktat itt.

A mordvin nyelv és kultúra fennmaradásáért küzdenek a néhány éve megalakult hazafias társaságok: a *Masztorava* (Földanya) és a *Vajgel'* (Hang). A Masztorava Társaság néprfront jellegű tevékenységet folytat. Célja a Mordvin Köztársaság határain kívül, és belül élő mordvinok egyesítése, a kétnyelvűség bevezetése a mai egynyelvűség helyett. Vezetőjének, DMITRJI NAGYKIN erza nyelvészprofesszornak korai halálával (1992) e társaság ma már inkább csak a határokon túl, a diaszpóra körében működik. A másik hazafias társaság, a *Vajgel'* tevékenysége az egyetemhez kötődik. Célja a kapcsolatok ápolása más oroszországi finnugor népekkel, a nyelv kutatás és az oktatás támogatása. Vezetője DMITRIJ CÜGANKIN erza nyelvészprofesszor. 1993-ban Szaranszkban alapítványt hoztak létre az erza nyelv megmentéséért. Mordóviában és fővárosában ugyanis az erzák veszélyeztetettebbek: lélekszámuk itt alacsonyabb a moksákénál, hiszen a köztársaság a nyelvet terület nyugati, moksalakta területére esik. Ezenkívül az erzáknak a nagyobb tömegét sújtják a diaszpóralét hátrányai is.

A hazafias társaságok kezdeményezésére 1992. március 14–15-én Szaranszkban megrendték a Mordvin Nép Első Kongresszusát. A kongresszus célja az volt, hogy megvitassa a

mordvin nép nemzeti újjászületésének és fejlődésének útjait. A kongresszus jelentőségét mutatja az is, hogy első ízben került sor olyan kongresszusra, amelyen a Masztorava Társaság szervezésének köszönhetően a Mordvin Köztársaság határain kívüli mordvin diaszpórák képviselői is jelen voltak.

A kongresszus központi témája a mordvin nyelv státusza volt. A kongresszus azt a határozatot hozta, hogy az erza- és moksa-mordvin nyelvet a Mordvin Köztársaság területén az orosz mellett hivatalos állami nyelvvé kell tenni. A mordvin diaszpórák számára viszont azokban a körzetekben, ahol nagyobb koncentrációban élnek, létre kell hozni a nemzeti-kulturális autonómiák rendszerét, és a mordvin nyelvnek hivatalos státuszt kell adni. Ehhez meg kell teremteni azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik nem csak a mordvin nép, hanem más nemzetiségűek számára is az erza- és moksa-mordvin nyelv elsajátítását. Ehhez a megfelelő könyvek, tankönyvek, szótárak kiadása mellett a nemzeti iskolák visszaállítása és megreformálása, pedagógusok képzése, nemzeti oktatási intézmények és a működésükhöz szükséges anyagi fedezet létrehozása szükséges. A nemzeti iskolák létesítésében, illetve újjáélesztésében különös figyelemben kell részesíteni a mordvin diaszpóra által lakott régiókat. E régióknak pedagógusokkal, tankönyvekkel stb. való ellátását a Mordvin Köztársaság tanintézményeinek és kiadóinak kell biztosítaniuk. (Mordóvia határain kívülre a Szaranszkban kiadott könyvek, folyóiratok általában nem jutnak el, tehát ezek a mordvinok kéthamada számára szinte elérhetetlenek.)

A kongresszus hivatalos nyelve az erza, a moksa és az orosz nyelv volt. A hozzászólásoknak nagy része orosz nyelven hangzott el. Még a mordvin nép kimagasló közéleti személységei, írói, tanárai közül sem mindenki vállalta, hogy anyanyelvén szólaljon fel.

A kongresszuson mindvégig visszatérő vitatéma volt a mordvin nép és nyelv megosztottsága: egy nép, de két nyelv; vagy pedig már nem csak két nyelvről, hanem két népről is kell beszélnünk? A mordvin földön ugyanis az már nem képezi vita tárgyát, hogy az erza és a moksa két külön nyelv. (Külföldi kutatók, így a magyarok is általában nem két nyelvről, hanem erza- és moksa-mordvin nyelvjárásokról beszélnek.) Az erzák és moksák szerint a nyelvi különbségek akkorák, hogy nem értik meg egymást. Annak ellenére, hogy az erzák és a moksák nyelvüket önálló nyelveknek és nem nyelvjárásoknak tartják, a mordvinokban általánosan él egy közös mordvin nemzettudat. Ezért meglepő volt, hogy a kongresszuson minduntalan élénk vitát váltott ki az, hogy létezik-e egyáltalán mordvin nép. Sokak kifejezetten sértőnek találták a mordvin elnevezést, míg mások arra hivatkoztak, hogy a történelem során, sőt nem is olyan régen még egy nép voltak. Mások úgy vélekedtek, hogy ma is létezik mordvin nép, csak nyelvileg két csoportra oszlik. A kívülálló a vitát hallgatva úgy érezhette, mintha olyan történelmi pillanat részese lenne, amikor szeme előtt fejeződik be egy nép kettéosztódási folyamata, az erza- és a moksa-mordvinok teljes különválása.

A nagy várakozás ellenére a kongresszus kevés kézzelfogható eredményt hozott. Határozatait, köztük az egyik legfontosabbat, az erza és a moksa nyelv állami nyelvvé tételét a kongresszus óta sem iktatták törvénybe, s nyilván már nem is fogják.

A kongresszus után más fontos események is történtek a mordvinok életében. Ilyen volt az 1992 júniusában megrendezett *Nyári imádság Inyeskipazhoz* elnevezésű erza rendezvény. Az ünnepen pogány szertartást idéztek fel ökördózzal.

1993 júniusában GÖNCZ ÁRPÁD köztársasági elnök tett látogatást a mordvinoknál, s ez hozzájárult nemzeti öntudatuk emeléséhez.

1993. december 17–18-án Szaranszk tudományos és alkalmazott nyelvészeti konferencia színhelye volt, amelyet az itteni nyelv- és irodalomtudományi intézet szervezett. A konferen-

cia célja a nyelvi problémák, normák, perspektívák megvitatása volt. A nyelvi csatározások itt is jellemzőek voltak: a plenáris üléseken az orosz szó dominált, ha valaki az anyanyelvén akart beszélni, pro és kontra vita támadt, de végül is a moksa értette az erza, az erza pedig a moksa beszédet. (Bár meg kell jegyezni, hogy csak két erza beszélt az anyanyelvén, valamint a finn vendég moksául, én pedig erzául; a többi előadó oroszul. A konferencián ketten voltunk külföldiek.)

A plenáris ülésen ALEKSZANDR FEOKTYISZTOV professzor történeti áttekintést adott a mordvin írásbeliség kialakulásáról, CÜGANKIN professzor a mordvin nyelv(ek)nek a köztársaság határain kívüli helyzetéről beszélt. Hallottunk előadást a mordvin nyelvoktatás iskolai helyzetéről (KARPOV oktatásügyi miniszterhelyettes), valamint a moksa és az erza szépirodalmi és pedagógiai munkák kiadásáról (KELIN és SIRMANKINA docensek). A szekciósülések célja a helyesírási és kisebb részben a kiejtési normák és különféle terminológiai kérdések megvitatása volt. A külön erza, illetve moksa szekcióban a munka anyanyelven folyt. A szekciósüléseken is több olyan előadás, hozzászólás hangzott el, amely az anyanyelv megőrzésének és ápolásának problémáit, a köztársaság határain kívül élők nehézségeit (például tankönyvhiány) vázolta. A normák megvitatására nagyon kevés idő maradt. Az irodalmi nyelvi normák megalkotásában a hangsúly a helyesírásra esett. Lényegét tekintve azt mondhatjuk, hogy ez a konferencia a szóelemző elv következetes érvényesítését próbálta megvalósítani a kiejtés szerinti elv helyett. E törekvésnek áldozatul estek olyan nyelvi jelenségek, amelyek szinte minden nyelvjárásban megvannak, és a szebb hangzáshoz is hozzájárultak: például a szibilánsok előtti disszimilációt az új irodalmi nyelvi norma megszüntette (*kardaz 'udvar': kardazs 'udvarba'* a korábbi *kardajs* helyett). A konferencia részletesen foglalkozott az összetett szavak egybeírásának kérdésével is.

A normák megalkotásának módja a következő volt: alapul vették az erza, illetve a moksa napilapban korábban megjelent tervezeteket, majd ezeken pontról pontra végighaladva szavazás (!) útján döntöttek. A munka nagy indulatokkal, állandó közbekiabálásokkal folyt, egymás érveit a többségnek nem volt türelme meghallgatni, igaz, idő sem volt erre.

Tanulmányútjaim során tapasztalatot szerezhettem arról, hogy bár a mordvin nép az Oroszország területén élő uráli népek között a legnagyobb lélekszámú, nyelvének/nyelveinek fennmaradását mégis veszély fenyegeti. Viszonylagosan nagy lélekszámukat ugyanis nyelvi megosztottságuk és területi széttagoltságuk nagyban ellensúlyozza. A mordvin nyelv és kultúra veszélyeztetettségének okát (a nyelvi és területi megosztottságon kívül) a megfelelő anyanyelvi oktatás hiányában, az intenzív eloroszosítási törekvés sikerességében, a nemzeti öntudat hiányában is kell keresni. Egy statisztika szerint a mordvinok 73%-a beszéli (véleményem szerint hozzá kell tenni: valamilyen szinten) az anyanyelvét. 65%-uk kétnyelvűnek tekinthető, hiszen jól tud oroszul. Egy másik adat szerint viszont a mordvinok 33%-a tagadta meg anyanyelvét. A legutóbbi népszámlálás adatai alapján a Mordvin Köztársaságban 12% (28 000) mordvin vallotta orosz nyelvűnek magát. A Szaranszkban lakó mordvinok 28%-a váltotta fel anyanyelvét oroszra.

A legfiatalabb generáció anyanyelvét általában egyáltalán nem ismeri. Ez alól csak a viszonylag tiszta erza vagy moksa lakosságú falvakban akadnak kivételek. Az ifjúság, a 15–25 éves falun élő korosztály ért erzául/moksául, képes beszélni, de nem használja anyanyelvét. A 25–45 évesek erzául/moksául is, oroszul is tudnak, de oroszul kell beszélniük. A falun élő idősebb nemzedék, az 50 év felettiek viszont általában hibásan beszélnek oroszul.

Irodalom

DOLGAJEV, I. P.–LUZGIN, A. SZ. (szerk.)

1991 *Mordovszkij narod: sto nasz volnujet.* – Szaranszk

LALLUKKA, SEPPO

1990 *The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends.* – Helsinki

MÉSZÁROS EDIT

1992–1994 *Mordvin nyelvrokonaink múltja és jövője. Beszélgetés Mihail Moszin erza-mordvin nyelvészprofesszorral.* – A Reguly Társaság Értesítője, 4. (1992) 13–18.; Nyelvelő, 4. (1992) 44–46.; Jászkunság, 39. 6. (1993. december/1994. január).

MÉSZÁROS EDIT

1993 *A mordvin nyelv és kultúra fennmaradásának lehetőségei és a Mordvin Nép Első Kongresszusa.* – A Reguly Társaság Értesítője, 6. 8–12.; Nyelvelő, 5. 51–53.

Expedícióban távoll nyelvrokonainknál

Az elmúlt időszakban egyedülálló expedíció-sorozatra nyílt lehetőség az Urálon innen és túl élő nyelvrokonainknál. Hosszú évtizedek óta először mehetett külföldi etnográfus a Szovjetunió ezen – korábban zárt – területeire. A múlt században járt utoljára magyar néprajzkutató a cseremiszeznél és az udmurtoknál, s több mint egy évtizeddel ezelőtt az obi-ugoroknál. Természetesen nem szabad megfeledkezni azokról a más szakterületen dolgozó jeles hazai kutatókról, akik a rokon népek kutatásában személyes tapasztalatot gyűjthettek, mint pl. VIKÁR LÁSZLÓ zenetudós a cseremiszeznél, SCHMIDT ÉVA folklorista az osztjákoknál. Szisztematikus tárgygyűjtésre azonban egyik esetben sem került sor. Ezt a hiányt pótolták most utazásaim, melyek során a jelentős mennyiségű információ- és fényképanyagon túl, nagy mennyiségű tárgy vásárlására is sor került. Ez azért igen jelentős esemény, mert az utolsó néprajzi tárgyak erről a vidékről – egy-egy kivételtől eltekintve – még a múlt században kerültek a Néprajzi Múzeum birtokába. Mint a Néprajzi Múzeum munkatársa és a finnugor anyag kezelője, előre fel tudtam mérni, melyek azok a tárgycsoportok, amik hiányoznak finnugor gyűjteményeinkből, s a terepen járva feltétlenül be kell szerezni azokat.

Első utamat még az észt kollégák segítségével tudtam csak lebonyolítani, s mint egy észt–magyar nemzetközi expedíció tagja jutottam el 1990 júliusában a volgai finnugorok egyik népéhez, a cseremiszekhez, vagy ahogyan ők nevezik magukat, a marikhoz. A marik jelenlegi lélekszáma 622 ezer, fővárosuk Joskar-Ola, s két alapvető etnikai csoportjukat lehet megkülönböztetni egymástól, a hegyi és a mezei marik csoportját.

Először a hegyi marikhoz látogattunk el. Központi városuk Kozmogemjanszk, a Volga partján áll, dombos-dombos tájon. Házainak nagy része a mai napig fából készül. Csodálatosan megmaradtak a faragással dúsan díszített múlt századi épületek, a szűk, kacskaringós utcácskák, s a földút is. A városkának elég gazdag helytörténeti és szabadtéri múzeuma is van. A hegyi marik elsősorban földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak, de kiegészítésként sok helyen méhet tartanak. A hegyi marik híresek ügyes, sokoldalú fonásukról és szövésük-

ről. Hagyományos életmódjuk sok eleme megőrződött, bár jelenleg kolhozokba tömörülve dolgoznak nők, férfiak egyaránt. Régi hitviláguk jóval szegényesebben maradt meg. Ennek egyik oka, hogy a pravoszláv hittérítők ezt a csoportot keresztelték meg először a marik közül.

Expedícióm kilenc hegyi mari falut látogatott meg, ezek: Vicinze-Jal, Uszola, Noszola, Jolaszal, Kelgikarem, Selabolka, Piszterle, Szanuk-Szola, Polinke falvakat. Én elsősorban a hitvilágra és a népszokásokra vonatkozó információkat, valamint tárgyakat gyűjtöttem. Harminc tárgyat sikerült vásárolni, melyek többsége viseletdarab: női ingek, vállukat díszítő hímzések, fejdíszgyűtések, övek, kötények, kendők, de vannak a vásárolt anyagban ékszerek és egy fonott láda is. A viseletek kiválasztásánál döntő szerepet játszott, hogy lehetőleg egységes darabok legyenek, s a teljes viseletgyűttest reprezentálják. Ma már szinte lehetetlen olyan teljes öltözetet találni, mely egy háztartásból való, vagy egy személy tulajdonában van. Így az egy faluban élő, hasonló darabokat készítő és viselő emberek tárgyait igyekeztem megvásárolni. Érdekes volt megfigyelni az emberek magatartásának változását a gyűjtés során. Az eleinte bizalmatlan, zárkózott emberek, akik kijelentették, hogy nincs semmi eladni való régi darabjuk, amikor meghallották, hogy Magyarországról jöttem, s nyelvrokonuk vagyok – különösen amikor ezt néhány közös szavunkkal alá is támasztottam –, azonnal előzékennyé, megértővé váltak, s előszedték a batyukból régi kincseiket. Ugyanis a régi ruhákat, amiket már nem hordanak, egy nagy kendőbe vagy abroszba kötik, batyut készítenek belőle, s a ház egy eldugott sarkában őrzik. A még használatban levő ruhadarabokat pedig szekrény helyett egy rúdra terítve tartják a lakásban.

Házaik fából készülnek, gerendaházak, melyek utcai frontját, s az ablakkereteket gazdag faragással díszítik. A faragások virág- és indamotívumokból állnak, a régebbieken még rozetták, rombuszok is láthatók. Ugyanílyen csodálatos faragás díszíti a nyeregletes kapukat is, melyek felépítésükben az erdélyi székelykapukra emlékeztetnek (1. ábra). A kapu, a lakóház és a többi gazdasági épület egy zárt egységet alkot, s négy oldalról bekeríti a portát. A zárt udvar mögött a kertben áll a fürdőház, mögötte húzódik a zöldeges, gyümölcsös kert. A gazdag rétek, legelők emléke sajnos ma már a múlté, mert a csebokszári vízlépcső felépítése miatt több méterrel meg kellett emelni a Volga vízszintjét. Ez ugyan az áramfejlesztéshez nem bizonyult elegendőnek, de több kilométeres szélességben óriási területeket öntött el a

1. ábra. Faragott fakapu az egyik hegyi mari faluban

víz, s a legeltetésre alkalmas területek mennyisége a felére csökkent. Többek között emiatt láttunk csak elvétve háziállatokat a hajdan gazdag cseremiszfalvakban.

Utam során sikerült hagyományos esküvői szertartáson részt venni, ezt teljes egészében lejegyezni, lefotózni és megkóstolni az ünnepi ételeket. Ugyancsak a hegyi mariknál Selabolka faluban találkoztam egy idős asszonnyal, akit a falu boszorkánynak tart. Ő maga sem titkolta ezt a képességét, mert több rontást, szerelemvarázslást sikerült lejegyeznie tőle.

Expedícióm második felében a mezei marik egy-egy csoportjához látogattunk el. Négy körzetben összesen kilenc faluban jártunk. Ezek a faluk: U-ilem, Korkatovo, Nyemics-rodó, Kúrük-Ümbal, Kolokudo, Orsanka, Uzsavlak, Izi Kuglanur és Sekljanur. A szokásokra és hitvilágra vonatkozó kérdéseken túl itt is sikerült értékes tárgyakat vásárolni. Tizenkét olyan tárgyat szereztem be, melyek ennek az etnikai csoportnak a viseletét reprezentálják. Ennek egyik legértékesebb darabja egy női fejdísz, ún. *sarpan*, mely a XIX. sz. közepéről származó érmekekkel van díszítve, s a tárgy legalább száz éves. Ezt a darabot egy elhagyott házban találtam, melynek néhai lakói a falusiak szerint hagyományszerető és -őrző emberek voltak. A házat láthatóan már korábban kifosztották, s ez a remek darab penészesen hevert egy sarokban. A laikus nem is gondolta volna, mekkora kincs ez, ami ma múzeumunk egyik legértékesebb cseremiszfalvagyja.

A mezei marik U-ilem nevű falujában sikerült egy pogány áldozati szertartásokat vezető pappal megismerkednem, aki elvezetett minket az áldozó berékekbe, s elmesélte a pogány áldozati szertartás legfontosabb mozzanatait. Sajnos ezúttal nem sikerült – mivel többen voltunk – az adatközlővel személyesebb, közvetlenebb kapcsolatot kialakítani, így egy igazi pogány szertartáson csak egy későbbi expedícióm során sikerült részt vennem. Ezzel együtt a cseremiszeknél lefolytatott kétételes látogatásom igen eredményes volt, s a budapesti Néprajzi Múzeum több mint negyven értékes tárggyal és több száz fotóval gazdagodott.

Második utamra, az ugyancsak nyelvrokron votjákokhoz, vagy saját elnevezésük szerint udmurtokhoz, már egyedül indultam. Erre az expedícióra ősszel, 1990 novemberében került sor. A permi finnugorokhoz tartozó udmurtok is földművelésből és állattenyésztésből élnek, de náluk is igen elterjedt a méhészkedés. Lélekszámuk 714 000 fő. Ők is több etnikai csoportra oszthatók, melyek közül én az ún. déli csoportnál és a beszermjánoknál jártam. Utamra az izsevszki Helytörténeti Múzeum vezető néprajzkutatója, SZERAFIMA HRISZTOFOROVNA LEBEGYEVA kísért el. Utazás szempontjából a legszerencsésebb időpontban érkeztem meg, mert már kemény hidegek voltak, tehát befagytak a sáros, csúszós utak, de még nem esett akkora hó, hogy akadályozhatta volna a közlekedést. Expedícióm során itt is kettős célt tűztem ki magam elé. Egyrészt az engem érdeklő ősi hitvilágelemek és népszokások gyűjtését, másrészt a Néprajzi Múzeum kisszámú udmurt anyagának kiegészítését hiánypótló darabokkal. Izsevszktől kb. 200 km-re a Kijaszovszki körzetben található Ugyjagy falu, orosz neve Malaja Szolja, tatárul pedig Karamasz Pelga. Bár lakóinak többsége déli udmurt, a falujukat ők is tatár néven emlegetik. Ebben a faluban egy igen kedves családnál szálltunk meg. A kis létszámú expedíció összes előnyét élvezhettem. Ha családnál lakik az ember, szinte részesévé válik életüknek, láthatja mindennapjaikat, s megszokva az idegent, a vendéglátók is jobban feloldódnak, mesélnek olyanról is, amiről több ember előtt nem beszélnének. Az én házigazdám két idős néni, az egyikőjük lányával és annak fiával élnek. Olyan sok érdekes dolgot tudtam meg tőlük, hogy hosszú idő szükséges majd a teljes anyag feldolgozásához. A háziak többek között részletesen elmesélték, mely naptári ünnepen mi volt a régi szokás és milyenek ma ezek az ünnepek. Esküvői és temetkezési szertartásról meséltek, a

születéssel kapcsolatos szokásokról és bemutatták a házi szövés-fonás udmurt módját, s eszközeit.

Expedícióm során az ugyancsak Kijaszovszki körzetben lévő Vuvsz Szalja faluba mentem tovább tárgyakat gyűjteni. Ott is azt tapasztaltam, mint előzőleg a cseremiszeknél, hogy az emberek eleinte hallani sem akartak arról, hogy bármit is eladjanak régi tárgyaik közül. Ilyenkor megérttettem velük, milyen messziről jöttem azért, hogy a tárgyaikat elvihessem hazámba, ahol szeretném megmutatni, milyen csodálatos darabokat készítenek távoli nyelvrokonaink. Az emberek többsége megértette küldetésem fontosságát és célját, s szébbnél szébb darabok kerültek elő a ládafiából. Ezt szó szerint kell érteni, mert az asszonyok szépen faragott fa ládáiban őrzik értékes darabjaikat, kelengyéjüket. Ezek a ládák a ház fűtetlen helyiségében állnak. Lakóházaik boronaházak, faragással díszítve az ablakok körül. A két nagy szobából álló házban az első fűtetlen. A másodikban főzőlappal kemence áll, melynek hátsó fala egyúttal válaszfalként is szolgál, s két kisebb helyiségre osztja a belső szobát: konyhárra és lakószobára. A lakóház a nyeregvetős, faragott kapuval és a gazdasági épületekkel itt is zárt udvart alkot. Hátról húzódik a kert, benne a fürdőházzal. Az egész nagyon emlékeztet a cseremiszi udvarokra.

Vuvsz Szalja, vagy orosz nevén Sztaraja Szalja egy kb. 800 lakosból álló kis falu, mely tavasszal és ősszel szinte teljesen el van zárva a külvilágtól. Csak földúton lehet megközeleltetni, mely az esős évszakokban járhatatlan. A déli udmurtok lakta falucska ugyan nincs közművesítve, de az áram minden házba be van vezetve, s rádió, televízió szinte mindenütt található. A lakosság a helyi kolhozban dolgozik, s elsősorban rozst, kölest és búzát termesztenek, szarvasmarhát, juhot és disznót tenyésztnek. A legtöbb családnál háziállatokat is tartanak, főleg baromfit, tehenet és egy-két disznót, ritkábban juhokat.

A déli udmurtok híresek szövéséről és kötött darabjaikról. Magam is elsősorban ilyen tárgyakat vásároltam a viseletgyűjtéseken kívül. Csak ebben az egy faluban 24 tárgyat sikerült beszereznem. Van közöttük szövéses ruha, kötény, fejdísz, kaftán, bocskor, kötött kesztyű, harisnya és a szoba szent sarkát díszítő törülköző is.

Visszatérve Karamasz Pelgába, büszkén mutattam házigazdáimnak, mi mindent sikerült vásárolnom. Az addig eladásról beszélni sem akaró két idős néni hosszasan nézegette a tárgyakat, majd mondván, hogy ők még sokkal szebbeket tudnak nekem mutatni, kezdtek előszedni szébbnél szebb darabjaikat. Így sikerült vásárolni a szövéséről Udmurtia-szerte ismert ZÓJA ALEKSZEJEVNA MAZITOVÁtól több igen értékes tárgyat, egy nagyméretű, geometrikus mintával díszített faliszőnyeget és egy teljes viseletgyűjtést. Ez utóbbi egy személytől való beszerzése nagyon ritka, mert a legtöbb helyen a viselet kisebb darabjai hiányoznak. Házigazdám, látva érdeklődésemet, másnap felállították a szövőszéket, hajnalban elkészítették az alapot, délelőtt pedig hozzáfogtak egy női ruha anyagának elkészítéséhez (2. ábra). A nővérek közösen dolgoznak, ha az egyik elfárad, átveszi tőle a másik. Télen keveset ülnek a szövőszék mellett, mert az a nyári konyhában áll, ahol nincs naponta befűtve.

Karamasz Pelgában is hamarosan híre ment, hogy ott vagyok és érdekelnek a régi tárgyak. Ezért a falu lakói egymásnak adták a kilincset, hogy hozzájuk is menjek el, nekik is van mit megmutatniuk. Voltak persze sokan, akik csak azért jöttek, hogy lássanak egy igazi külföldit. Itt újabb 20 tárgyat vásároltam, viseletdarabokat és lakástextíliákat, sőt sikerült egy férfi rituális övet is megszereznem, melyet áldozati szertartások alkalmával viselnek.

Udmurt expedícióm következő állomása a beszermjánok lakta Junda falucska volt, ahol csak egyetlen napot tölthettem. A tatárok hatását mindenben magán viselő népcsoport nyel-

2. ábra. Szövés Karamasz Pelgában

ve, viselete, szokásai és hiedelmei erősen eltérnek a déli udmurtokétól. Tanulmányozásuk igen érdekes feladat, amire az én szűk egy napom semmiképp nem volt elegendő. Így meg kellett elégednem annyival, hogy fényképeken rögzítettem viseletüket, s meghallgattam legszebb népdalaikat a falu idős asszonyainak előadásában.

Három nappal hazautazásom után egy még távolabbi expedícióba indultam, egyenesen legközelebbi nyelvrokonainkhoz, az obi-ugorokhoz. Ide, Szibériába egy magyar küldöttség tagjaként jutottam el. 1990 decemberében ünnepelték a Hanti-Manszjszki Nemzetiségi Körzet megalakulásának 60. évfordulóját, erre voltunk hivatalosak. A delegáció vezetője HOFER TAMÁS volt, az MTA Néprajzi Kutató Csoport igazgatóhelyettese, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumot MAYER RITA képviselte, szakemberek közül pedig SCHMIDT ÉVÁT, a Néprajzi Kutató Csoport munkatársát, LÁZÁR KATALINT, a Zenetudományi Intézetből, s engem hívtak meg. A hivatalos program után mi hármunkat a Jugria Megmentése Társaság fiatal elnöknője és az egyik titkára elkísérték egy felejthetetlen utazásra a tajga közepén élő osztják vadászokhoz.

Az osztjákok vagy más néven a hantik az Ob és mellékfolyói mentén élnek, s halászattal, vadászattal foglalkoznak. Számuk egyre csökken, jelenleg 20 ezernél alig vannak többen. Az északra eső, s a nyenyecékkel szomszédos vidékeken rénszarvasokat is tartanak. Mi a Szurguti Körzetben lévő 2. Ljámin folyó partján élő Vello családhoz látogattunk el. A család decemberben a téli szállásán tartózkodott, egy olyan mocsaras, erdős tájon, mely nyáron az ingoványos talaj miatt lakhatatlan. Megközelítésük azonban télen sem egyszerű, sem út, sem vasút nem vezet ide, tehát helikopterre szálltunk és egy geológuscsapat kb. kétórás repülőút után letett minket a Vello család téli szállásán. Ez a család négy főből áll, az idős Anna Velloból, fiából, menyéből és unokájából. A legközelebbi család tőlük kb. 25 km-re lakik, egymáshoz síléceken járnak át vendégségbe. A család még meg tudta őrizni hagyományos életmódját, télen vadásznak, nyáron halásznak és kiegészítésül rénszarvasokat tartanak. Kb. 300 rénszarvasuk van, ami éppen csak elég a négy fős család teljes szükségleteinek a kielégítéséhez. A rénszarvast az utolsó porcikájáig felhasználják. Húsát nyersen, vagy főve megeszik, bőrén alszanak, ill. bundát vagy csizmát készítenek belőle, inából céma készül, szarvából szerszámok nyele. Sajnos a hagyományos életmód megőrzése egyre nagyobb nehézségbe ütközik. A körülöttük egyre szaporodó kőolajfúrások elriasztják a vadakat, a vízszennyeződés pusztítja a halakat, s a megbolygatott talajon a rénszarvasok sem találnak eleséget, mert elpusztul a talajt borító, táplálékukul szolgáló moharéteg. A Vello család sem mentes ezektől a súlyos gondoktól. A geológusok kisebb, nagyobb ajándékokkal próbálják rávenni őket, hogy egyezzenek bele próbafúrások végzésébe nemzetségük földjén. Egyelőre ellenállnak, de a geológusok által részükre felállított lakóház, rendszeres élelmiszerjuttatás arra utal, hogy ellenállásuk egyre nehezebb.

A minket elkísérő két geológus jelenléte például szinte lehetetlenné tette a családhoz való közeledést, nem mertek semmiről beszélni előttük. Tárgyakat sem sikerült vásárolni, egy ruha kivételével.

Hasonlóan jártunk a szomszédos családnál is, ahova ugyancsak helikopterrel vittek át bennünket. A Horov család négy tagból áll, Szergej Mihajlovics Horovból, két feleségből és az első feleség nagynénjéből. Több feleség tartása a mai napig nem rika a hagyományos életmódot folytató osztályok között. Sokszor a férfiak úgy jutnak újabb feleségeikhez, hogy a hagyomány szerint, ha fiú testvérük meghal, annak felesége a testvérré száll gyerekestül. Szergej Horov az egyik szomszédja feleségét vette így magához. A feleségek jól megvannak egymással, s ügyes munkamegosztással egyenlően osztják szét egymás között a terheket. Tőlük egy köteg rénszarvaslét és puha fenyőhancsköteget sikerült beszereznem. Ez utóbbit kéztörősen kívül a háztartásban széleskörűen használják. Nagyon higiénikus, „természetbarát” anyag.

Az obi-ugorokhoz tett második expedíciómról 1991 márciusában került sor. Utamra a múzeum fotósa, WINTER ERZSÉBET kísért el. Utunk ez alkalommal is egy hivatalos eseményhez kötődött, ugyanis 1991. március 15–16. között tartotta Hanti-Manszijszkban a Jugria Megmentése Társaság 3. kongresszusát, melyre messze földről érkeztek vogul és osztják küldöttek is. Sokan közülük még a hagyományos életmódot folytató halász-vadászok voltak. Ez jó alkalom volt számomra az ismerkedésre. Itt ismertem meg a Szoszva faluban élő Jarkin Vaszilijt, aki egy ottani vogul népi együttes tagja, s nagyon szépen játszik ősi hangszerükön, a lyra típusú *szangultapon*, vagy *szangvaltapon*. Egy ilyen hangszerrel sikerült is tőle vásárolnom, amely azért érdekes, mert ő maga készítette, s fedőlapját egy medvevadász-jelenet díszíti.

Hanti-Manszijszkból a keleti hantikhoz vezetett utunk. Egynapos várakozás után Szurguton, a kőolajkitermelés miatt épült, fiatal, többségében oroszok lakta, arc nélküli városon keresztül vezetett utunk. Úticélunk a Tramagan folyó mellékfolyója Voki-Rjan-Jaun mellett élő Szopocsin család meglátogatása volt, akiről tudták kísérőink, hogy hagyománytisztelő, tradicionális életmódot folytató emberek. Más közlekedési eszköz nem lévén, most is helikopterrel ültünk és kétórás út után leszálltunk a család szálláshelye közelében. Kísérőink maguk is osztjások voltak, Tamara Szidorovna Tevlina, Russzkinszkije faluból és Ivan Dmitrijevics Kecemov Szurgutból. Az osztjások eloroszosodásának folyamata itt már jól látszik a nevek kiválasztásában is, a legtöbb osztják ember orosz nevet visel.

Megérkezvén a Szopocsin családhoz, egy klasszikus nagycsalád szálláshelye tárult a szemünk elé. Négy, félig a földbe ásott kunyhó, közös nagy karámmal körbevéve. A legelső kunyhóban él az idős családfő feleségével, egyetlen fiával, s annak családjával (3. ábra). A második kunyhóban az öreg családfő legidősebb lánya él férjével. A harmadikban legkisebb lányuk családjával, s végül a negyedikben a fiatalon elhunyt legidősebb fiuk felesége él az új férjével, s gyerekeivel. A család minden munkát közösen végez. A férfiak együtt járnak vadászni, halászni, közös rénszarvasnyájuk van. A nagy munkaidényes feladatokat, mint pl. a prémfeldolgozás, a nők is közösen végzik. Megérkezésünk után – amint azt hagyományuk megköveteli – legelőször is áldozatot mutattak be a család védőszellemeinek, mely ételből, italból és állatáldozatból állt. Az ételt és italt a családfő házában tűzbe dobták, az áldozati rénszarvast pedig az udvaron ölték meg. Az eseményeket kollégánóm lefényképezte, jómagam videofelvételt készítettem. Csodálatos élmény volt saját szememmel látni azt, amiről eddig csak szakirodalomban, híres elődök útibeszámolóiban olvashattam. Az áldozati állatot, miután felajánlották az isteneknek, baltával homlokukon vágták, majd miután összeesett, hogy vérét felfoghassák, szíven szúrták. A család férfitagjai borotvaéles késekkel rövid

3. ábra. A Szopocsin család három tagja

idő, mintegy 20 perc alatt megnyúzták és feldarabolták az állatot, külön téve a nők, külön a férfiak részét. Az állat koponyáját pedig félrerakták, hogy később kivigyék a szent berekbe a szellemeknek.

Míg a nők a hús elkészítésével foglalatoskodtak, a férfiak áthajtották a rénszarvascsordát a tavasi szállásterületre, mely a téltől mintegy 20 km-re található. Erre azért volt szükség, mert a téli szálláshelyen a vastag hóréteg miatt az állatok már nem találtak maguknak elegendő élelmet. Egész itt-tartózkodásom minden napja tartogatott valami különleges élményt számomra. Egyik nap pl. az idős családfővel beszélgetve megtudtam róla, hogy sámán, s beszélgetésünk egy több órás sámánének hangfelvételével és egy sámánszertartás bemutatásával zárult. Egy másik nap pedig, a sámánnal együtt élő fia, aki maga is érzi már a szellemek hívó szavát, elvitt minket a család áldozati helyére. Ezt a fára aggatott rénszarvaskoponyák jelzik, melyeket ez a család – tisztelve az ősi hagyományokat – isteneinek, szellemeinek minden fontos esemény alkalmával feláldoz. Ez alkalommal a „sámánutód” kihozta ide annak a rénszarvasnak a koponyáját, melyet előtünk vágtak le. Felajánlva azt a szellemeknek, lehajtott egy fiatal nyírfát és a csúcására erősítette az állat koponyáját. Ezután elengedte a fát, s a koponya a magasba került. Mi is végignézhettük az eseményt, ami azért nagy szó, mert idegent, s különösen nőket nem lenne szabad a szent berekbe engedni. Hogy kivételet tettek velünk, ez bizalmuknak és rokonszenvüknek a jele volt. Ezt bizonyították azonban más gesztusaik is. Így pl. nagyon sok szép tárgyat sikerült náluk gyűjtenem. A nők ruháikat, gyöngyhímzéseiket, mellédszeiket adták oda, míg az öreg családfő elhalt édesanyja régi csizmáját, cirbolyafenyő gyökeréből font kosárkáját és más értékes tárgyakat is felajánlott múzeumunk számára.

Innen helikopterrel elrepültünk Russzkinszkije faluba, hogy összehasonlításul megnézhessük a hagyományos életmódjuktól megfosztott, letelepített osztályok életét. Ebben a vegyes

lakosságú, kicsiny faluban az osztjások erősen eloroszosodtak. Gyerekeik nem beszélik anyanyelvüket, ők maguk is igyekeznek az orosz emberek viselkedését, életmódját utánozni. A férfiak ugyan már szövetkezetbe tömörülve dolgoznak, de még hagyományosan télen vadásznak, nyáron halásznak. A zsákmányt azonban teljes egészében le kell adniuk, s annyi prémjük sem marad, hogy maguknak ruhát készítsenek, csizmát, sapkát varrjanak belőle. A kifogott halat is beszolgáltatják, s maguknak csak munkaidő után lopva halászhathatnak, vagy sorban állnak konzervekért a falu egyetlen élelmiszerboltjában.

Noha a haladásé a jövő, nem vagyok benne biztos, hogy a faluba tömörítés, ősi földjüktől és gyökereiktől való elszakítás, új kultúra, új szokások, új életmód kialakítása az egyetlen járható út e népek számára. Nekünk néprajzkutatóknak továbbra is az a célunk, hogy összegyűjtsük, lejegyezzük és megőrizzük hagyományait magunk és az utókor számára. Ezért is bízom abban, hogy fáradtságos expedicióm sora nem zárul le, s továbbra is eljuthatok nyelvrokonainkhoz, akiktől vándorlásaink során mi magyarok oly messzire jutottunk.

KEREZSI ÁGNES

Összefoglaló az 1991. évi együttműködésről és az osztjásoknál végzett kutatásokról

1.1. A magyar–obi-ugor kapcsolatok jelenkori társadalmi háttere

1990-re a peresztrojka eredményeképp hatályon kívül helyezték a külföldiek Nyugat-Szibériába való beutazását és kutatótevékenységét korlátozó rendeleteket. 70 év után végre elérhetővé váltak legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és osztjások. Igaz, az egymásra találás az utolsó előtti pillanatban jött létre, de mindkét fél nehéz helyzete ellenére készen álltak azok a személyek és intézmények, melyek 2 év leforgása alatt véghezvitték e népek kapcsolatában a történelmi jelentőségű áttörést.

Az obi-ugorok a II. világháborút követő erőszakosan civilizáló és asszimiláló politika miatt, az 1970-es évektől kezdődően pedig a gyorsuló köolajkonjunktúra következtében a legveszélyeztetettebb „természeti népek” sorába kerültek. Az anyanyelvét még beszélő kb. 13 600 osztják és 3100 vogul közül jószerivel az idős nemzedék őrzi a hagyományosan etnikus kultúrát. Ezt tehát 10–15 éven belül rohammunkában kell dokumentálni a jövő számára. Ugyanakkor a szovjet korszakban kialakult egy értelmiségi gárda, mely hirtelen fordulattal felértékelte a finnugor eredetű kultúráját, s potenciálisan alkalmas mind népe vezetésére, mind a nemzetközi kapcsolatokra. 1988 nyarán fő érdekképviselői szervként megalakult a Jugria Megmentése Társulás.

Magyarországon az 1980-as évek végére a nyelvtudományban és néprajzban megszakadt az előző obi-ugrista gárda folytonossága: nem voltak terepmunkára és együttműködésre alkalmas fiatal kutatók, sőt a szükséges diszciplínák egyetemi oktatása is alig volt megoldható. Viszont a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban ANDRÁSFALVY BERTALAN miniszter és MAYER RITA referens személyében kompetens, kiemelten figyelmes és segítőkész támogatókra talált a legközelebbi nyelvrokonok ügye, a Magyar Tudományos Akadémia vezetősége pedig felismerően a kutatások „most, vagy soha” jellegét, szintén megtette a megfelelő lépéseket a maga részéről. A különböző tudományos intézményekből teambe társultak a terepmunkára alkalmas kutatók. 1991 márciusában megalakult a Reguly Társaság is, mely a finnugor rokonság iránt érdeklődő nagyközönség fórumaként szolgál.

1.2. A nemzetközi kapcsolatok és kutatások előkészítő fázisa

A Hanti-Manyszi Autonóm Körzet hivatalos (orosz) vezetősége 1989-ben fordult először a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz kulturális cserekapcsolatok kiépítését kezdeményezve. 1990 tavaszán már az obi-ugorság igazi képviselője, a Jugria Megmentése Társulás elnöke, TATJANA GOGOLEVA kereste fel hazánkat, s tárgyalt MAYER RITA referenssel a közvetlen kapcsolatok felvételéről. Ugyanez év nyarán a társulás magyar küldöttséget hívott meg fővárosuk, Hanti-Manszijszk ünnepére. A küldöttség (GYÖRKE SÁNDOR moszkvai nagykövet, MAYER RITA, a Videoton szakemberei és jómagam) megtekintette az ott rendezett fesztivált, osztyák medveünnepet és tájékozódott az együttműködés lehetőségeiről.

Ettől kezdve gyorsan peregtek az események. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium meghívására a történelemben először lépett magyar földre a hagyományörző osztyákok egy 19 fős csoportja, hogy az augusztus 20-i Mesterségek Ünnepén bemutassa a híres medveünnepet, s fellépésüket a debreceni VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson folytatták. Ide érkezett az osztyák és vogul értelmiség kb. 50 főnyi képviselője, többségük életében először járt Európában, s tapasztalta meg a kultúrája iránti értő érdeklődést. ANDRÁSFALVY BERTALAN miniszter külön munkabéden fogadta e népek vezetőit. Tekintettel helyzetük kritikus voltára, a legsürgősebb teendőkről gyors megállapodás született. Ez lehetővé teszi tudományos kérdereik ösztöndíjas képzését a magyar felsőoktatásban, szellemi termékeik megismertetését hazánkban, viszonzásul pedig magyar expedíciók fogadására és kulturális együttműködésre, továbbá egy magyar kezdeményezésű helyszíni folklorkutató központ megalapítására nyílik alkalom.

1991 decemberében a Jugria Megmentése Társulás meghívta az autonóm körzet alapításának jubileumára ANDRÁSFALVY BERTALANT, MAYER RITÁT, tudományos szakértőként KEREZSI ÁGNES néprajzkutatót (Néprajzi Múzeum), LÁZÁR KATALIN népzenekutatót (MTA Zenetudományi Intézet) és engem. ANDRÁSFALVY BERTALAN megbízottjaként HOFER TAMÁS, az MTA Néprajzi Kutatóintézet igazgatóhelyettese vezette a küldöttséget, s tárgyalt a helyi állami vezetéssel, valamint az obi-ugorok képviselőivel az együttműködési formákról. A feltétlen bizalom jeléül egyedül LÁZÁR KATALINnak és nekem engedélyezte a Jugria Megmentése Társulás, hogy részt vehessünk az általuk 1991 januárjában rendezett Nemzetiségi Kultúra Hetén a Kazim folyó melletti Juilszk faluban. Az itt megtartott nagyszabású medveünnepet és áldozati szertartást AADO LINTROP északi operatőr közreműködésével teljes egészében videóra rögzítettük, s az unikális anyag Magyarországra került.

1991 márciusában a Jugria Megmentése Társulás közgyűlésére ismét Hanti-Manszijszkba utazott MAYER RITA, KEREZSI ÁGNES és WINTER ERZSÉBET, a Néprajzi Múzeum fotóművésze. Utóbbiak számára a társulás megszervezte, hogy a keleti osztyákok alig ismert csoportjánál, a Tremjugán folyó mentén élő, félnomád Szopocsin nagycsaládnál 1 hétig terepmunkát folytassanak. Az öreg sámán családfő bizalmába fogadta őket, s ezzel új kutatássorozat vette kezdetét.

A kezdetben differenciálatlan kapcsolatok a lehetőségek kibontakozásával 1990 őszétől több speciális vonalra oszlottak.

1. Tudományos kutatások a néprajz, népzene-néptánc és nyelvészet területén két ágon folynak: a) a Belojarszkiji Folklor Archívumnál és b) az Obi-Ugor Kutató Team keretében. E munkásság és társadalmi kapcsolatai adják az összes további együttműködési forma kompetenciáját magyar részről. Ez az obi-ugor vezető körök értékléletében minden más partner elé sorolja Magyarországot az újonnan megnyílt terület „felfedezéséért” folyó nemzetközi versenyben.

2. Hivatalos kulturális együttműködési területek: a) felsőoktatási cserekapcsolatok, b) kulturális cserekapcsolatok.

3. Egyéb társadalmi és egyéni kapcsolatok.

2. Tudományos kutatások 1991-ben

2.1. A Belojarszkiji Folklor Archívum munkássága

2.1.1. Az intézmény alapítása

Az archívum alapítását 1984-ben kezdeményeztem Moszkvában N. V. LUKINA tomszki osztályvezető kutató közreműködésével. Az obi-ugor értelmiségi vezetőréteg 1989-ben értesült a projektről és azonnal megszavazta. A komplex profilú intézmény célja az osztják szellemi kultúra dokumentálása-kutatása, továbbhagyományozódásának segítése, valamint osztják folkloristák gyors kiképzése.

Az 1990-es kiküldetések alatti megállapodás szerint az archívum a Hanti-Manszi AK Tanács VB Északi Osztályának finanszírozásában a Kazim folyó menti Belojarszkij rajonközpont Városi Tanács Kulturális Osztályának felügyelete alatt működik. Tervezett személyi állománya: intézményvezető, 2 osztják munkatárs, továbbá a segédszemélyzet (könyvelő, takarító, őr). A munkahely és a 3 tudományos káder lakószobái egy városi 3 szobás lakásban nyernek elhelyezést. A technikai és egyéb felszerelések egy részét hazánk szállítja, cserébe magyar expedíciók számára működési lehetőséget kap.

Magyar részről az intézményalapítást az ANDRÁSFALVY BERTALAN által kiutalt 500 000 Ft segély tette lehetővé, valamint az MTA azon döntése, hogy archívumvezetői külszolgálatom idejére teljes fizetésemet folyósítja.

1991 májusában 3 éves szerződéssel kezdtem meg munkámat. Mivel október elejéig a fogadó fél sem munka-, sem lakóhelyiséget nem tudott biztosítani, az intézmény ideiglenes helyen, félig felszerelten tulajdonképpen december 1-től kezdett működni. Osztják munkatársa a kazimi réntartók közül származó TYIMOFEJ MOLDANOV, aki az utóbbi években a Hanti-Manszijszki Népművészet Házának egyetlen osztják folkloristája volt. Gyakorlati dolgokban az archívum működése nem annyira a Tanácsnak, mint inkább a városban lakó másik magyar, KARL GOVDI kárpátaljai sofőr mindenre kiterjedő segítségének köszönhető.

2.1.2. A Folklor Archívum kialakult profilja

Az intézmény alapfunkciója az, hogy az osztják társadalom jelenlegi sürgős kulturális érdekeit összehangolja a nemzetközi tudományosság igényeivel. Programjában, tevékenységében a Jugria Megmentése Társulás elveit követi. Profilja:

1. Az osztják szellemi kultúra, folklor kutatása, rögzítése magnetofonnal és videoval.
2. A saját gyűjtésből, amatőr gyűjtésből, hagyatékokból származó szöveganyagok tudományos feldolgozása és archiválása.
3. Osztják folkloristák kiképzése 4 hónaptól 1 évig terjedő bentlakásos formában. NB. ezidáig egyetlen képzett folklorista sem volt!

4. Amatőr gyűjtőhálózat kialakítása, képzése és vezetése (magnetofon- és kazettaellátásuk Magyarországról történik).

5. Az újonnan alakuló medveünnepi előadócsoportok, ill. vallási társulások segítése, eszközellátása (részben Magyarországról), tevékenységük teljes rekordálása.

6. Az új, osztják nyelvű iskolai oktatás tankönyvkészítésének segítése szakirodalommal és tanácsadással.

7. Az osztják lakosságnak másolatkészítő szolgáltatás falujukra, rokonságukra vonatkozó adatok és hangfelvételek tekintetében.

8. A Jugria Megmentése Társulásnak az etnikus kultúra fennmaradását célzó nyomtatott, magnetofonos és videos programjai elkészítésében részvétel.

9. (Részemről) a Jugria Megmentése Társulás vezetőségének szaktanácsadás és nemzetközi közvetítőmunka.

10. Külföldi expedíciókkal való együttműködés, ill. tanácsadás.

2.1.3. Kiemelt kutatási témák

Az osztjákokkal való együttélés lehetővé tesz egy sor hézagpótló vizsgálatot, melyek fontos, de eddig nem tisztázott, s gyorsan eltűnő jelenségekre vonatkoznak. Ezeket mind egyéni gyűjtéseimkor, mind az Archívum, ill. a magyar expedíciók munkatársaival dolgozva igyekszünk minden gyűjtőpontra dokumentálni. Különösen jellemző megnyilvánulásait konkrét esettanulmányként folyamatosan vizsgáljuk. A kiemelt témák a következők.

Szellemi néprajz:

1. A világmodell helyi változata, leképzése konkrét földrajzi területre, szféráit szimbolizáló lények rendszere.

2. Metafizikus természetmodellálás és az ökológiai környezethez való gyakorlati viszonyulás.

3. Az isteni rangú lények rendszere.

4. Lokális szellem(ek) kultusza és kapcsolataik más területek szellemeivel.

5. A medvekultusz helyi változata (különösen kiemelt).

6. Lélekképzetek, reinkarnáció (különösen kiemelt), túlvilági lét.

7. Vallási mediátor-személyek, extázis, varázslómódszerek.

Folklor:

1. Metafizikus látomás- és extázisének.

2. Énekes és prózai imák, kíséző szertartásaikkal.

3. A szellemkultusz epikája: hősének, hősmonda (különösen kiemelt).

4. Medveünnepi folklor (különösen kiemelt).

5. Hiedelemmondák és memorátok.

6. Az egyéni ének keletkezése és hagyományozódása.

7. Lokális poétikai- és énekstlusok.

Nyelvi:

1. Archaikus éneknyelvi és meseformulák helyi értelmezése.

2. Állatokkal használt különleges nyelvváltozatok.

3. Állathangutánzás és interpretálás.

2.2. Schmidt Éva eddigi tevékenysége

Elhelyezés, felszerelés és munkatársak hiányában 1991 őszéig külföldi expedíciók vezetőjeként leginkább terepgyűjtésekre volt lehetőség. A program a következőképp alakult.

1991. május: munkába állás.

Jún. 1–26.: az 1991. januári júilszki medveünnep énekei lejegyzésének kezdete. (A 19 órányi szöveg feldolgozása TYIMOFEJ MOLDANOVval az 1992. év egyik fő programja. Több-kötetes reprezentatív kiadvány várható belőle.)

Jún. 27–30.: a kevésbé kutatott felső-kazimi osztják nyelvjárás grammatikájának és próbaszövegeinek felvétele ANASZTASZIJA A. MOLDANOVától, OSZKÓ BEÁval és RUTTKAYMIKLIÁN ESZTERrel.

Júl. 1–8.: terepmunka Kazim községben, a tárgyi néprajz tanulmányozása és szövegfeldolgozás O. B.-vel és R.-M. E.-vel.

Júl. 9–20.: terepmunka a Felső-Kazimon, Alekszej M. Moldanov nyári szállásán: énekes folklór, vallás, nyári gazdasági tevékenység dokumentálása O. B.-vel és R.-M. E.-vel.

Júl. 27–aug. 2.: ugyanott, énekes folklór és női munkák gyűjtése LÁZÁR KATALINnal.

Aug. 3–14.: Kazim község, ASZEN BALIKSI amerikai vizuálantropológus néprajzi videótanfolyamának elvégzése, énekek és vallás gyűjtése L. K.-val.

Aug. 17–24.: terepmunka az Ob menti Vanzevát faluban, énekes folklór, vallás gyűjtése L. K.-val és R.-M. E.-vel.

Aug. 30–szept. 8.: terepmunka a Felső-Kazimon Pjotr L. Szengepov sámán őszi szállásán, énekes, prózai folklór, vallás, gazdasági tevékenység gyűjtése, videoforgatás MARK BADGER alaszakai operatőrrel.

Szept. 10–25.: a felső-kazimi nyelvtan és szövegek feldolgozása ANASZTASZIJA A. MOLDANOVÁval.

Okt. 17–30.: Hanti-Manszijszk, szaktanácsadás, kondai vogul szövegek fordítása A. M. KONYKOVÁval.

Nov. 1–30.: a felső-kazimi nyelvtani anyag elkészítése magyar egyetemi kurzus céljára.

Dec. 1–16.: a Folklór Archivum beindítása TYIMOFEJ MOLDANOVval.

1991. dec. 17–1992. jan. 21.: magyarországi szabadságra.

2.3. Előzetes beszámoló az 1991. évi gyűjtések eredményeiről

A *szellemi néprajz* témakörében a legértékesebb anyag Pjotr I. Szengepov felső-kazimi sámántól származik, akinél MARK BADGER alaszakai operatőrrel dolgoztam, 10 óra videofelvételhez és 7 óra magnetofonfelvételhez jutva.

1–2. A világ- és természetmodellálást teljes rendszerként ANASZTASZIJA A. MOLDANOVA ped. főiskolai hallgatótól gyűjtöttem fel, résztémáit minden adatközlőtől kérdezem. Újdonság az állatvilág legalább 4 komponensű osztályozásának, valamint a természet-reprezentáns szellemlények kategóriáinak feltárása.

3. Az isteni rangú lények (az Ég-isten, 7 fia, női istenségek) rendszere – néhány állandó tényezőtől eltekintve – igen széles variálódást és interpretációs lehetőségeket mutat, akár egy lokális csoporton belül is.

4. A Kazim-vidék természeti és nemzetségi védőszellemeinek száma legalább 50-re tehető, szent helyeik, rituáléjuk, folklórjuk felgyűjtése éveket igényel. A fő védőszellem, a Kazimi

istennő kultusza eleven, s erősödő tendenciát mutat (részben a TATJANA A. MOLDANOVA, a Jugria Megmentése Társulás titkárának hatására). Jellemző az istennő azonosítása a történeti források *Zolotaja Baba* alakjával.

5. A medvekultusz hihetetlenül fejlett, ami némiképp meglepő réntartók esetében. Házi védőszellemként mindenütt tartanak medve(bocs)fejet, ezt orákulumos információszerzésre is használják. Az Alsó-Kazimon medve állatalakú nemzetségi szellem is ismeretes. A medverfutusok és -ünnepek a holdfázisokhoz vannak igazítva. Régebben az énekek sokasága miatt az ünnep 10 napig is elhúzódhatott.

6. A legérdekesebb információ a reinkarnációs rendszerről fut be. Egyes vonásai megegyeznek az olyan fejlett típusokéval, mint a tibeti (pl. egy személy 4–5 gyerekben való újjászületése, több lélek reinkarnálódása egy emberben), mások különlegességükkel tűnnek fel (pl. az élő állapotban való reinkarnáció). Az átlagos kazimi osztják tudja, hogy melyik rokonának a reinkarnációja, így egész reinkarnációs családfákat lehet rajzolni. Az ember nem-reinkarnálódó lelkeinek számáról, ill. jellegéről való képzetek homályosak.

Folklor:

1. A metafizikus látomásénekeket e vidéken most fedeztük csak fel. Modellálhatják a világléteket, vagy származhatnak egy adott szellem sugallatából. Alterált, de alkoholtól, ill. kábítószertől nem befolyásolt állapotban keletkeznek. Dialógusos formájúak, 100–200 sorosak. A legértékesebb anyagot ALEKSZEJ M. MOLDANOV közölte (Felső-Kazim).

2. Ételáldozatkor mind énekes, mind prózai formában hívják a szellemeket aktualizált, 40–60 soros szövegekkel.

3. A helyi szellemek prózai folklóráját idősebb előadók jól ismerik. Sok epikus elemet, néha hőseneki részleteket őriznek a hosszú, felső-kazimi medveünnepi szellemtánc-énekek. Ez évi gyűjtésem legkiemelkedőbb darabja a Vanzevát falusi Geraszim Ny. Moldanovtól felvett *Világügyelő Férfi hősenéke*, ill. *A Szörum folyó 3 Kőrszellem-fivérének hősmondája*. Ezek REGULY szövegeihez méltó alkotások – magnetofonfelvételen!

4. Mivel a Kazim alsó és felső folyásán az idősebb énekmondókból két külön medveünnepi csoport alakult, a 400–500 soros énekvételek száma rövidesen százasokban lesz mérhető (az 1991. januári júliszki medveünnepről is kb. 90 ének, színjáték és tánc van felvéve). Az alsó-kazimi stílusban az énekszövegek homogénabbnak, szabatosabbnak és kevésbé eufemisztikusnak tűnnek, mint a Felső-Kazimon, ahol – különösen a szellemek énekeit – előszeretettel bővítik a hősepikából és mitológiából vett részekkel. Egyedülállóan ígérkezik az a vállalkozás, miszerint Pjotr L. Szengepov felső-kazimi sámán az általa vezetett júliszki medveünnep minden egyes rítusát és folklóralkotását hajlandó video-, ill. magnetofonfelvételen interpretálni, hogy az eljövendő nemzedékek a hagyomány minden momentumát helyesen el-sajátíthassák. Ez az „előadássorozat” az ünnep teljes szöveganyagát tartalmazó, TYIMOFEJ MOLDANOVVAL kiadandó többkötetes publikációhoz csatolva a tudomány számára is elérhetővé tenné a medvemisztérium belső értelmezését.

5. A természeti szellemlényekről, kísértetekről stb. bárhol lehet hiedelemmondákat gyűjteni, s gyakoriak a velük való személyes találkozások esetei is. E hiedelemlények jellegének feltárásán kívül a kötetlen epikus műfajokra is fényt vet vizsgálatuk.

6. Az egyéni énekek költésének számos esetét sikerült dokumentálni, olyannyira, hogy pl. a magyarországi utazásokról, ill. a magyar gyűjtők tiszteletére alkotott énekek külön témacsoportként kezdenek jelentkezni. A különlegesebb darabok keletkezését és terjedését LÁZÁR KATALINnal folyamatosan követjük, ilyen pl. a vanzevái *Három cirbolyafenyő beszélgetése*

látomásának az 1930-as évek végéről, mely később medveünnepi énekké vált, vagy újabb témaként a szájhagyományban, együttesek repertoárjában és rádióban egyaránt terjedő, 1989-ben költött *Belojarszkij város éneke*.

7. Az eddigi hangfelvételek alapján már körülhatárolhatóak és meghatározhatóak a Kazim- és a hozzá csatlakozó Ob-vidék lokális stílusai mind a dallamok, mind a szövegyszerkesztés tekintetében.

Nyelvi:

1. Külön vállalkozásként kezdtük el TYIMOFEJ MOLDANOVVAL, ill. a szövegfeldolgozásban segítő más osztyákokkal az archaikus, elhomályosult mese-, ill. énekformulák megfejtését, és egyáltalán a költői képek interpretációjának gyűjtését. Évek folyamán a cédulázott anyag a korábbi szövegpublikációk elemzésére is alkalmas lesz.

2. Felfedezésként hatott az a tény, hogy egyes állatokkal (macskával, kutyával) beszélve az osztyákok külön igeragozást használnak. E jelenség dokumentálását, feltehetően kultikus okainak feltárását elkezdtem.

3. Hangfelvételek hiányában eddig ismeretlen volt az egyes állatfajok hangjának utánzása, ill. interpretálása. Az erre vonatkozó bőséges anyagot igyekszünk minden településen felgyűjteni.

Megjegyzés: az énekes folklórt csak az 50 éven felüli generáció ismeri megfelelően. Gyűjtése könnyebb a félnomád réntartó családoknál, ahol megőrződött a hagyományos életmód, s előadásuk természetes szituációnak számít. A falvakba költöztetett népesség józan állapotban, ill. rítuson kívül már alig énekel osztyákkul. Mivel a gyűjtő nem tud szeszest italt beszerezni, az előadó szituációk pedig nem „megrendelhető”, egy faluban 20 különböző ének felvétele az anyanyelvű gyűjtőknél is szép eredményként értékelhető.

A fenti témákról 1991 decemberében 50 órányi magnetofonfelvétel másolatát hoztam haza. Az osztyák szövegek leírása folyamatban van.

3. Az Obi-Ugor Kutató Team munkássága

A team 1990 őszén alakult kezdeményezésemre a terepmunkára vállalkozó kutatókból és egyetemistákból. Tagjai: SCHMIDT ÉVA vezető (MTA NKI), KEREZSI ÁGNES néprajzkutató (NM), LÁZÁR KATALIN népzenekutató (MTA ZTI), FELFÖLDI LÁSZLÓ néptáncutató (MTA ZTI); bevont egyetemisták: OSZKÓ BEATRIX nyelvész (ELTE), RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER kultúrantropológia hallg. (ELTE); külsős munkatársak: TÖMÖRY MÁRTA és SZÁSZ ZSOLT dramaturgok; ideiglenes megbízással: NÉMETH ZSIGMOND amatőr filmes. Az ad hoc team finanszírozása ANDRÁSFALVY BERTALAN 500 000 Ft-os segítségével, a Soros Alapítvány videokamera beszerzésére adott 1500 USD-jával, valamint a Magyarországi Kutató Intézetől a magyar rokonságtudat szibériai kialakulásának dokumentálására kapott 150 000 Ft-tal kezdődött.

A team minden téren összehangolja tevékenységét a Jugria Megmentése Társulás igényével. Mind az osztyákok, mind jómagunk azt a nézetet valljuk, hogy a jelen körülmények közt csak egy osztyák nyelvjáróterület (=folyóvidék) korlátozott számú kisközösségének folyamatos, mélyreható vizsgálatával lehet valóságos leírást és elemzést adni a nép kultúrájáról.

Eredetileg úgy volt tervezve, hogy a team a kazimi osztyákságot tanulmányozva kiad egy teljes kulturális monográfiát e csoportról. Később azonban KEREZSI ÁGNES keleti osztyák kutatásai oly értékesnek bizonyultak, hogy két külön projekt követése vált szükségessé.

3.1. Tremjugáni osztják expedíció

Az expedíció az 1990. márciusi kiküldetés folytatása, s a továbbiakban évente ismételni kellene, míg a teljes gazdasági ciklus leírhatóvá válik. A költségeket az NM és a Magyarság-kutató Intézet fedezte.

1991. júl. 22.–aug. 11. közt 3 hetet töltött Szibériában a munkacsoport (KEREZSI ÁGNES, WINTER ERZSÉBET, NÉMETH ZSIGMOND) a Jugria Megmentése Társulás szervezésében, LJUDMILA VAGATOVA északi osztják néprajzkutató kíséretével. Igen nehéz út után, Szurgut, Hanti-Manszijszk, Russzkinszkije falu érintésével jutottak a Szopocsin nagycsalád nyári szállására a Tremjugán folyó vidékén. Vendéglátóik bizalmának köszönhetően másfél hét intenzív munkával komoly haladást értek el a monografikusan leírhatatlan csoport kultúrájának feltárásában.

KEREZSI ÁGNES felgyűjtötte az életmódot és tárgyi kellékeit, a nyári munkarendet, a társadalmi struktúrát, a világvég jellegzetességeit. Kiemelkedő jelentőségűek a samanizmusra és szertartásaira vonatkozó anyagai. Ő az első, akinek kifejezetten a női kultúra tanulmányozására gondja volt. A tremjugáni nyelvjárásból nincsenek publikált szövegek, hangzását is nehéz elképzelnünk. Az itt dolgozó kutatónak nincs miből megtanulni a nyelvet. Az öreg sámán beszéde, énekei végig osztjákul vannak magnetofonra rögzítve, orosz tolmácsolással, ill. szüzsékivonattal. A fiatalabb családtagok közlései orosz nyelvűek. Az unikális osztják hanganyag cirillbetűs lejegyzésére lesz helyi vállalkozó, filológiai átlírását pedig CSEPREGI MÁRTA finnugor nyelvész (ELTE) tudja elvégezni. A kutatást sikeres tárgygyűjtés kísérte.

WINTER ERZSÉBET néprajzi fotós végigdokumentálta a néprajzi gyűjtést, ezenkívül azonban tetemes egyéni munkát is végzett. A kultúra olyan jellemző momentumait sikerült megörökítenie, melyeket sosem tükröznek a tudományos leírások (pl. a gyermekekkel való bánásmód, vagy a gesztusnyelv). A 2000 színes felvétel kitűnő anyagra készült, s dokumentációs funkcióján kívül magas művészi értéket képvisel. Nemzetközi színvonalú kiállítások sora rendezhető belőle, de legjobb felhasználása egy néprajzi leírást tartalmazó reprezentatív album kiadása lenne.

A kutatásokat NÉMETH ZSIGMOND többórányi videofelvétele, ill. 12 percnyi színes hangosfilmje teszi teljessé. Így került megörökítésre pl. egy rénszarvasáldozat szertartása, a sámani gyógyítóeljárás, az oraculum-technikájú információszerezés, valamint a nyári életmód számos mozzanata.

KEREZSI ÁGNES és WINTER ERZSÉBET legközelebb 1992 márciusában utazik a körzet központi falvában rendezendő Réntenyésztők Napjára, hogy a hétköznapok után az ünnepi sokadalmat, a népi sportágakat, a szálláshelyekről egybegyűlt családok társadalmi viszonyait dokumentálja, újabb tárgyakat vásároljon, s természetesen, hogy vizontlássza a Szopocsin családot. Lehetőség szerint KEREZSI ÁGNES és LÁZÁR KATALIN nyáron is nálunk töltené egy hónapot. A tremjugáni osztjakság és főleg az öreg sámán énekrepertoárjának megörökítése jelentené a monográfia megkoronázását, mivel e csoport zenehágyománya még nyelvénél is ismeretlenebb.

3.2. Kazimi osztják egyetemi expedíció

Az expedíció költségeit a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Soros Alapítvány támogatásából az ELTE Kulturális Antropológia Tanszéke finanszírozta. A hallgatókat 1991 tavaszán intenzív nyelvi kurzussal készítettem fel az útra, az expedíciót én vezettem.

OSZKÓ BEATRIX és RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER június 2-án érkezett Bjelojarszkijba. Mindjárt bekapcsolódtak a felső-kazimi nyelvten gyűjtésébe, barátságot kötöttek pedagógiai főiskolás nyelvmesteremmel, ANASZTASZIJA A. MOLDANOVÁVAL.

Július 1-től egy hetet a Közép-Kazimon, a vegyes lakosságú Kazim községben töltöttünk LJUDMILA VAGATOVA néprajz szakos hallgató társaságában, hogy a nyelvben némi gyakorlatot lehessen szerezni. Innen jártunk a közeli Amnya osztják faluba, ahol fényképekkel és magnetofonfelvétellel dokumentálható volt a tárgyi kultúra.

Az együttes felkészülés után a továbbiakban mindenki ráállt saját témája gyűjtésére. OSZKÓ BEATRIX névtani tanulmányokat folytatott, RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER pedig a gazdasági tevékenységet és a kapcsolatos tárgyi kultúrát ismerte meg elméletben-gyakorlatban.

Kutatópontként nyelvmesterünk meghívására apja, Alekszej M. Moldanov nyugd. rénpásztor, brigádvezető és családja nyári szállását választottuk a felső-kazimi ligetes tundrán. A régi típusú fakonyhóból és sátorból álló telephelyen szinte érintetlen hagyományos életmódot találtunk.

OSZKÓ BEATRIX két, ez idáig alig kutatott témával foglalkozott július 9–20. közt. Tapasztalván az osztjákoknak a rénszarvasokhoz fűződő különleges, emberi lényként felfogó viszonyát, felgyűjtötte a család rénjeinek nevét és az eredetükre vonatkozó információkat. Másik érdekes vizsgálata a színek és lehetséges árnyalataik terminusrendszerét tárta fel tesztlapok segítségével. Hanganyagát teljesen feldolgozva vitte haza. OSZKÓ BEATRIXnak mint a Reguly Társaság titkárnak kulcsszerepe van az obi-ugor–magyar kapcsolatokban, s ebben eredményessége kultúrájuk mihamarabbi megismerésétől függ.

RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER gyakorlatilag az egész nyarat Alekszej Moldanovéknál töltötte, korosztályában rekordot állítva fel a tundrai életmód elsajátításában. Nem csak leírásokkal, diaképek százaival dokumentálta a tevékenységeket és a tárgyi kultúrát (pl. a rekesztő halászatot, csapdás vadászatot, fafeldolgozást-éplítést, eszközkészítést), hanem a női munkákban (táplálék-feldolgozás, főzés-sütés, bőrkikészítés, varrás stb.) egyenrangú társa lett az őslakosoknak. Még nagyobb teljesítmény az, hogy néhány hét alatt megtanult osztjákiul beszélni. A szovjet néprajzi gyakorlattól merőben elütő, „rokoni” viszonyulás miatt legendás hírnév-re tett szert a Felső-Kazimon. A Moldanov család lányának fogadta, s minden évben visszavárja, ami új korszakot nyithat obi-ugor néprajzkutatásunkban. Augusztus 17–24. közt Vanzevátban összehasonlítképpen megismerte az obi halászatot is.

Tekintettel arra, hogy századunkban nem nevelkedhettek magyar terepkutatók, a nehéz körülmények közt is munkaképes két egyetemistát a jövőben feltétlenül támogatni kell az eltűnő kultúra gyors dokumentálása érdekében.

3.3. Kazimi osztják népzenei expedíció

Az expedíciót az MTA és a Magyarországi Kutató Intézet finanszírozta, videofelvételei a Soros Alapítvány pályázatából vett kamerának köszönhetőek.

LÁZÁR KATALIN július 27.–augusztus 2. közt csatlakozott az Alekszej Moldanov szállásán állomásozó expedícióhoz, hogy felmérhesse a felső-kazimi énekkultúrát és stílust, mely az 1991. januári medveünnep-felvétel előtt ismeretlen volt számunkra.

A kutatástörténetben elsőként célul tűztük ki egy család énekkincsének elemzését. Házigazdánk kiváló énekköltő lévén, olyan ritka műfajokból, mint pl. a vallásos látomásének, szellemidéző ének, óraszámra gyűlt az anyag, s egyéni énekekből szintén egész sorozat került

felvételekre, részben felesége előadásában. Utóbbtól származik az osztják altatódal első rögzített hanganyaga. Lévén, hogy fiuk, TYIMOFEJ MOLDANOV is folklorista, és nagy mennyiségű felvételt őriz szüleitől, ez közös monográfiaként kiadva végre feltárhatja az osztják énekkultúra belső életét, egyediségének, produktivitásának gyökereit. LÁZÁR KATALIN 1 órányi videofelvétellel dokumentálta a hagyományos tevékenységeket (pl. kenyérsütés, rekesztő halászat, halfeldolgozás, bőrkikészítés).

Augusztus 3–14. közt Kazim községben mindketten elvégeztük az ASZEN BALIKSI, világhírű amerikai specialista vizuálantropológiai videotanfolyamát. Sikerült egy helyi sportversenyen felvenni a hagyományos sportágak többségét, nem kevésbé értékesek a hitvilágról szóló diaológus videofelvételek sem.

Augusztus 17–24. közt a Moldanovok Ob menti ágánál, Vanzevátban folytattuk munkánkat. A kultikus énekek kategóriájában legértékesebb – és legnagyobb bizalmat igénylő – gyűjtés a rítuson kívül előadott medveünnepi folklór Geraszom Moldanovtól. A női énekeknel az egy személy különböző idejű előadásainak variálódását külön vizsgálat tárgyává tettük.

LÁZÁR KATALIN kb. 9 órányi énekanyagot vitt haza szöveglejegyzéssel és kottavázlattal. A Kazimról ez idejűleg több mint 40 óra zenei felvétel áll rendelkezésünkre, ennek pótgyűjtéseihez néhány további tanulmányút szükséges.

Az egyéb obi-ugor–magyar kapcsolatok alakulásáról az 1991. évben

1. Kulturális kapcsolatok

GENNAGYIJ RAISEV világszínvonalú osztják festő műveit az 1990. évi Hanti-Manszijszk Város Ünnepe alkalmából rendezett kiállításon „fedezte fel” a magyar küldöttség. GYÖRKE SÁNDOR moszkvai nagykövet azonnal jelezte is, hogy kívánatos lenne egy komolyabb tárlat bemutatása Magyarországon. Az MKM és a hanti-manszijszki Helytörténeti Múzeum együttműködéseként, MAYER RITA szervezése nyomán 1991. nyarán GALINA V. GOLINJEC szverdlovszki művészettörténész kíséretében Székesfehérvárra érkezett RAISEV gyűjteményes kiállítása. A képanyag összel Budapesten, a Szovjet Kultúra Házában volt látható, decemberben pedig a moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Információs Központ vette át bemutatás céljára. A nyugati világba való belépésen túl a magyar közreműködés legnagyobb sikere az, hogy az európai utazástól húzódozó művész összel maga is eljött hazánkba, s hírek szerint új alkotókedvvel telten tért vissza lakóhelyére, Kapszinkba. (RAISEVről 1991-ben a FÁK-ban megjelent egy Németországban nyomtatott, orosz–angol nyelvű reprezentatív album is.)

A világhírű obi-ugorok közül nyáron JUVÁN SESZTALOV vogul költő, újabban újságkiadó vállalkozó is ellátogatott Magyarországra.

Az Obi-Ugor Kutató Team tremjugáni expedíciójának anyagából WINTER ERZSÉBET fotókiállítása KEREZSI ÁGNES interpretálásával mindjárt a terepmunka után elérhetővé vált a nagyközönségnek a Néprajzi Múzeumban. A kiállítást GÖNCZ ÁRPÁD államelnök nyitotta meg, s a holland királynő is megtekintette. A szeptember 24-i megnyitó fényét emelte a Szopocsin család két ifjú tagja, Jeremej és Joszif, valamint LJUDMILA VAGATOVA osztják néprajz szakos hallgató jelenléte. Egyhetes itt-tartózkodásuk alatt a TV-ben is hírt adhattak népük helyzetéről. A két egymástól oly távoli, s mégis rokon kultúra találkozásának idáig ez volt a legkülönlegesebb esete.

2. Felsőoktatási kapcsolatok

Az első csoportos kapcsolatteremtésre 1990 nyarán került sor, mikor SZÍJ ENIKŐ adjunktus vezetésével az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének hallgatói csoportja cseregyakorlata során eljutott Hanti-Manszijszkba.

1991 szeptemberében már megindult az MKM égisze alá tartozó kiképzési program. A történelem során először hazánkba érkezett két vogul, ALBENA R. SZTANYISZLAVEC és MARINA A. HATANYEVA, a hanti-manszijszki Tanítóképző oktatói, hogy intenzív tanfolyamon elsajátítsák nyelvünket. Viszonzásképpen az ELTE Finnugor Tanszékén adják elő az eddig csak könyvekből ismert vogul nyelvet. Ők is nyilatkoztak már a TV-ben. Fél év leforgása alatt meglepő beszédkészségre tettek szert magyarul.

3. Turizmus

A most induló szibériai „egzotikus” turizmus keretében 1991 nyarán már népesebb csoport is hajóutazást tehetett nyelvrokonaink hazájában. Eképp jutott el Hanti-Manszijszkba két szakember: VÉRTES EDIT, az osztják nyelvészet professzora, valamint NAGY MÁRIA, JUVÁN SESZTALOV munkásságának kutatója.

4. Dokumentáció

A hazánkba érkező vogulokat és osztjákokat a Reguly Társaság hivatott segíteni. Megragadva a történelmi pillanatot, mikor az eddig egymást tömegesen nem ismerő rokon népek végre találkozhatnak, és a kapcsolatok a szemünk láttára alakulnak ki, különösen fontos az események rögzítése. Ennyire távoli kultúrával való bensőséges ismerkedésre, saját „legnagyobb finnugor nép” funkcióknak gyakorlására nincs kialakult gyakorlatunk, nem tudjuk felmérni hatásunkat sem. A tények megőrzése és elemzése az egyedüli lehetőség, mellyel pozitív fejlődést biztosíthatunk, s nem sorolódunk a tragikus helyzetű, törékeny obi-ugor társadalom akaratlan veszélyeztetői közé.

A Reguly Társaság adattárába kívánatos lenne elhelyezni a kapcsolatok, együttműködések hivatalos dokumentációjának egy másolatát. Az eseményeket, személyeket a társaság tagjai örökíthetik meg magnetofonos riportokkal, fényképekkel, videoval. Utóbbi feladatra NÉMETH ZSIGMOND amatőr filmes kiválóan alkalmas.

Az Obi-Ugor Kutató Team is leadja expedícióinak dokumentációját, fényképeinek másolatát a Reguly Társaságnak. A magyarokról kialakuló nemzetképet és hatását külön témaként kutatja Szibériában a Magyarságkutató Intézet Ts-program keretében, amire 150 000 Ft támogatást kapott 1991-ben. A Ts megszűnése után a dokumentáció változatlanul halad, hiszen folyamat vizsgálatáról van szó. Az ide érkezőkről videoriportok is készülnek (pl. LÁZÁR KATALIN és RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER riportja RAISEVvel).

Ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akik ügyünkben segítenek és remélem, hogy a dinamikus kezdetek után méltó folytatás következik az obi-ugor–magyar kapcsolatok terén.

SCHMIDT ÉVA

Beszámoló a votjákoknál tett utamról

(1991. V. 25.–VI. 20.)

A Votják (Udmurt) Köztársaságba – melyet vendéglátóim legszívesebben Udmurtia néven emlegettek – az izsevszki Udmurt Egyetem meghívására jutottam el. A felkérés egy személyes ter anyagának megfelelő előadásorozat megtartására szól, a magyar művészet történetéről és a magyar népművészetről, az egyetem Képzőművészeti Fakultásán. Ehhez további meghívásra csatlakozott egy, az izsevszki Művészeti Múzeumban tartott előadás a magyar művészet legújabb kori alakulásáról. Az egyetem felkérésére részt vettem a Fakultás év végi munkájában is, így a hallgatók művészi teljesítményének a tanári kar által közösen végzett bírálatában, és ugyancsak beválasztottak a végzős festők és iparművészek diplomamunkái védelmére bírálóbizottságába.

Néprajzi gyűjtőmunkára fő feladatomból eredően csak igen kevés lehetőség adódott. Vidéki utak beiktatását – akárcsak mindennemű kapcsolatépítést – nehezítette az a körülmény, hogy sem votjákul, sem pedig oroszul nem beszélek. Így az egyetem által nagyvonalúan egész ottlétem idejére mellém beosztott francia tolmácsra szorultam, akit azonban, mint a Francia Tanszék tanárát, minden jó szándéka mellett is Izsevszkhez kötötték egyes rá háruló tanév végi tündökök.

Vendéglátóim segítségével Izsevszkben megismerkedhettem az egyetem Történelmi Tanszékének Néprajzi Intézete – tanár: VLADIMIR VLADYKIN – és Régészeti Intézete tevékenységével, nemkülönben az Akadémiai Udmurt Történelmi, Nyelvi és Irodalmi Intézetével, elsősorban az ott dolgozó kilenc néprajzkutató munkásságával, akik a Néprajzi Osztályon (anyag kultúra, társadalomnéprajz) és a Folklor és Irodalmi Osztályon – melybe a népzenei kutatás is tartozik – működnek. Alkalmam nyílt továbbá tanulmányozni az izsevszki Művészeti Múzeumban, a kiállításon túl, a raktárban őrzött néprajzi anyagot. Az átépítés alatt levő Helytörténelmi Múzeumban erre sajnos nem volt mód, ott csupán a régészeti gyűjtemény raktári anyagába kaptam betekintést. Az egyetem és a Művészeti Múzeum hozzásegített további három más város – Szarapul, Votkinszk és Jukamenszkoje – múzeumának megismeréséhez, melyek mindegyike rendelkezik néprajzi gyűjteménnyel, illetve kiállítással is. A múzeumokba begyűlt objektumok többsége textília, kisebb részben a háztartások fatárgyai, esetenként mezőgazdasági eszközök is. A votják falvakban túlnyomórészt kései bútoroknak a gyűjtése kivételes, esetleges. Ide sorolható nagyobb tárgyegyüttessel egyedül az izsevszki Művészeti Múzeumban találkoztam (régies jellegű, faragott és részben tarkán ki is festett fa fejaljak). A falusi lakásbelsőt egyébként a látott múzeumi kiállítások csupán jelzésszerűen jelenítették meg. Behatóbb idevágó adat- és anyaggyűjtés a szabadtéri múzeum megvalósítása kapcsán várható, melynek létesítését most tervezik.

Falun összesen két napot tölthettem. Mivel eleve csak futó terepbejárásról lehetett szó, arra összpontosítottam, hogy valamelyest tájékozódjam a lakásmódot illetően, helyszíni tapasztalatokat szerezzek a irodalmi forrásokból megismert jelenségekről és némi benyomást a lakáskultúrának századunkban bekövetkező változásáról. A tájékozódásban – melyből itt a számomra lényegesebb részletekre térek ki – nagy segítségemre voltak kísérem, különösen KONSZTANTIN KLIMOV, a Festészeti és Művészettörténelmi Tanszék vezetője, a votják szöttesekről és a votják népművészetről írt kötetek és számos néprajzi dolgozat szerzője. Ő minden vidéki utamra elkísért. A második úton velünk tartott

SEMJON VINOGRADOV, votják festő, amatőr gyűjtő, több, a népművészet tárgykörét érintő cikk írója.

A körülményektől kényszerítve a falvak igen sok régies vonást őriztek meg. Első utamon a köztársaság északi részén, Jukamenszkoje közelében, három falu néhány házához jutottam el. E faluk közül kettő, Uszte-Lema és Samardan lakói beszermjanok, egy elvotjákosodott török népcsoport tagjai – a magyarországi kunokéhoz hasonlóan erős származástudattal –, Tat-Kljucsi lakosai pedig tatárok.

A két beszermjan községben módom volt megtekinteni két, ma már pusztán a házbeli holmi raktározására hasznosított *kenoszt*. Ez az építmény a jelen század első feléig a megházasodott fiak és családjuk lakókamrája volt a hideg időszak beálltáig. Tehetős gazdák minden fiuk számára emeltek ilyet az udvaron – szemben a lakóházzal –, míg a szegényebbek csupán egyet, és függönnyel határolták el az egyes családok lakrészét. Jártam szerényebb, földszintes *kenoszban* és emeletesben is, melynek földszintje hombárként szolgált. A berendezés, nevezetesen a fal hosszában futó alvópadok, mindenütt ott maradtak a helyükön, s ma rakodópolcokként használatosak. A fölöttük húzódó rudak ma is ruhaneművel rakottak, akárcsak korábban. A ritkábban elővett textíliákat kelengyés ládákban őrzik. Ezek régebbi formája valójában nagyméretű doboz, többnyire házilag készítve, hársfából hasított lemezből hajlítva és vesszőhasítvánnyal összevarva. Ilyennel már az elsőként Uszte-Lemában meglátogattam *kenoszban* találkozhattam. Szegényebb leányok még századunk elején is ezzel mentek férjhez. A XIX. század második felében jelentek meg a nyugati részeken, a Vjatka folyó vidékén azok a ládakészítők, akik már fenyődeszkából, asztalostechnikával állították elő készítményeiket. Ezek hamarosan általánosan elterjedtek. A felkeresett *kenoszokban* magam is megismerélhettem kétféle jellemző változatukat. Az egyik festett díszű, az általam látott darab olajjal festett zöld alapon két fehér, felülnézetes, sokszirmú virágot mutatott. Mint mondták, ezt az egyszerű éklítményt ujjal festették fel, de szokásban volt pálcikával is rajzolni. Több olyan ládát is láthattam, amelyeket fém rátét díszített, két ferdén kockázott, esetleg sakktabletták formájában.

Két lakóházba is bemenhettem Samardanban és Tat-Kljucsiban. A keresztváros boronafalú házak beosztása azonos, két helyiségűkből az első előtérként szolgál, míg a másik a kemence mentén elhatárolva, egy konyhai, asszonyi és egy reprezentációs szerepű lakóterre oszlik. Az utóbbi mindkét lakásban sarkos berendezésű, nagyrészt újabb bútorokkal. Ezek a samardani házakban az 1930-as években szerzettek – köztük komód –, a tatár falubeliben az 1950-es évekből valók, ebbe szintén beletartozik a komód, meg egy üveges tálalószekrény is. Ezzel párhuzamosan tarka mintás papírborítás került a falra – a tatár házakban a két ágy fölül gyári perzsaszőnyeg is –, a korábban a gerendákról aláíratott háziszőttés és hímzett kendők helyére pedig nyomott mintás kelmesávok, függönyszerűen felaggatva.

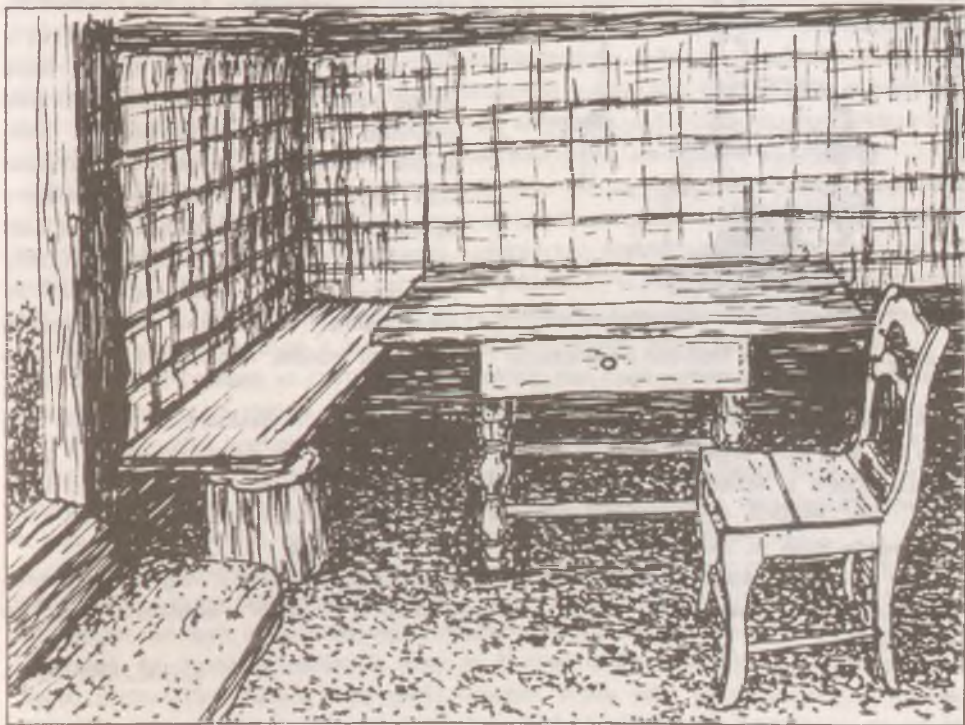
A szentsarokban Samardanban ikon függ, függönnyel takarva. A kultúrkontaktust szemléletesen mutatva, a tatár házakban ugyancsak megvan a szentsarok. Sőt, hasonlóan egyes magyarországi katolikus falvak gyakorlatához, itt az asztalszögletnél jóval kijebb nyúlik a képek sora: üvegezett keretbe foglalt, arab betűs szent szövegek, meg mohamedán kegyhelyek ábrázolásai. Köztük, a szentsarokbeli polcon van a *Korán* helye.

Hazai ismereteimből kiindulva némileg megriadtam, amikor a tatár házba lépve megpillantottam a letakart falitükröt. Náluk azonban ez nem halálesetet jelez, hanem villámcsapás ellen hivatott védeni. Ugyanis éppen nyári zivatar idején érkezünk. Hasonlóképp minden más fényes tárgyat is letakartak a házban, így a számovárt is.

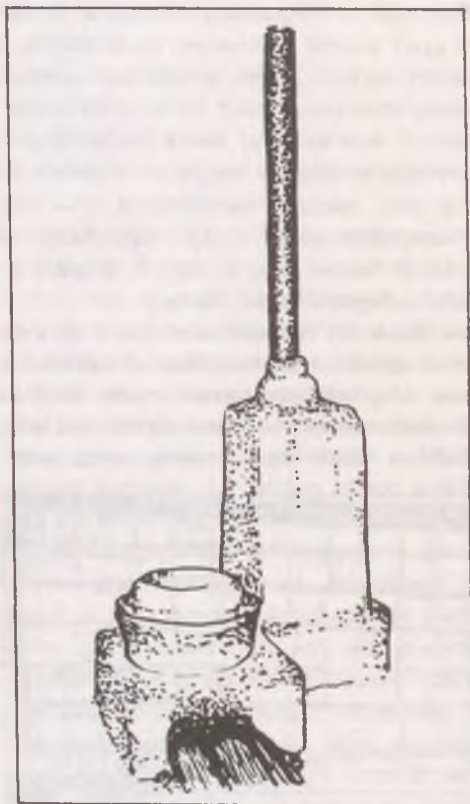
Udmurtia déli részén egyetlen faluba jutottam csak el, Bagras-Bigra községbe. Itt két-szintes, az emeletén az 1980-as években vett gyári bútorttal berendezett újabb házban is járhattam. A fogadószobában a korábbi lakásrendre egyedül az ikon elhelyezése emlékeztet, a bejárattal szemközti sarokban, egy alacsony szekrényre állított TV-készülék tetején, virágok közt. A szomszédos szobában is csupán az ikon sarokbeli helyét illetően igazodtak a hagyomány kívánalmaihoz. Viszont a kamrában továbbra is fémpántos ládákban őrzik a textíliát, használatban maradt számos régi tárgy, miként a kéregedények is. A család életét a földszinti, régimódi kemencés lakókonyhában jórészt a régi megszokások és a felszerelés megszokott darabjai vezérlik. Így hát ott kínálva meg bennünket, magától értetődő természetességgel adták elénk közös tából elfogyasztani az ebédet.

Utam legnagyobb élményét azonban egy másik háznál tett látogatás jelentette. A 63 éves özvegyasszony, Szoťija Markova portáján ugyanis, egyedül a faluban, még ott található a *kenosz*-szal egy sorban a házi szentély, a *kuala*. Megilletődötten néztem benne körül és állapítottam meg, hogy a lényegét nem érintő változtatásoktól eltekintve olyan, mint amit az olvasmányaimból megismertem (1. ábra). Padlózat nélküli tágas helyiség, nyitott fedél-

1. ábra. *Votják kuala* étkezősarka XX. századi bútorokkal
(Bagras-Bigra)

székkel, mely a tradíciónak megfelelően ablaktalannak épült, csak 1968-ban vágtek keskeny ablakot az ajtó fölötti gerendába, fóliával fedve. Középen eredetileg nyílt tűzhely volt, ennek helyébe 1968-ban rakott a házbútorokhoz hasonló, de egészen kicsiny kemencét

2. ábra. Az előző *kuala* 1968-ban emelt tüzelője

Markova fia, melynek a nyitott szájába beállított fahasábokat a leégés ütemében tolják egyre beljebb (2. ábra). A *kuala* ugyanis, miként már a múlt században is, nyáron lakókonyhaként szolgál. A falak mentén padok, tőkelábon – újítként papírtapétát ragasztottak a padok mögötti falszakaszra. Az ajtótól balra asztal, vasszög nélkül készítte – akárcsak a *kuala* tetőzete és egyéb bútorai is –, előtte a családfei szék, a *mudor pukon* ('szent cselekmény széke'). Mint mondják, ezt korábban egy tőke alkotta, de a jelen században már az asztalosmunkák hatására kialakított, kávaszék vált általánossá. A bal hátsó szögletben található a *vorsud*, a szentelmény, szőttes kendőbe takarva. Kis háromszögű polcon fekszik; ez a polc itt már eredeti helyéről levéve, kissé lejjebb került, a hátsó falon végigfutó polc megfelelő végére. Kérészemre a háziasszony leemelte a helyéről – kézműos után fogva meg a feketére füstlődőtt csomagocskát –, kinyitására azonban nem vállalkozott, minthogy tartalmát asszony nem láthatja; nem is tudta megmondani, mi lehet benne. Fényképezni sem engedte, mert mint mondta, rosszat hozna rám is és a házra is.

A szentelmény helyzetétele után megvendégelt bennünket a háziasszony. Ő a gazda székére ült; erre, mint özvegyen maradt asszony, a megfelelő fohász elmondásával nyert jogot. Miután leültem a háziasszony által kijelölt padra, az ajtó mellett – idegennek ez a helye –, **VINOGRADOV** figyelmeztetett, ügyeljek rá, nehogy kíváncsian nézegetve, a pad ellenkező végén jöjjenek ki, mert azzal elvinném a háztól a szerencsét.

Egy ilyen rövid látogatás jó alkalmat adott annak megtapasztalására, hogy a *kuala* fennmaradásával mint élnek tovább az azt létrehozó hitnek a törvényei – legalábbis, amíg él a tulajdonosa.

K. CSILLÉRY KLÁRA

Néptánckutatás a Volga, Káma és a Bjelaja folyók mentén

A keleti törökös és finnugor népek táncai iránti magyarországi érdeklődés nem új keletű. Szinte mindegyik keleti utazó (köztük VÁMBÉRY ÁRMIN, ALMÁSY GYÖRGY) fölhívta a figyelmet a magyar és az említett népek táncagyományának hasonlóságára. Az ő híradásaik nyomán RÉTHEI PRIKKEK MARIÁN minden fontos kérdésre kiterjedő könyvében, a *Magyar-ság táncában*, majd az etnológiai távlatokban is gondolkodó LAJTHA és GÖNYEY révén *A magyarság néprajza* IV. kötetében már szinte tudományos programmá válik a „rokon népek” táncai iránti érdeklődés. A II. világháború utáni években is nyomon követhető a téma egy-egy cikk, könyvismertetés vagy előadás formájában, de ez az érdeklődés önálló kutatási területté nem fejlődött. Ennek okát elsősorban abban kell keresnünk, hogy a magyar néptánckutatás feladata abban az időben saját táncagyományunk módszeres dokumentálása, rendszerezése és a szomszéd népekkel kialakult történeti tánckapcsolatok földerítése volt. (Neheztette a téma kibontakozását a hivatalos és kutatói kapcsolatok hiánya, a terepmunka korlátozott lehetősége, valamint az ottani kutatómunka szűkebb látókörű, színpadra orientált szemlélete.) 1975-ben a budapesti Finnugor Kongresszus idején, amikor ORTUTAY GYULA áttekintette a finnugor folklórkutatás feladatait, már ezt a módszert tekintette mérvadónak. Úgy vélte, hogy a finnugor keretekben tervezett néptánckutatás elsődleges feladata a nemzeti keretekben folyó kutatás kiterjesztése. Az összehasonlító kutatás első lépéseit pedig minden finnugor népnek a saját földrajzi környezetében kell megtennie. A finnugor összehasonlításra csak ezután kerülhet sor. Más sorrend esetén csak bizonytalan eredmények szülehetnek.

Jelen írás szerzőjét MARTIN GYÖRGY indította el e téma kutatására. A kényszerűen hosszúra nyúlt fölkészülés a használható orosz nyelvtudás elsajátításával, a személyes szakmai kapcsolatok kiépítésével és a szerteágazó szakirodalom áttekintésével kezdődött. Az első terepkutatásra 1991-ben kerülhetett sor, amikor PÁLFY GYULÁVAL, a helybeli folklorista kollégák segítségével Udmurtiában, Baskíriában és Mariföldön táncgyűjtéseket végezhattünk. Tulajdonképpen innen számítható e kutatómunka aktív korszaka, valódi kezdete.

A kutatás koncepcióját az ORTUTAY (ill. MARTIN) által megfogalmazott elvek szerint és a kelet-európai finnugor és törökös népek között folyó areális-tipológiai szemléletű nyelvészeti, néprajzi, ill. történeti kutatások eredményeire építve fogalmaztuk meg. A nyelvészeti, történeti, s főleg a bennünket közelebbről érintő népzenei kutatások ugyanis a Volga–Káma–Bjelaja folyók vidékén egy olyan etnokulturális közösség meglétét bizonyították, amely a népi kultúra elemeinek évszázadokon át folyó állandó cseréjére, egymás kulturális javainak kölcsönös használatára utal.

Ennek alapján feltételezhetjük, hogy ebben a régióban létezik egy olyan mozgásbeli köznyelv, amely minden ittélő népnek sajátja. Emellett számolnunk kell olyan szigetszerű táncjelenségekkel, amelyek egyes mikrorégiók konzervatívizmusa folytán csak kisebb közösségekre jellemzőek. Az is meggyőződésünk, hogy az itt talált táncjelenségeket nem lehet anélkül a tágabb európai tánc-történeti keret nélkül vizsgálni, amely saját táncagyományunk történeti vizsgálatának is kerete. Ha elfogadjuk azt, hogy Kelet-Európának ez a vidéke is szerves része volt Európa művelődéstörténetének, feltételezhetjük azt is, hogy akkor itt is léteztek azok a nagy hatókörű táncműfajok, amelyek az európai tánc-történet egyes korszakait meghatározták. Gondolok itt a középkori lánckörtáncokra, s az azok háttérében meghúzódó szóló, csoportos és páros fegyvertáncokra, ugrósokra, a reneszánsz forgós-forgató párostánc divatjára és az újabb kori nyugat-európai kontratáncokra, kadrillokra. Óvatosnak kell azonban lennünk a gyors általánosítással, hiszen ez a koncepció Európa tánc-történetéről főleg a gazdag

Ruttkay-Miklan Eszter kiállítása a Néprajzi Múzeumban

1992. március 11-én a megszokottól eltérő kiállítás megnyitójára várta vendégeit a Nép-
rajzi Múzeum. Az eset rendkívüliségét az adta, hogy az intézmény fennállása óta először
adott otthont egy néprajz szakos egyetemi hallgató önálló fotokialltasanak.

A kiállítás és a kapcsolódó diaktalalkozo ötlete még 1991 szeptemberében vetődött fel az
ELTE-n, MOHAY TAMÁS harmadévesek körében tartott szemináriumán. A szeminárium célja
volt, hogy gyakoroljuk azokat a publicisztikai formákat, amelyeket a későbbiekben nap mint
nap alkalmaznunk kell majd. De miért lrnank fiktív kiállítás-forgatókönyvet, fiktív kiállítás-meg-
nyitot, pályázatokat, cikkeket, ha néhányan közülünk rendelkeznek olyan ismeretekkel, tárgyi
anyaggal, fotókkal, amelyeket érdemes megmutatni a „nagyközönségnek”, s bemutatkozaskep-
pen a szukebb szakmai közönségnek is? (Hiszen terepmunkaink során nem kizarolag „ma-
gunknak gyűjtünk”, fenykepezunk. S vajon valóban torvenyszeru-e, hogy a tárgyakat, s értem
ezalatt a XX. sz. végi vidéki és városi, saját és idegen nepok kultúráját „megidéző”, „meg-
szolaltato” fenykepeket, hang- és videofelvételeket otthon és múzeumi raktarainkban halmoz-
zuk fel, rejtsuk el?!)

A kiállítás RUTTKAY-MIKLAN ESZTER 1991 nyarán készített fotóból mutatott be valoga-
tást, amely az osztjakok tárgyi kultúráját, mindennapi életét, hagyományos foglalatosságait
idézte fel. A tárlat kozepontjaban a Moldanov család nyári tundrai szállasa állt: maga a la-
kohely (ház, „csum”, főzőhely stb.), a lakóhelyen (hattyuleves főzése, kenyérsütés, borfeldol-
gozas, keregedeny-készítés, szantalpalas stb.) és a lakóhelytől távolabb végzett munkák (re-
kesztekepites, csapdaalltas). A fotókat a néhány eszközt és az egész lakóhelyet megjelenl-
to makettek tették szemleletesese. A tobbi, mintegy 40 fotó az expedicio tagjai által megis-
mert települések egy-egy jellegzetes vonását mutatta be.

A kiállítás a Néprajzi Múzeum-i bontást követően május 20. és 24. közt Münchenben az
IFUSCO (Finnugor Szakos Diákok) IX. Kongresszusán volt megtekinthető, ahol SCHMIDT ÉVA
és tanítványa, RUTTKAY-MIKLAN ESZTER, valamint az expedicio tobbi tagjának osztjak-föl-
di munkája igen nagy elismerést kapott.

Hogy a kiállítás leterjehetett, köszönjük MOHAY TAMASnak, aki minden nehézség ellené-
re is biztatott minket, HOFFMANN TAMASnak, aki a Néprajzi Múzeumban helyt adott e pró-
balkozasnak, SELMECZI KOVÁCS ATTILANak, NAGY GYULANak, a kialltasrendezoknek, akik
tanacsaikkal segítették munkánkat! Köszönetet mondunk ANDRÁSFALVY BERTALAN minisz-
ter úrnak, aki vállalta a kiállítás megnyitását! Valamint köszönetet mondunk az ELTE Hallga-
toi Önkormányzati Tanácsának, akiktől anyagi támogatást kaptunk és mindazoknak a lelkes
egyetemistáknak (építészeknek és neprajzosoknak), akik velünk együtt vagdosták a kartono-
kat, ragasztgattak a kepeket, készítették a feliratokat és maketteket!

A márciusi kiállítás és talalkozo óta eltelt idő történései azt bizonyítják, hogy valóban
elkezdődött „valami”. Hiszen azóta létrejött a Magyar Neprajzos Hallgatók Egyesülete, s a
következő, őszi kiállítást már Kolozsvárott tervezi, melynek nyitó lépése RUTTKAY-MIKLAN
ESZTER kiállítása volt.

SZÖVÉNYI KATALIN

Votják (udmurt) népművészeti kiállítás a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumban

A Hajdúböszörményben 1992. szeptember 13-án megnyitott kiállítással első ízben került bemutatásra Magyarországon olyan tárgyi együttes, mely a votják nép hagyományos művészetéről ad áttekintést. A bemutatás jelentősége annál nagyobb, mivel, mint tudott, az Udmurt Köztársaság csak alig fél évtizede mentesült a hadiipari zárt területi minősítés alól, és így Magyarországról még a kutatók közül is kevesen jutottak el a köztársaság területére és ismerkedhettek a helyszínen a votják népművészettel.

A Hajdúsági Múzeum négy termében jeles számban felsorakoztatott, túlnyomórészt ünnepi szerepű tárgy az izsevszki Udmurt Köztársasági Szépművészeti Múzeum anyagából való. Ennek a múzeumnak a gyűjtőkörébe ugyanis nem csupán a képző- és iparművészeti alkotások tartoznak, de a népművészetiek is. Ilyen jellegű műtárgyakat már 1980, a múzeum megalakulása óta rendszeresen gyűjtenek, nem csak a köztársaság különböző vidékein, hanem a szomszédos köztársaságokban levő votják szörványtelepüléseken is. A feltáró munka mára mintegy 1400 népművészeti tárgyat eredményezett. A begyűlt darabok többsége textília, a magyarországi bemutatásra hozott példányokat is nagyrészt ezek közül válogatták. Kiállításra kerültek teljes viseletek, továbbá egyes díszített viseleti tartozékok, különféle szőttesek, terítők, takarók, szőnyegek, tarisznyák, nemkülönben nagyszámú szőtt, illetve hímezett díszű kendő. Igen sajátosak azok a déli votjákoknál a kisdedek hordozására szolgáló alkalmatosságok, melyeknek szőtt lapját ugyancsak szőtt hevederek tartják (1. ábra). A kiállításon felállított szövészék mellett a megnyitó alkalmával az izsevszki múzeum egyik votják munkatársa szövési bemutatót tartott.

1. ábra. A kiállítás egy részlete

Előtérben: foklatartó és függőbölcső, a falon kétoldalt: szövött gyermekhordozók, középen: szövött tarsoly

A kiállítás egy részlete: szobasarok

Fatárgyak, szállítási nehézségek miatt, kisebb számban érkeztek, de így is hoztak a kiállítók asztalt, családí székot, továbbá Szent Miklósnak szentsarokba való ikonját, festett ládát és áttörten faragott fa fejaljat, egy szobasarok hangulatának felidézése érdekében (2. ábra). Különféle kéregedények mellett kávas függőbölcső, guzsaly, rokka és egy kétágú foklatartó is helyet kapott (1. ábra).

A kiállított tárgyak egyaránt képviselték a déli votják területet és az északit, benne a több mint 60 beszermján falut. Ez utóbbiak kultúráját sok önálló vonás jellemzi. Bár nyelvileg elvotjákosodtak az idők folyamán, eltérő származásukat öntudattal tartják számon. A kiállítás Hajdúböszörményben való megrendezése eleve ennek az azonosságtudatnak köszönhető.

A kiállított objektumokat gondosan válogatták az izsevszki múzeum munkatársai, jellemző és szép darabokból. A tárgye gyűttes lényegében a hagyományos kultúra XX. századi továbbélését példázta – régebbi tárgy a terepen alig gyűjthető –, egyben pedig arról is tanúskodott, miként módosultak, főként a színesedés megindultával a mintázatok. A szövés a déli terület falvaiban ma is eleven gyakorlat, ebből is izellőt kaphatott a látogató.

K. CSILLÉRY KLÁRA

Rekesztő halászat a Közép-Ob vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Halász és kunyhója a Nagy-Jugán vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

MINDENFÉLE

Reguly Antal vogul dallamgyűjtése

REGULY ANTAL 1819-ben született, és 39 éves korában, 1858-ban halt meg. Rövid életében olyan sokrétű munkát végzett, hogy nyugodtan a polihisztorok közé sorolhatjuk. A magyar kutatás nemhiába tekinti összehasonlító finnugor nyelvészetünk megteremtőjének, a finnugor nyelvirodalom tudományos elmélete megalapozójának. REGULY helyszíni gyűjtést végzett szinte valamennyi finnugor nép körében (az általa „nyugati finn népeknek” nevezett finnek, lappok, s a „keleti finn” votjakok, mordvinok, cseremiszek, vogulok és osztjakok között). Kutatási szemlélete ma is korszerűnek tekinthető; nem csak nyelvi anyagot gyűjtött, hanem tanulmányozta e népek folklóráját és anyagi kultúráját is.

A finnugor kutatás így tartja számon REGULYt, de munkásságáról szólva érdemes azt is megemlíteni, hogy a magyar folklór is foglalkoztatta. Életének utolsó évtizedéről ZSIRAI MIKLÓS csak annyit említ, hogy REGULY kimerültséggel, betegséggel küszködve próbálja HUNFALVYval közösen feldolgozni gyűjteményét, ám e munkát abbahagyja és 1858-ban meghal.¹ Ebben az időszakban azonban korántsem a betegség volt életének meghatározója. Mint SELMECZI KOVÁCS ATTILA munkájából² is kiderül, a legkülönbözőbb tudományterületeken (nyelvészet, etnográfia, antropológia, geográfia) végzett stúdiumokat anyagának feldolgozása érdekében, 1857-ben pedig jelentős kutatómunkát folytatott a palócok körében. Miért foglalkozott REGULY a palócok néprajzával, antropológiájával? Nem csupán azért, hogy hozzájáruljon a népcsoport megismeréséhez, tudományos kutatásához: fontos célja volt, hogy ezzel is szolgálja a néprokonság ügyében folyó kutatásokat. „Reguly mint antropológus és etnográfus nem tartotta elégségesnek a nyelvi bizonyítékokat a néprokonsági kérdések eldöntésénél, ezért összehasonlító vizsgálatába – kézenfekvő módon – a hazai népcsoportokat is szándéka volt bekapcsolni. Ilyen módon több évig gyűjtött vogul, osztják anyagának feldolgozását – tervei szerint – a magyarság különböző népcsoportjai között végzett alapos, komplex gyűjtéseknek kellett volna megelőzniük.”³

REGULY sokoldalúságát, tájékozottságát jelzi, hogy egy személyben volt nyelvész, antropológus, etnográfus, térképész, ám zenei képzettségéről mindaddig kevés szó esett. Életrajzából azonban kiderül: tudott kottát írni és olvasni, hangszeren játszani.

A *Reguly-Album*ban a következő megjegyzést találjuk TOLDY FERENCtől: „A nyelvészeti munkálatokat a néprajziak egészítendik ki. Ebbeli tapasztalásait és anyagait Reguly két terjedelmes munkában fogja előterjeszteni: egyben, mely az öszves finn néptörzsköket ismerteti; s egyben, mely a jugri finneket különösen tárgyalja, mellynek részét azok költészetének bő előadása is teszi, a nép szájából nagy számmal gyűjtött énekekkel, nem csak az eredeti szövegben, hanem sorközi fordítással és némelyek nótáival együtt.”⁴

REGULY nem csak szívesen énekelt, hanem 1840 nyarán Nurmésban B. W. NEIGLICK lelkésznél kantalézni is megtanult.⁵ Ezek után már jobban érthető az az egyáltalán nem mindennapos tény, hogy a finnugor zenei kutatás, a vogul dallamgyűjtés kapcsán beszélhetünk róla, hiszen a hanti – osztják – énekszövegek gyűjtése mellett nyolc manyisi – vogul – dallamot is leírt.⁶ S ha a kottairás tudománya nem is volt akkoriban olyan rendkívüli, mint feltételezhetnénk, az semmiképpen nem nevezhető mindennaposnak, hogy valaki hallás után leírjon olyan, számunkra idegen hangzású zenét, amilyen a szóban forgó nyolc dallam.

Reguly Antal

Brassai Sámuel

ZSIRAI MIKLÓS *Finnugor rokonságunk* című művében a következőket olvashatjuk: „Eddig a vogulra és az osztjákra csak egészen jelentéktelen mennyiségű és csekély értékű nyelvi anyag állott az összehasonlító kutatások rendelkezésére, pedig már régóta gyanították, sőt egyesek hangsúlyozták is, hogy éppen ez a két obi-ugor nyelv van a magyarhoz legközelebb. Reguly nemcsak ezen a nyelvtudományunk továbbjutását tűrhetetlenül gátló súlyos hiányosságon segített: megmentette a kiveszőben levő, csak néhány aggastyán ajkán élő hagyományos vogul és osztják ősköltészet emlékeit és ezzel lehetővé tette, hogy bepillantásunk legközelebbi nyelvrokonaink lelkivilágába, hajdani életének a mainál sokkalta egészségesebb, derűsebb és tevékenyebb formáiba, ősi szokásaiba, hiedelmeibe és pogány mítoszába. Reguly egy letűnt világ megbecsülhetetlen utolsó emlékeit látta bennük, s ezért lázas sietséggel vetette őket papírra, minden fordítás és jegyzet nélkül, sokszor nyilván nem is értve egészen egyes szavak, sőt mondatok jelentését.”⁷

A REGULY által gyűjtött osztják szövegek megfejtésének és kiadásának feladata nagyrészt a későbbi kutatónemzedékre maradt. Oroszlánrészt vállalt ebből PÁPAY JÓZSEF, aki a múlt század végén egy esztendő telt a hantik (osztjások) között, s ezalatt részben REGULY szövegeinek megfejtésével, részben új anyag gyűjtésével foglalkozott. Munkája sikerrel járt, s eredményeképpen kiadott két kötetnyi osztják szöveget.⁸

Abban az időben, a múlt század második felében még általános volt, hogy „énekek” alatt énekszövegeket értettek, s az énekek kutatása a szöveg vizsgálatát jelentette a dallam teljes mellőzésével. Annál nagyobb a jelentősége REGULY vogul dallamgyűjtésének, melynek kottáit BRASSAI SÁMUEL közli a *Magyar vagy cigány-zene?* címmel 1860-ban Kolozsvárt megjelent művében. A kották alatt két följegyzés olvasható. Az első: „A Reguly Antalnak tulajdonított eredetivel mindenben megegyező, bizonyítjuk Kolozsvárt Junius 32án 1860.” Alá-

írások: RUZITSKA GYÖRGY és GYERGYAI FERENCZ. A második: „Azon eredeti, a' melyről ezen másolat le van véve, valósággal Reguly kézírata. Pest. Jul. 4kén 1860.” Aláírás: HUNFALVY PÁL.

Csak találgathatjuk, hogy ezeknek az énekeknek a szövegét vajon miért nem közölték a dallamokkal együtt. Valószínű, hogy egyszerűen elhagyták őket, mivel a könyv mondanivalójához nem voltak szükségesek. Mindenesetre ez a nyolc vogul dallam „Reguly Antal másolata szerint” fontos adat a mai kutatás számára.

A legtöbb problémát a kutató és a zenész számára is a nyolcadik dallam jelentette. REGULY ezt felütéssel – auktattal – jegyezte le, ami nem csak a vogul, hanem a többi finnugor nép zenéjében is szokatlan, a magyart is beleértve: nem véletlen, hogy a környező népek közül éppen a németek felütéses zenéje hatott a legkevésbé a magyar népzeneire. Az ARMAS OTTO VÄISÄNEN finn zenekutató által kiadott vogul és osztják dallamleírások⁹ között számos felütéssel kezdődöt találunk, ám ennek valószínűleg az az oka, hogy ő a rövid sorkezdő hangokat egyszerűsített hangsúlytalanoknak is érezte, és felütéssel írta le.

A fríg jellegű hexachord dallam 1–b6 ambitusú, kétféle sorból épül fel: REGULY dupla ütemvonallal választotta el őket, ami valószínűleg azt jelenti, hogy nem szabályos ABAB sorváltakozásról van szó, hanem olyan dallamszerkesztésről, melynek során változó számú A, ill. B sor hangozhat el. Példánk esetében az feltételezhető, hogy változó számú A sort egy B zár le. Ez a mostanában gyűjtött énekek esetében is gyakori (REGULY 8.).

Sok fejtörést okoz a hetes számú dallam is. Az előző példához hasonlóan szintén kétféle sorból építkezik, melyeket REGULY a lejegyzésben az előbb említett módon – és valószínűleg ugyanazon okból – dupla vonallal választott el. Ambitus 1–5, hangkészlete tetraton (a 4. fok hiányzik). A két sor egymástól csak kadenciájában különbözik. Az ehhez hasonló, 2–1 kadenciájú dallamoknak a magyar népzeneben való megjelenése alapján határozta meg VARGYAS LAJOS a magyar népdalok egy csoportját mint ugor réteget.

A problémát a hangnem jelenti. A dallam fríges fordulatai az obi-ugor énekek világától idegenek. Elképzelhető azonban, hogy REGULY vagy hibásan (pl. rossz előjegyzéssel) írta le ennek az énekeknek a dallamát, vagy rosszul hangolt *sankultep*-ön¹⁰ játszották neki (REGULY 7.).

Az eddigi gyűjtések, zenei ismeretek alapján valószínűbb, hogy dúr dallamról van szó (1. példa, a REGULY 7. dúr változata).

A feltételezést sem igazolni, sem cáfolni nem lehet, de a legújabb gyűjtés tanúsága szerint az ilyen jellegű dalok gyakoriak az obi-ugor népzeneben, a fríg jellegűek azonban sokkal kisebb számban fordulnak elő. A terepen végzett gyűjtés ebből a szempontból is igen fontos, márpedig erről a zenéről a legutóbbi évekig alig tudtunk valamit. Még az ismert dallamokat is csak lejegyzésben láttuk, hallani nem hallhattuk. A múlt századi magyar kutatókat ugyanis a legutóbbi időkig senki sem követhette, legalisan csak 1990-től tudunk nyelvrokonaink lakhelyére, Nyugat-Szibériába utazni. Az észti, finn és orosz kutatókat pedig ugyanaz korlátozta, mint VÄISÄNENT: nem tudták leírni a dalok szövegét.

A REGULY által elsőnek leírt dallamot kétféle sor és egy záró motívum alkotja: az első sor feltehetőleg 6+6, a második 8+6+2, a záró motívum 9 szótagos. Ambitus 1–9 (nóna), a hangsorból a *ti* hiányzik. A magyar fül számára ez a dallam hangzik a legismertebbnek, minden bizonnyal azért, mert az elején kvintváltást hallunk: az első két ütem kvinttel lejjebb megismétlődik (REGULY 1.).

A REGULY-féle 2. dallam női táncához való zene, valószínűleg hangszeres darab. Motivikus szerkezetű, egy motívum a leírás szerint két ütem (a motívumokat lásd: 2. példa).

A teljes leírt dallam eszerint *ababcccd* szerkezetű. Sajnos semmiféle támpontunk nincsen azzal kapcsolatban, hogyan épült föl a dallam ezekből a motívumokból (REGULY 2.).

Következő dallamunk valószínűleg szintén hangszeres darab. A mindössze három hangból álló, kistercnyi terjedelmű dallam nyilván hosszabb volt, a leírásban csak egy jellemző töredékével találkozunk (REGULY 4.).

A következő dallam nyolc ütemnyi, valószínűleg egy 8+6 és egy 7+7 szótagú sorra bontható. A mi fülünknek ismerős az ütempárosnak is mondható szerkezet, még akkor is, ha hangterjedelme oktáv, azaz valamivel nagyobb a szokásosnál. Hangkészlete a hétfokú dúr skála. Érdekessége, hogy a dallam vége a 2. sorban felugrik az 5. fokra. A közelmúlt gyűjtései igazolják, hogy a felcsapó sorvég jellemző a hantik énekeinek egy részére¹¹ (REGULY 5.).

REGULY 6. dallama ismét motivikus szerkezetűnek tűnik: a motívumok két különböző sort alkotnak. Az első ütem kivételével a második sor egy kvarttal lejjebb van, mint az első, de a motívumok kis hangterjedelme miatt a dallam még így is kisambitusú (1–5) és pentachord hangkészletű. A kvarttváltás a magyar népzeneben is megtalálható archaikus szerkesztési forma, még ha háttérbe is szorította később a kvintváltás (REGULY 6.).

A leírásban itt is dupla vonal szerepel az A sor és kvarttal lejjebb szóló formája között, tehát vélhetőleg itt is különböző számú következhetett egymás után belőlük.

Utolsónak hagytuk azt a dallamot, mely bizonyos szempontból a legizgalmasabb. Olvasásakor, meghallgatásakor ugyanis könnyű ráismerni az általunk *Kalevala-dallamnak* nevezett rúnódallamra, mely a finnek, karjalaiak, inkeriek népzenejében máig megtalálható énekes és hangszeres változatokban egyaránt.

REGULY lejegyzésében a dallam 3/4-es formát kapott a sorok végén tartott szünetek következtében, jellegzetes *titititi-tititátá* ritmusa azonban így is jól felismerhető. REGULY kétféle sorpárt közöl, mindkettő dúr pentachord, azaz dallama öt egymás melletti hangból épül föl. A második kissé eltér az elsőtől: legmagasabb hangja nem az 5., hanem a 4. fok, ám a zárróhang előtt érinti a #VII. fokot is. A dúr pentachord hangsor megfelel az öthúros sankultep hangkészletének, ám a második sorban lévő #VII. fok megszólaltatásához egy hatodik húrra is szükség volna. Valószínűbbnek tarthatjuk azonban azt, hogy énekelt darabról van szó, amit az is alátámaszt, hogy e dallamok legtöbbször énekes előadásban hangzanak el más rokon népeknél is (REGULY 3.).

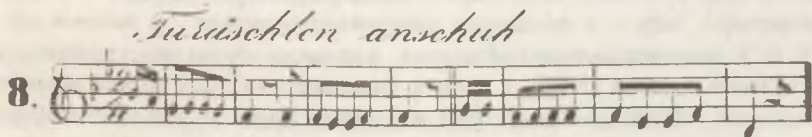
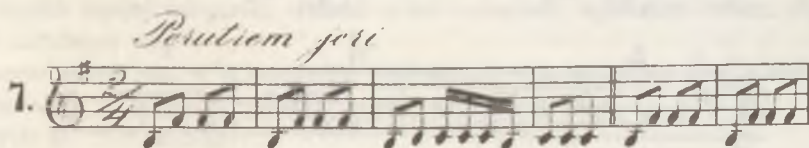
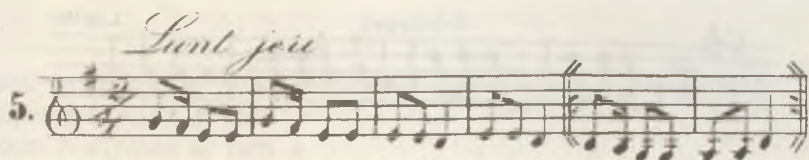
A zenei hangsúlyok kérdése már megjelent a felütésekkel kapcsolatban. A példában a lejegyzéstől eltérően a hangsúlyokat nem az ütemvonal utáni helyen hallottuk, hanem az előadási gyakorlatnak megfelelően az első és az ötödik szótagon. Valamennyi énekes változatban így hallhatjuk.

Ebből a nyolc dallamból is látható a vogul énekek dallamainak néhány jellegzetessége, melyeket az azóta gyűjtött anyag megerősített. Ilyen a kis ambitus (1–5, ill. 1–6), a motívumismételtetés, ill. – a magyar négysorosságtól eltérően – a kétsorosság dominanciája. A kétsorosság sem feltétlenül jelenti azt, hogy az A és B sorok szabályosan váltakoznak, előfordul, hogy változó számú A és B sorok alkotnak egy-egy zenei egységet.

A 3., 6., 7. és 8. dallamok lejegyzéséből látszik, hogy valószínűleg nem szabályos sor-szerkezetűek (azaz nem AB, ABB vagy AAB egységek szabályos egymásutánja volt hallható), mert a kétféle sort dupla ütemvonal választja el egymástól. Elképzelhető tehát, hogy REGULY az énekeket hallgatva egyrészt fölismerte a sorbeosztást (lévén, hogy többé-kevésbé

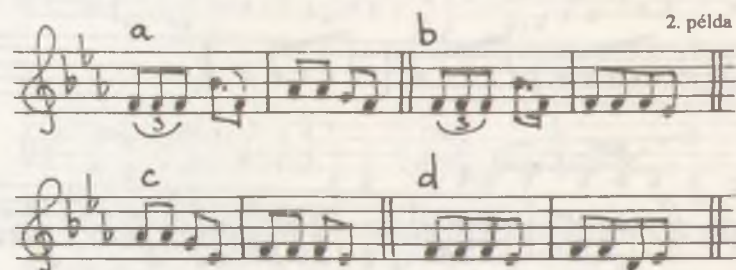
. # Reguly. Antulnak tulajdonított eredetivel mindenben megegyező, bizonyítjuk Kolozsvártt. Junius 30^{án} 1860.

Ruzitska György.

Gyergyeai Ferencz

. Anon eredeti, a melléről ezen másolat le van véve, ma, továbbá Reguly kezirata. Pest. Jul. 4^{én} 1860.

Hunfalvy Pál.

értette a szöveget), másrészt tudatában volt annak, hogy a vogul énekek szerkezete eltér a magyar strófikus dallamokétól. Mivel munkaeszköze csupán papír és ceruza lehetett, nem volt módja jelölni, hogy a különféle dallamsorok milyen sorrendben követik egymást, de jelölése alapján feltételezhetjük, hogy – a mostanában gyűjtöttekhez hasonlóan – a dallamok egy részében az A és B sorok szabálytalanul váltakoztak. A dallamok szerkesztési szabályai a mai kutatásnak is fontos területét jelentik, s ebből a szempontból REGULY közlése jelzésértékű.

Mint láthattuk, REGULY sokoldalú, korát megelőzően alapos és komplex kutatásokat folytatott annak érdekében, hogy a magyar nép rokonait, folklórjukat, néprajzukat, nyelvüket megismerhessük. Vizsgálatainak sokoldalúságát az biztosította, hogy képzett etnográfus, antropológus, geográfus, nyelvész és történész volt. A kutatás kiteljesítésének érdekében magyar népcsoportokkal, közülük elsősorban a palócokkal is foglalkozott. Korai halála miatt sem vogul-osztják, sem palóc gyűjtésének feldolgozását nem tudta befejezni. A gondosan gyűjtött anyag és a máig korszerű kutatói szemlélet azonban REGULY ANTALT így is a magyar finn-ugrisztikai és néprajzi kutatás legjelentősebb alakjai közé emeli.

Befejezésül ismét ZSIRAI MIKLÓSt idézem: „Nem lehet kétséges, ha Reguly földolgozhatatlan és méltó formában közzé tehetné volna páratlanul gazdag gyűjteményeit, óriási lendületet adott volna a finnugor tudományok fejlődésének és a magyar tudományos közvélemény végleges kialakulásának. Bár így hosszabb időbe telt, míg Reguly rendezetlen állapotban maradt nyersanyaga fokozatosan belekerült a tudomány vérkeringésébe, jórészt mégis ez az elárvult kincs tartotta nálunk ébren az érdeklődést, indította meg a rokonnnyelvek tanulmányozásának rendszeres munkáját és biztosította összehasonlító nyelvészetünknek a helyes út egyenesében való továbbfejlődését.”¹²

Jegyzetek

1. ZSIRAI M. 1937. 519.
2. SELMECZI KOVÁCS A. 1975.
3. SELMECZI KOVÁCS A. 1975. 8.
4. R-A. 1850. Ezúton mondok köszönetet MOLNÁR FERENC debreceni nyelvészprofesszornak, aki az adatokat rendelkezésemre bocsátotta.
5. WEÖRES, GY. 1961. 229. Az előbbiekhöz hasonlóan ezt az adatot is MOLNÁR FERENC professzornak köszönöm.
6. Ez utóbbiakat sajnos szöveg nélküli közlésből ismerjük.
7. ZSIRAI M. 1937. 520.
8. PÁPAY J. 1905a: ebben REGULY megfejtett szövegei mellett saját gyűjtéséből is szerepelnek szemelvények. PÁPAY J. 1905b: ebben prózai szövegek olvashatók.
9. VÄISÄNEN, A. O. 1937.
10. A vogulok legfőbb hangszere. Hasonló a finn kanteléhez, legtöbbször öthúros. Pengetéssel szólaltatják meg.
11. Hasonló jelenik meg pl. a Dunántúlon a fennmaradt regösénekekben vagy a népi játékok dallamaiban is. A témára vonatkozóan lásd: MNT 1951, 1953.
12. ZSIRAI M. 1937. 520–521.

Irodalom

BRASSAI SÁMUEL

1860 *Magyar vagy cigány-zene?* – Kolozsvár

MNT

1951 *A Magyar Népzene Tára. I. Gyermekjátékok.* – Budapest

MNT

1953 *A Magyar Népzene Tára. II. Jeles napok.* – Budapest

PÁPAY JÓZSEF

1905a *Északi osztják népköltési gyűjtemény Reguly Antal hagyományai és saját gyűjtése alapján.* – Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. III. Budapest–Leipzig

PÁPAY JÓZSEF

1905b *Nyelvészeti tanulmányutam az északi osztjások földjén.* – Budapest

R-A.

1850 *Reguly-Album.* – Pest

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

1975 *Reguly Antal palóc jegyzetei 1857.* – Eger

VÄISÄNEN, ARMAS OTTO

1937 *Wogulische und ostjakische Melodien.* – Helsinki

WEÖRES, GYULA

1961 *Suomalaisten kansanlaulun varhaisimmista.* – Kalevalaseuran vuosikirja, 41.

ZSIRAI MIKLÓS

1937 *Finnugor rokonságunk.* – Budapest

Az obi-ugor népek világképe

Mielőtt a vogulok és osztyákok (manysik és hantik) hitvilágáról és rítusairól beszélünk, meg kell ismernünk e népek világfelfogását. Ez elsősorban népköltészetükben tárul elénk, az istenek cselekedeteiről szóló elbeszélésekben, a medveünnepeken előadott szent énekekben, az állatokról és a növényekről szóló mesékben.

Ami elsőként szembetűnik, az mindennek a megszemélyesítése. Az állatok, a növények, a tárgyak olyanok, mint az emberek, beszélnek, emberi érzéseik és reakcióik vannak. Időnként ezek a reakciók kozmikus méreteket öltenek és akár a környező természetet is megváltoztathatják.

A monda szerint például, az *Agani istennő* nagyon szeretett volna leszállni a földre. Apja, az *Égatya (Torum)* azonban nem akarta engedni, mivel akkoriban a föld még ingoványos volt, még nem keményedett meg a felszíne. Ráadásul az *Agani istennő* legfiatalabb és legkedvesebb gyermeke volt apjának, és nem voltak olyan rossz tulajdonságai, mint testvéreinek. Nénje például, a *Kazimi istennő* álnok, és néha igazságtalanul kegyetlen volt. Az *Agani istennő* kérésére és *Torum isten* parancsára jött létre az Agan folyó, mely eredetileg északról dél felé folyt. Időközben kiderült, hogy nem szerencsés a folyó elhelyezkedése. Hol túlságosan megáradt, hol pedig teljesen kiszáradt, mindenképpen káros volt a körülötte lévő élővilágra. Akkor az *Agani istennő* fia, a Tromagan folyó szelleme áthúzta az Agan forrását északról keletre, az Agan így az Ob folyóval párhuzamosan kezdett folyni. Ekkor már egyenlően oszlott meg a víz az Agan medrében. (A geohidrológia legutóbbi adatai szerint, amikor a Nyugat-Szibériai Alföld kiemelkedett a Manysi-tengerből, két nagy folyó szelte át délről észak felé. Az egyik folyó a mai Irtsi és az Ob alsó folyása, a másik pedig az Ob felső folyása, az Agan, a Vaty-jagun és a Nadim felső szakasza. Később a Nadim és a Tromagan forrásvidékei felemelkedtek, és az Agan elfoglalta mai medrét: az Obbal párhuzamosan. Vagyis az Ob középső folyása sokkal fiatalabb, mint forrásvidéke és alsó folyása.)

A második fontos dolog, hogy minden egyenlő: az emberek, az állatok, a növények és a tárgyak egyaránt. Mindnyájuknak egyenlően joguk van az élethez, cselekedeteikhez, akaratum kinyilvánításához. Viszont nem rendelkeznek egyenlő képességekkel. Ebből adódik az a hierarchia, mely nem csak az istenek, hanem minden élőlény rendjét is meghatározza.

A leghatalmasabb az istenek istene, *Torum isten* apja (Torum = Ég). Rangban őt követik *Égatya* és *Földanya*. Tőlük származik a földfelszín, a víz, a növények, az állatok és az emberek. Hét fiuk és hét lányuk van, azoknak is vannak gyermekeik, akik viszont alacsonyabb rangú istenek. A földfelszín, a víz, a tűz, az állatok, a növények és a gyermekek, különösen a csecsemők közvetlen kapcsolatban vannak az istenekkel.

Az obi-ugor népek elképzelése szerint a világ hétrétegű. Az egyes rétegeket *világoknak*, ill. *egeknek* nevezik. Az átlagember egész életét a második világban éli le a növényekkel és az állatokkal együtt. Halála után az első világba kerül, és ott várja, míg újból megszületik, és visszajut a második világba. Az állatok, a növények, a sámánok és a gyerekek az első, a második és a harmadik világgal kerülhetnek kapcsolatba. *Égatya* és gyermekei általában a harmadik világban tartózkodnak, míg *Földanya* az elsőben. Az istenfiak, -lányok és -unokák lehetnek szüleiknél, kapcsolatba léphetnek mind a hét világgal, de hatalmuk kisebb, mint *Égatyáé* és *Földanyáé*. A helyi istenségek tevékenységüket a második világban fejtik ki, de az első és a harmadik világban is van hatalmuk.

A negyedik és a többi világ ismeretlen számomra, mivel róluk csak a szent regékben esik szó, ezek azonban a tabu tilalma alá esnek. A szent regéket csak meghatározott esetekben meghatározott személyek hallhatják, olyankor, amikor meghatározott feladatot bízunk rájuk. A legnagyobb udvariatlanság, és biztos módja a bizalom elvesztésének ezek után a szent regék után érdeklődni.

A csecsemők és a sámánok kivételével az emberek elvesztették az istenekkel való közvetlen kapcsolatot. Kéréseikkel az emberek vértelen és véres áldozat segítségével fordulhatnak az istenekhez. A vértelen áldozat étel, ital, vagy más ajándék, a véres áldozat élő állat, mint rénszarvas, ló, tehén, juh, tyúk, vagy ritkán háziasított vadállat, és kutya lehet, melyeket szertartás keretében ölnek meg.

Az emberek más, különleges képességű emberekhez, sámánokhoz és varázslókhöz is fordulhatnak kéréseikkel. A sámánság és a varázslás különbözik egymástól. Sámánoláskor igyekeznek mindent megmagyarázni: a dolgok állapotát, helyzetét, és okokat és a következményeket, a hibák jóvátételének módját, hogy a kívánt eredmény elérhető legyen. Varázsláskor pedig csak az eredményt látjuk, minden magyarázat nélkül. A varázsló például el tudja állítani a vérzést, de okát nem tudja megmondani. Ugyanezt a sámán is megteszi, de azt is megmondja, miért keletkezett a seb, és mit kell tenni, hogy a jövőben elkerüljünk hasonló sebesülést.

Az obi-ugoroknál nincsen a sámánoknak és a varázslóknak speciális kasztja vagy céhe. Nincs speciális sámánöltözékük sem. A sámántudományt nem lehet örökölni. Jó példa erre a szurguti osztjások egyik híres sámánja, Ivan Sztjepanovics Szopocsin. Bár öt lánya és három fia volt, egyik sem örökölte apja képességeit. Ezért tudományát egyik oldalági rokonának adta át, akinek megvan az a képessége, hogy lélekben időben és térben utazzon, lássa a múltat és a jövőt, kapcsolatba lépjen más világokkal és az istenekkel. Most Ivan Sztjepanovics már átment az első világba, és ez a rokona lett a sámán.

Az obi-ugorok elutasítják a varázslást, mivel ez szerintük megbontja a környező világ egyensúlyát. Viszont a kereszténység, az ateizmus és a civilizált lakosság hatására a varázslás is elterjedt, és különösen az eloroszosodott hantik és manysik foglalkoznak olyasmivel, mint ráolvasás, rontás, hipnózis.

Az embernek minden lépéséért fizetnie kell, és nem csak a halála után, hanem elsősorban itt, az életben, főleg, ha valami gonoszat követett el. Előfordulhat, hogy egy ilyen gonosztevő megteszi a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a büntetés ne találja meg őt, akkor viszont tetteinek következménye betegség vagy szerencsétlenség képében valamelyik rokonára száll, elsősorban gyermekekre. A büntetés sújthatja a következő nemzedékeket is. Ha valaki akaratlanul okoz bajt, akkor is vezekelnie kell. Ilyen ügyekben is gyakran fordulnak sámánhoz. A sámánnak viszont nem szabad fizetséget elfogadnia, mert akkor elveszíti erejét. Legföljebb apró ajándékot lehet készíteni a sámán számára.

Az emberek életútját az istenek határozzák meg, de az ember maga dönti el, hogy a jó vagy a rossz oldalon akarja-e lélni életét. A jóság az emberben van, a gonoszság rajta kívül. A gonosz kiszoríthatja a jót az emberből, az ilyenre aztán azt mondják, hogy „elcserélték”. Ez olyankor történik meg, ha az ember gonosz eszközökkel próbálja elérni a jót, azaz az embernek minden pillanatban választania kell a jó és a rossz között.

A halál után az élet az első világban folytatódik, de az obi-ugorok elképzelése szerint minden fordítva történik: az öreg megfiatalodik, ami baloldalt volt, az jobboldalt lesz, ami törrött volt, az ép lesz. Az egyik világból a másikba való átmenet mindig fájdalmas. A születés

mind az anyának, mind a gyermeknek fájdalmat okoz. De a születés után elfelejtjük a fájdalmat, hogy a halál után ismét kedvünk támadjon megszületni. A halál is fájdalmas dolog. De a halál után is elfelejtjük ezt a fájdalmat, hogy ne féljünk átmenni egyik világból a másikba.

Az első világban az ember szabadabb, mint a másodikban. Át tud hatolni más világokba, meglátja, mi történik például a második világban. De az első világban élő ember sohasem válhat istenné. Ahhoz, hogy isten lehessen, keresztül kell mennie a második világban.

Az állatok, növények, dolgok, ember készítette tárgyak közvetlen kapcsolatban vannak az istenekkel, de olyan, a természetben található tárgyak is, mint a kő, homok vagy az agyag. Mindezeket az ember felhasználhatja az istenekhez való közeledésre az áldozati szertartáson. Ezért választanak áldozati helyül valamilyen feltűnő alakú követ, fát, folyókanyarulatot vagy hegyszakadékot. Ezért jelennek meg a helyi istenségek vörösfenyő, jegenyefenyő, lucfenyő, cirbolyafenyő vagy különböző szárazföldi és vízi állatok, madarak, rovarok alakjában. Az *Agani istennő* például béka, a *Kazimi* pedig macska képében testesül meg.

A keleti osztják nemzetségeknek védő állataik és madaraik vannak. Véleményem szerint tévednek azok, akik ezeket az állatokat a nemzetség őseinek tartják. Az *Ajpin* nemzetség védőállata például a hód, mely egészségben-épségben megtartja a nemzetség tagjait a mindennapokban, vadászatban, halászatban, utazás közben, és biztosítja a nemzetség továbbélését. Viszont nem tőle származik a nemzetség. A *Rynkov* nemzetség viszont a fókát tiszteli, mely a vízözön idején megmentette a nemzetség tagjainak életét.

A medveünnepnek semmi köze a samanizmushoz vagy a varázsláshoz, bár ez is egy valóságos szertartás. A medveünnep fő célja nem az, hogy a népet szórakoztassa és alkalmat adjon egyeseknek erejük, ügyességük, képességeik bemutatására, hanem ez sajátos iskola, mely tanít és emlékeztet, az obi-ugorok világ- és istenképét mutatja be. A vogulok és osztjákok hitvilágát leghitelesebben a medveünnepi énekek és rítusok tárják előnk.

AGRAFENA SZEMJONOVNA PESZIKOVA-SZOPOCSINA

Obi-Ugor Tudományos Kutatóintézet

Hanti-Manszijszk

Jegyzet

1994 tavaszán Budapesten tartózkodott AGRAFENA SZEMJONOVNA PESZIKOVA-SZOPOCSINA osztják (hanti) nemzetiségű kutató, a hanti-manszijszki tudományos kutatóintézet munkatársa. Utazását, melynek célja egy szurguti osztják szöveggyűjtemény kiadásának előkészítése volt, az Alapítvány a Magyar Kutatásért és Felsőoktatásért ösztöndíjja tette lehetővé. Két videovetítéssel egybekötött, nagy sikerű előadást is tartott. Az egyiket az Orosz Kulturális Központban az obi-ugorok társadalmi-gazdasági helyzetéről (az előadás szövege megjelent az *Új Magyarország* 1994. május 13-i számában), a másikat pedig az ELTE Finnugor Tanszékén az obi-ugorok világképéről. Ez utóbbi az előadó mindennapjait is meghatározó hagyományrendszer, így tárgyát távolságtartás nélkül, belülről mutatta be, olykor védekező álláspontra kényszerülve. A fentiekben ennek az előadásnak a szövege olvasható.

CSEPREGI MÁRTA

Göncz Árpád köztársasági elnök látogatása finnugor rokonainknál

GÖNCZ ÁRPÁD, a Magyar Köztársaság elnöke 1993. június 20. és július 4. között népes delegációval 2 hetes munkalátogatást tett Oroszországba, amelynek során felkeresett több finnugor népet is. Az útvonal a következő volt: Budapest–Moszkva–Komi Köztársaság (Komi Mu = a komik földje)–Mari-El (= a cseremiszek földje)–Mordvin Köztársaság–Udmurt Köztársaság–Hanti-Manyi Autonóm Közet–Baskíria–Tatarország–Moszkva–Budapest. A politikai és gazdasági szempontból nagy jelentőségű utazásnak fontos kulturális céljai is voltak. Az alábbiakban a köztársasági elnök programjáról és tárgyalásairól részletesen beszámoló újságcikkekből, ill. azok egyes, a finnugor rokonainkkal kapcsolatos részleteiből közlünk válogatást.

Az utazás céljáról az elindulás előtt

„[...] Az utazás előkészítéséből több minisztérium is kivette a részét. Az államfővel és annak kíséretével együtt 16 fős, üzletemberekből álló küldöttség is utazást tesz az Urál mentén. Diplomáciai körök értékelése szerint annyiban történelmi jelentőségű ez a mostani látogatás, hogy az új magyar »keleti politika« részeként megcélozza a finnugor kapcsolatok újraalapozását. Természetesen mindez csakis a magyar–orosz kapcsolatrendszerbe ágyazva képzelhető el. Mindenesetre Moszkva nem emel akadályokat, sőt, a magyar–orosz alapszerződés szellemének megfelelően még elő is segíti a finnugor népek »újrafelfedezését«.

Az utazás első napján, június 21-én GÖNCZ ÁRPÁD egyórás megbeszélést folytat BORISZ JELCINnel az orosz fővárosban. A látogatás további 13 napja viszont már inkább felfedezőútként fogható fel, mint szokványos államfői látogatásnak. A köztársasági elnök ugyanis olyan vidékeket keres fel, ahol csak néhány magyar járt az elmúlt évszázadokban. A finnugor népek irányába eddig csak résnyire nyitott ajtót hivatott kitérni a magyar delegáció vendégeskedése. Szinte a nulláról kell kezdeni. A gazdasági puhatolózáson túl a magyar diplomácia sokat vár a rokonkultúrák egymásra találásában rejlő lehetőségektől.¹

*

„[...] Az útnak azonban nagyon fontos kulturális céljai is vannak. Nem csupán azért, mert a magyarság gyökerei e – ma még csak néhány kutató által ismert – területről származnak, hanem azért is, mert a kapcsolatok ápolásával olyan kulturális ereklyék megőrzését segítjük, amelyek nélkül szegényebb lenne a világ. Ezért szerepel GÖNCZ ÁRPÁD programjában többek között egy komi település megtekintése, vagy bepillantás a Volga bal partján élő marik népművészetébe. Érdekesnek ígérkezik a hagyományos halászó-vadászó életmódot folytató hanti család meglátogatása a tajgában. S a köztársasági elnök megköszönheti legközelebbi rokonaink főztjét is, hiszen a hantik halászlével várják GÖNCZ ÁRPÁDot és kíséretét. A finnugor népek fesztiválján pedig mód nyílik találkozásra e kisebbségben élő népek tudományos és szellemi vezetőivel.²

A Komi Köztársaságban

„[...] A köztársaságban élő őshonos komi nemzetiségre utalva GÖNCZ ÁRPÁD örömét fejezte ki, hogy az orosz nemzetiségű SZPIRIDONOV elnök ennnyire a szívéen viseli a kisebbségben élő komik problémáit.³

Az elnök szóvivőjének tájékoztatója a látogatás első felének végén

FARAGÓ ANDRÁS szóvivő többek között az alábbiakat nyilatkozta a *Vasárnapi Híreknek*: „[...] az egyik legfontosabb terület a szakemberképzés. Nagyon fontos – hangsúlyozta FARAGÓ ANDRÁS –, hogy a megkötött és megkötendő keretmegállapodások révén meginduljon a nemzeti értelmiség megteremtése, hiszen e népek fennmaradásához ez elengedhetetlen. A küldöttség továbbá ígéretet tett arra, hogy Magyarország segítséget nyújt a nyelvi identitás fejlesztésében is. Az évtizedeken keresztül szóban csak ritkán, írásban pedig egyáltalán nem használt nemzeti nyelvek modernizálásáért sokat tehetnek például finnugor egyetemi tanszékeink. [...]”⁴

A Mordvin Köztársaságban

GÖNCZ ÁRPÁD Szaranszkban a Mordvin Nemzeti Újjászületési Mozgalom képviselőinek elmondta, hogy „[...] véleménye szerint a nemzeti fennmaradás kulcsa a nemzeti nyelvű iskola. Ennek kapcsán megemlíttette azt is, hogy meglátása szerint a mordvin állami egyetem történelmi küldetése lehetne, hogy az egész mordvin diaszpóra számára lehetővé tegye a felsőfokú anyanyelvi oktatást. Magyarország a maga részéről kész segítséget nyújtani az oktatás, a szakemberképzés területén. [...]”

„A vendéglátók [...] javasolták továbbá, hogy hozzanak létre magyar–mordvin baráti társaságot. Ennek magyar részről nem látták akadályát. [...]”

„A kulturális kapcsolatok szorosabbra fűzésének lehetősége került előtérbe, amikor a magyar államfő a délutáni órákban meglátogatta a mordvin állami egyetemet. Az intézmény vezetői elmondták, hogy az 1957-ben alapított egyetemen 16 ezer diák tanul, s a különféle szakok között különösen fontos helyet foglal el a mordvin etnográfia, a folklór és az irodalom oktatása. GÖNCZ ÁRPÁD reményét fejezte ki, hogy az egyetem lehetőségeihez képest a távlati tervek között megvalósulhat a mordvin nyelvű felsőfokú képzés. [...]”⁵

*

„[...] Ezt követően GÖNCZ ÁRPÁD találkozott a Mordvin Nemzeti Újjászületési Mozgalom vezetőivel. Mint kiderült, az őslakosság kulturális helyzete különösen nehéz. Hetven százalékuk nem ír és nem olvas ősei nyelvén, alig vannak könyvek, sajtókiadványok. Iskolák is az utóbbi időben létesültek újra, 340 működik a köztársaságban, azon kívül csak néhány. Közép- és felsőiskola nincs. Mint a helybéliektől megtudtuk, a helyzetet bonyolítja, hogy mordvin nép gyakorlatilag nem létezik, az erza és moksa népek elszakadása mintegy évezrede történt, azóta két nyelv fejlődik párhuzamosan. A 350 ezres moksa népesség legnagyobb részt Mordoviában él, a milliós erza nép 80 százalékban a köztársaságon kívül. Helyzetük politikailag is hátrányos, a hivatalos nemzeti képviselőket kulcsposztjait a moksák foglalják el.

Az állítólagos erza nacionalizmus – önálló nemzeti körzet létrehozására irányul – követelései ellen az orosz és moksa tényezők egyaránt fellépnek.

GÖNCZ ÁRPÁD a helyi népek bölcs együttműködésének, politikai, kulturális fejlődésének, eredményes gazdálkodásának szükségességéről beszélt, barátságot és erőnköz mért segítséget ajánlva.

GÖNCZ eredményesnek nevezte a gazdasági és kulturális együttműködésről folytatott tárgyalásokat. [...]”⁶

Az Udmurt Köztársaságban

A köztársaságban folytatott megbeszélések után GÖNCZ ÁRPÁD a sajtó képviselőinek többek között az alábbiakat nyilatkozta:

„A történelmi viharok ellenére az Orosz Föderációban élő finnugor népek mindenütt magukra találtak, és töretlen életkedvvel fognak hozzá nemzeti identitásuk, szellemi életük újraalapozásához – vonta meg a négy, finnugor őslakosságú köztársaságban tett látogatás gyorsmérlegét GÖNCZ ÁRPÁD. [...]

Kérdésekre válaszolva GÖNCZ ÁRPÁD elmondta: tapasztalatai szerint a Komi, a Mari El, a Mordvin és Udmurt Köztársaságban élő finnugor népek legfőbb törekvése, hogy helyreállítsák erősen elcsenevezesedett nyelvi kultúrájukat, és a nemzeti anyanyelvű iskoláztatás megteremtésével megalapozzák nemzeti, szellemi elitjüket. Emellett keresik a kapcsolatot más finnugor népekkel, így Magyarországgal is. Törekvéseikben segítséget várnak tőlünk is. A tapasztalatok szerint a köztársaságok vezetőiben – eltérő mértékben és más-más lehetőségek közepeztette is – megvan a készség, hogy kielégítsék a finnugor őslakosság igényeit, tiszteletben tartsák identitásukat, és biztosítsák nemzeti művelődésüket. Ez a készség különösen szembeötöl azokban a köztársaságokban, amelyekben nagyobb arányban élnek őshonos finnugor népek, illetve jelentős az adott etnikum határokra kívül élő diaszpórája. Ilyen például a Mordvin Köztársaság, amelynek esetében a diaszpóra csaknem 800 ezres lélekszámú. Itt a XIX. századi magyar reformmozgalom őszinte buzgalmaival törekszenek a nemzeti identitás újraforgalmazására. Az államfő mindehhez hozzáfűzte, hogy véleménye szerint a finnugor népek törekvéseinek támogatása egyaránt szolgálja Magyarország és Oroszország érdekeit. Reményét fejezte ki, hogy az Európa legnagyobb lélekszámú, határokon túl élő kisebbségével rendelkező Oroszország megérti a finnugor népek problémáit. GÖNCZ ÁRPÁD meggyőződése szerint Moszkva egyébként sem mér kettős mércével a kisebbségeket illetően. Az Orosz Föderáció nyitott, korszerű politikájának bizonyítéka a finnugor népek iránt tanúsított megértés. Ez a politika erősíti Oroszország elismerését a nemzetközi porondon mint olyan államét, amelynek politikája stabil erkölcsi alapokon áll. [...]⁷

A Hanti-Manysi Autonóm Körzetben

„A 41 éves tajgai hanti vadásznak, Vologyanak szerda óta új barátja van. GÖNCZ ÁRPÁD, a Magyar Köztársaság elnöke, akit nyári szálláshelyén látott vendégül a hatgyermekes családfő.

A szerényen berendezett kunyhó körül hallal, szarvashússal, áfonya- és borókaekkvárral, házi sütésű kenyérrel kínálták a magyar küldöttség tagjait. Ezt követően az ősi rítusnak megfelelően, a gazda rénszarvast áldozott a tűznél vendége-barátja tiszteletére. Először dobjaival fohászodott a szellemekhez, majd textiliákkal feldíszítette a fához kötözött állatot, és fejszéje fokának egyetlen csapásával elkábította. A pontosan irányított szúrást követően Vologya vadásztársaival percek alatt megnyűzta és feldarabolta a rénszarvast.

Az ebéd előtt a magyar küldöttség tagjai felkeresték Vologya családjának sírjait és a helyi áldozati szokások szerint ételt és italt helyeztek el a hantokra. A tajgai vadász- és halászember beszélt gondjairól, bemutatta a varsafogás, a hús és a hal tartósításának különböző módjait, leírta a nyári kunyhótól kilométerekre fekvő téli szálláshelyet.

A vadászaktól visszaútban még egy helyen, az Ob és az Irtis összefolyásának közelében leszálltak a magyar elnöki delegáció helikopterei. Itt a folyó legnemesebb fehér húsú porcos halából főzött hallevés volt az ebéd fő fogása [...].

Gazdag volt a magyar államfő kulturális programja is. Szerdán késő este a városban zajló finnugor folklórfesztivál keretében az ősi engesztelő medvevadászríztusokból kialakult kultikus medveünnepen vett részt a köztársasági elnök és kísérete, tegnap a helyi néprajzi múzeumot nézték meg. Ezt követően részt vettek a népművészeti fesztivál keretében megrendezett tanácskozáson [...]”⁸

*

„[...] Végül az államfő »rokoni jogon« szót emelt a hanti-manyisi őslakosság érdekében. Kérte: ne hagyják veszni csaknem háromezer éves »zárványkultúrájukat«. Felvetette, hogy az olajbevételek töredékéből meg lehetne oldani a szétszórt hanti-manyisi családok helikopteres, mozgó egészségügyi ellátását, illetve tévés-rádiós távoktatásukat. Magyarország szívesen részt venne ilyen programok megszervezésében, illetve a felszerelések szállításában. Felvetette azt is, hogy ezer kilométeres körzeten belül hozzanak létre mezőgazdasági üzemet, amely a körzet ellátását szolgálja. A termelési rendszerek szállításához Magyarország segítséget nyújthat.”⁹

Moszkvában

„[...] GÖNCZ ÁRPÁD a felkeresett finnugor kisebbségek kérésére tolmácsolta az orosz elnöknek a nyelvi és kulturális problémáik megoldásával kapcsolatos reményeiket. A saját hazájukban kisebbségbe szorult finnugor népek természetes szövetségesei a reformoknak – köztvitte az üzenetet GÖNCZ JELCINnek. [...]”¹⁰

A hazaérkezés után

A hazaérkezés után BISZTERSZKY ELEMÉR, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium államtitkára, a delegáció tagja egyebek mellett az alábbiakat nyilatkozta az *Új Magyarország*nak:

„[...] – *Milyen céllal keresték fel az említett területeket?*

– Meg kívántuk látogatni a hazájukban nemzeti kisebbséget képező őslakosságot, részben, hogy velük gazdasági és kulturális kapcsolatokat alakítsunk ki, másrészt a baskirokkal és a tatárokkal a már meglévőket szerettük volna elmélyíteni. Ugyanakkor megtekinthettük a tulajdonképpeni magyar őshazát, hiszen őseink 1200–1300 évvel ezelőtt erről a területről kezdtek meg vándorlásukat, innen jutottak el mai határaink közé. A tárgyalások eredményességének köszönhetően már nincs olyan a szóban forgó köztársaságok között, amellyel ne volna kulturális egyezményünk, vagy amelynek szándékában ne állna, hogy a lehető legrövidebb időn belül ilyen megállapodást írjunk alá. A körút ideje alatt két köztársaság – Baskíria és a komi területek – kultuszminiszterével írtam alá egyezményt, és számomra nagyon kedves, hogy a Hanti-Manysi Autonóm Körzettel közös szándéknyilatkozatot adtunk ki, melyben szorgalmazzuk a két fél közötti együttműködést. Összességében elmondható, hogy a megbeszélések alatt a kultúra és a gazdaság azonos hangsúlyt kapott. [...]

– Gondolom, a partnerek közötti nyelvi rokonság is motiváló lehet.

– Természetesen ez az érzelmi alap is nagy szerepet játszott a tárgyalások folyamán, főleg a kulturális kérdésekben. Azt hiszem, minden magyar kötelességének érzi, hogy segítse a nemzeti hagyományok és a fennmaradt emlékek megőrzését. Az elmúlt évtizedekben a művészetek, a zene, a tánc, az irodalom háttérbe szorultak, sok helyen bizony haldoklának, ezért lehetővé kell tennünk újjáélesztésüket. A köztársaságok igénylik a segítségünket, a találkozóknak során támogatásunkat kérték, ez nem biztos, hogy anyagi természetű. Kapcsolatokat kívánunk kiépíteni, melyek eredményeként együttesek, csoportok érkeznének hozzánk, és mi is küldhetnénk ki hasonló társulatokat. Alkalmat kell találnunk a különböző intézmények, szövetségek egymásra találására, hogy szakembereket, professzorokat csérelhessenek, megismerjék és kiegészítsék egymást, így újabb értékekkel gyarapodhassanak. A kultúra mellett egyre nagyobb figyelmet kell fordítanunk az oktatásra, részt kell vállalnunk a finnugor nemzeti értelmiség képzésében, az utóbbi években ugyanis ez a réteg szinte teljesen asszimilálódott. Emellett szükséges a szakirányú képzés európai szintre hozása, az iskolák, felsőoktatási intézmények támogatása. Sokat számít, hogy ezekben a tagországokban az ottani költségvetés jelentős összeget nyújt erre a célra, valamint a szponzorok is lelkesebbek. A nyersanyaglelőhelyek tulajdonosai, a részvényesek, az üzletemberek igen erős hazai tökélt képeznek, támogatásukat az állam nem nélkülözheti. A legtöbb helyen a vállalkozók anyagilag segítik a művészeti együttesek, táncscsoportok munkáját, állják az utaztatások költségeit. [...]

– *Hogyan őrzik meg a fennmaradt emlékeket, van-e lehetőség múzeumok, tárlatok kialakítására?*

– Ezt az adott terület életszínvonala és fejlettsége határozza meg. Baskíriában, Tatárországban olyan szintű népművészeti, archeológiai, geológiai kiállításokat találtunk, melyeket mi is megirigyelhetünk. Vannak köztársaságok, ahol szegényebb-szerényebb hagyományokat ápolnak, de mindenütt elevenen él a folklór. Legjobban azokra a tájakra kell figyelnünk, melyek lakói nem múzeumi darabként, hanem a mindennapi életben, használat közben őrzik meg a tárgyaikat. A fából faragott teknő, a szőttes, a varsa mind-mind eredeti funkciójában létezik, a halászó-vadászó életmódhoz szükséges. A mi feladatunk, hogy a múltnak eme apró szigeteit megőrizzük, ezzel kihalófélben lévő ősi kultúrákat mentünk meg.¹¹

Jegyzetek

1. Göncz felfedezőútja finnugor rokonainknál. Népszava, 1993. jún. 18. 3. old.
2. PETE TÓTH CSILLA: *Rokonokból üzletfelek. Kis tigrisek az Urálon túl.* Vasárnapi Hírek, 1993. jún. 20. 5. old.
3. Göncz Árpád komi földön. Új Magyarország, 1993. jún. 23. 1. és 3. old.
4. PETE TÓTH CSILLA: *Göncz Árpád a Volgánál. Megtalált távoli testvérek.* Vasárnapi Hírek, 1993. jún. 27. 1. és 5. old.
5. Göncz Árpád Izsevszkbe érkezett. Göncz Árpád a Mordvin Köztársaságban. Új Magyarország, 1993. jún. 28. 1. és 3. old.
6. M. LENGYEL LÁSZLÓ: *Göncz Árpád a mordvinok között.* Népszabadság, 1993. jún. 28. 3. old.
7. Göncz Árpád Udmurtiában. Új Magyarország, 1993. jún. 29. 3. old.

8. M. LENGYEL LÁSZLÓ: *Göncz Árpád a finnugorok ősi földjén*. Népszabadság, 1993. júl. 2. 3. old.
9. *Göncz Árpád Baskiriába utazott. Rokoni aggodalom a tundrán*. Új Magyarország, 1993. júl. 2. 3. old.
10. V. L.: *Göncz Árpád befejezte oroszországi körútját. Jelcin nem aggódik az alapszerződés miatt*. Magyar Nemzet, 1993. júl. 5. 1. és 3. old.
11. (mikás): *A múlt megőrzése – teknővel és hálóval*. Finnugor kapcsolataink. Új Magyarország, 1993. júl. 22. 9. old. A GÖNCZ ÁRPÁD utazásával kapcsolatos újságcikkek közül még az alábbi beszámolóra hívjuk fel a figyelmet. M. LENGYEL LÁSZLÓ: *Rokonlátogatásban*. Népszabadság, 1993. júl. 10. 23. old.

Rövid hírek, tudósítások

INTERJÚK. Az alábbiakban a közelmúltban megjelent, folyóiratunk e számának tematikájával kapcsolatos következő interjúkra hívjuk fel olvasóink figyelmét. *Érzékeny lelkiületű sámánok, s egy régi kínai napló* címmel az Új Magyarország (1992. júl. 20. 8. old., riporter Pardi Anna) **Bede Anna** költőnővel; *Finnugorok Csutoráséknál* címmel az Új Magyarország (1992. aug. 17. 11. old., r.: parmacsi) **Birinyi József** népzenekutatóval; *A múlt megőrzése – teknővel és hálóval* címmel az Új Magyarország (1993. júl. 22., r.: mikás) **Biszterszky Elemér** művelődési és közoktatási államtitkárral; *A megmaradás hordozói* címmel a Népszabadság (1993. aug. 28. 8. old., r.: M. Lengyel László) **Nyikolaj Csinyajev** könyvtárigazgatóval (Mordvin Nemzeti Könyvtár), **Armat Misin** karjalai íróval, **Mati Hint** észt íróval, **Alekszandr Juzikain** mari íróval, **Seppo Lullukka** finn kutatóval, **Juvan Seszatalov** manysi íróval és **Anita Konkka** finn írónővel; *Megyek élő testvéremhez* címmel a Magyar Nemzet (1993. aug. 10. 11. old., r.: Wintermantel István) és *Az ő nyelvük és a miénk rokon* címmel a Népszabadság (1993. aug. 21. 17. old., r.: Daniss Győző) **Domokos Péter** tanszékvezető egyetemi tanárral (ELTE, Finnugor Tanszék); *Jövőre világtalálkozó* címmel a Vasárnapi Hírek (1993. márc. 15. 7. old., r.: szücs) **Domokos Péter** tanszékvezető egyetemi tanárral és **Koczkás**

Sándor egyetemi tanárral; *Rokonok – nyilatkozatok, vélemények a III. Finnugor Írótalálkozóról* címmel az Élet és Irodalom (1993. szept. 3. 6. old., r.: Domokos Gábor) **Domokos Péter** tanszékvezető egyetemi tanárral, **Bereczki Gábor** professzorral (Udinei Egyetem), **Arvo Valton** észt íróval, **Valt Ernstreit** lfv egyetemi hallgatóval és **Jelena Szuszov** nyenyec filológussal; *Maszek alapon készült a film* címmel a Mai Nap (1993. szept. 30. 11. old., r.: karizs) **Halmi György** filmrendezővel; *Nem babonás a sámánkutató* címmel az Esti Hírlap (7 Végi Kirakodó c. melléklet, 1993. júl. 10. I. old., r.: Cs. L.) és *Samanisztikai világkonferencia* címmel a Magyar Nemzet (1993. júl. 17. 19. old., r.: Hanthy Kinga) **Hoppál Mihály** néprajzkutatóval; *Magyar szóba Tallinban* címmel a Magyar Nemzet (1992. szept. 21. 5. old., r.: kurcz) **Jávorszky Béla** finnországi magyar nagykövettel; *Mi, finnugorok* címmel az Esti Hírlap (7 Végi Kirakodó c. melléklet, 1993. jún. 26. I. old., r.: Konczek József) **Outi Karanko-Pap** finn lektorral (ELTE); *Dönthessen a sorsáról a tajga! – ezt szeretné a „jóorosz” magyar kutató* címmel a Népszabadság (1992. febr. 25. 9. old.) és *Hanti földön privatizálnak* címmel a Népszabadság (1993. jan. 20. 9. old., r.: D. Gy.) **Kerezi Ágnes** néprajzkutatóval; *A finn egyetem és a magyar konyha* címmel a Magyar Fórum (1992. okt. 29. 8. old., r.: Kiss Dénes)

Toumo Lahdelma egyetemi docenssel (Jyväskylä); *Átugort finnugorság* címmel a Mai Nap (1992. máj. 10. 10. old., r.: rik) **Lehel László** filmrendezővel és operatőrrel: *Paulinus, a vándor* címmel az Új Magyarország (1992. ápr. 25. 15. old., r.: Jávorszky Béla Szilárd); *Tibetiek közt egy európai* címmel az Esti Hírlap (1992. ápr. 16., r.: Kenéz Ferenc); *Hat hónap alatt – gyvonezer kilométer* címmel az Esti Hírlap (1993. jan. 14. 5. old., r.: Kenéz Ferenc) és *Előéletben szerzetes volt* címmel a Pesti Riport (1993. máj. 26. 6. old., r.: Major Árvácska) **Paulius Normantas** litván fotóművésszel; *Izsórétdi ki kicsoda* címmel a Népszabadság (1993. máj. 7. 8. old., r.: Pap Éva) **Roland Randefelt** inkeri (izsór) kutatóval; *Az én hazám a második bőrdm* címmel az Új Magyarország (1992. márc. 12. 11. old., r.: Ónody Éva) **Szente Imre** költővel, a Kalevala fordítójával; *Sámánista rokonok Szibériában* címmel a Mai Nap (1991. szept. 24. 10. old., r.: Czene Gábor) és *Rokon(szenves) képek* címmel a Népszava (1991. okt. 7. 6. old., r.: -n) pedig **Winter Erzsébet** fotográfussal (Néprajzi Múzeum) folytatott beszélgetést közölt.

ROKON NÉPEINKET BEMUTATÓ KIÁLLÍTÁSOK 1991–1993-BAN. 1991: Rokonaink Szibériában '91. (Néprajzi Múzeum, Bp.); a fotókat készítette: *Winter Erzsébet, a tárgyakat gyűjtötte: Kerezi Ágnes*. 1992: Ruttkay-Miklán Eszter fotókiállítása az északi osztjakok életéről (Néprajzi Múzeum, Bp.); Udmurt népművészet (Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény); Lappföldi képek (Marja Vuorlainen fotói) és Lapp viseletek a Finn Nemzeti Múzeumból (Néprajzi Múzeum, Bp.); Udmurtok népművészete (Finta Múzeum, Túrkeve). 1993: Udmurt népművészet (Orosz Kulturális Központ, Bp.; Szolnoki Galéria, Szolnok; Matrica Múzeum, Százhalombatta); Az „ösválás” nyomában: Diószegi Vilmos a sámánok között (Néprajzi Múzeum, Bp.).

REGULY-EMLEKTÁBLA AZ URÁLBAN. A Sarki-Urál egyik névtelen, 1703 m magas csúcsát Reguly Antalról nevezték el. A néva-

dás alkalmából 1990. július 28. és augusztus 8. között egy szovjet–magyar tudományos expedíció kereste fel a csúcst, ahol július 30-án egy orosz és magyar nyelvű emléktáblát helyeztek el, amelynek magyar szövege a következő: „Ez a hegycsúcs 1990 júliusától / a magyar Reguly Antal (1819–1858) nevét viseli. / Reguly mulhatatlan érdemeket szerzett a finnugor népek, / főként az obi ugorok nyelvének, néprajzának / tanulmányozásával. / Helyszíni kutatásai (1843–45) alapján / ő készítette el az Észak-Ural első térképét. / Az emléktáblát a Magyar Tudományos Akadémia / és a magyar tudományos társaságok megbízásából / a névadás tiszteletére szervezett / szovjet–magyar Reguly-expedíció résztvevői helyezték el.” (Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 9. sz. 1991. 46. old.).

ROKON NÉPEK NAPJA. Több évtizede félbeszakadt hagyományt újított fel, illetve igyekezett új hagyományt teremteni a Kalevala Baráti Kör, a Magyar–Finn Társaság, a Magyar–Észt Társaság és a Reguly Társaság, amikor 1991-ben, a két világháború közötti időszakban rendszeressé vált finnugor közművelődési kongresszusokat idézve, megrendezte a *Rokon Népek Napját*. Terveik szerint ezt a finnugor népek kultúrájának szentelt ünnepsorozatát (kiállítások, előadóművészek stb.) ezután minden év októberének harmadik szombatján megrendezik. A *Rokon Népek Napja* ünnepélyes megnyitására 1991. október 14-én a Fővárosi Polgármesteri Hivatal dísztermében került sor. Csúcs Sándornak, a Reguly Társaság elnökének köszöntő szavai után *Andrásfalvy Bertalan* művelődési és közoktatási miniszter mondott ünnepi beszédet. Ezután *Jüri Krjukov* észt és *Thirring Viola* magyar előadóművészek műsora következett. Az alkalomra a Reguly Társaság kiadta *Értesítőjének különszámát, amelyben a következő írások olvashatók.* Csúcs Sándor: Reguly Antal és a Reguly Társaság; Rokonok, rokon-ság, nyelvrokonság; Felhívás; *Pomozsi Péter*;

A Rokon Népek Napja története; Ismerkedés a rokon népekkel; Antológia (*népköltészet és műköltészet*).

ÉSZT KUTATÓK MAGYARORSZÁGON. Finnugor emlékek után kutattak 1991 nyarán három hétig az Észti Nemzeti Múzeum munkatársai, akik a szolnoki Damjanich Múzeum vendégeként tartózkodtak hazánkban. Az Esztónia nemzeti kincseit őrző tallini múzeum már számos értékes emléket őriz a finnugor nyelvcsaládhoz tartozó népek köréből, de Magyarországon ez volt az első kutató- és gyűjtőmunkájuk.

FANCSALY ÉVA ÉS SIPŐCZ KATALIN ÚTI BESZÁMOLÓJA. A NOV-EUROSTUD 1991-ben „tudományos turistaut”-at szervezett a manskik és hantik földjére. Az utazáson 28 (különböző szakképzettségű és korú) érdeklődő vett részt, köztük Fancsaly Éva és Sipőcz Katalin nyelvészek. Nevezettek tartalmas és színes úti beszámolóját *A manskik és a hantik ismeretlen földje és Kis népek harca az életükért címmel a Magyar Nemzetben (1991. szept. 11. 10. old. és szept. 12. 10. old.) olvashatjuk.*

OSZÉT AJÁNDÉK. Az Észak-Kaukázusi Tudományos Akadémia Néprajzi és Régészeti Intézetének kutatói értékes küldeményt juttattak el 1991 decemberében a szolnoki Damjanich János Múzeum munkatársainak: elküldték számukra az 1991. október második felében Vlagyikavkázban megrendezett első nemzetközi oszét-konferencia teljes anyagát.

TISZTELGŐ KÖTET SZENTE IMRE 70. SZÜLETÉSNAPIJÁRA. A Stockholmi Magyar Ház 1992-ben tisztelgő kötetet adott ki *Szente Imre költő-műfordító, az ötödik teljes magyar nyelvű Kalevala fordítója 70. születésnapja alkalmából. A kiadvány (svéd és finn költők versei mellett) Szente mari mesefordításait is tartalmazza.*

ÚJ FINN KIADVÁNY KULTÚRÁNKRÓL. Jaana Janhila szerkesztésében könyv jelent meg a finnországi Jyväskyläban *Kultuur in Unkari* címmel. A gazdag tartalmú és színvonalas kivitelezésű kötetet a Magyar Nemzetben (1992. jan. 29. 10. old.) Szabó T. Ádám ismertette.

A FINNUGOR NÉPEK ELSŐ OROSZORSZÁGI KONGRESSZUSA. 1992 májusában rendezték meg a Finnugor Népek Első Oroszországi Kongresszusát. Az Orosz Föderáció Legfelsőbb Tanácsa felkarolta a finnugor népek kezdeményezését, mivel ezt a fórumot alkalmasnak tekinti az Oroszország, Magyarország, Finnország és Észtország közötti kapcsolatok erősítésére.

WINTER ERZSÉBET FOTÓINAK SIKERE. A finnugor népek 1992. évi nemzetközi fotópályázatán Winter Erzsébet fotográfus (Néprajzi Múzeum) fényképfelvételével a második helyezést érte el.

MAGYAR DOKUMENTUMFILM A LÍVEKRŐL. A Magyar Televízió 2-es csatornáján 1992. május 10-én volt látható *Chatrin Bagala és Lehel László Daloló dúnék című dokumentumfilmje, amely a lívek múltját, hagyományait és mai életét mutatta be. A rendezőpáros további filmek elkészítését is tervezi finnugor rokonainkról.*

SZOMJAS-SCHIFFERT GYÖRGY KITÜNTETÉSE. Göncz Árpád köztársasági elnök – a miniszterelnök előterjesztésére – a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje kitüntetést adományozta Szomjas-Schiffert Györgynek, az MTA Népzenekutató Csoportja nyugalmazott kutatójának nemzetközileg is jelentős magyar és finnugor népzenekutatói tevékenysége elismeréseként. A kitüntetést Szomjas-Schiffert György 1992. június 9-én a Parlamentben vette át a Magyar Köztársaság elnökétől.

FINN NÉPZENE MAGYAR HANGLEMEZEN. A Hungaroton Kiadó finn népzénét tartalmazó hanglemezt jelentetett meg 1992-ben. A Finn Irodalmi Társaság gyűjteményéből származó eredeti felvételek elsősorban hangszeres oldalról mutatják be testvérnépünk zenéjét, a kantele különböző fajtái mellett a kürt- és sípfélék, a furulyák és a hegedű hangján. A gazdag gyűjteményben Vikár László ismertetője igazít el.

A FINNUGOR ÖRÖKSÉGÉRT – EGY MOSZKVAI ZENESZERZŐ JAVASLATA. Oroszországban több finnugor nép él, mint az egész világon, s a karélok, finnek, komik, mordvinok, udmurtok meg más etnikumok írói, költői, filológusai, nyelvészei az elmúlt évtizedekben igen hasznos szakmai közösségeket alapítottak. Ez korántsem mondható el a zeneművészekről. E sorok írója mostanában azon dolgozik, hogy egyengesse az utat a finnugor zene oroszországi szövetségének megteremtése felé. Hiszek abban, hogy még a mai nehéz időkből is sikerül egy ilyen szövetséget létrehozni, de szeretnék ennél többre is gondolni. Itt lenne az ideje annak, hogy létrehozzuk a finnugor zene nemzetközi szövetségét. Aligha kell bizonygatni, hogy az ilyen közösség milyen nagy lehetőségeket nyújtana zeneszerzőknek és tudósoknak, előadóművészeknek és tanároknak arra, hogy a magyar Bartók és Kodály, a finn Sibelius vagy az észt Eduárd Tubin gazdag örökségét, tudományos és művészeti munkásságát tanulmányozhassák. Az erőfeszítéseket egyesíthetné s megsokszorozhatná ez a szervezést, *zenetudományi központokat* létesíthetne Magyarországon, Finnországban, Észtországban és az Oroszországi Föderáció területén, például Sziktivkarban, ahol hét esztendője nemzetközi finnugor kongresszust rendeztek. *Vlagyimir Blok.* (Magyar Nemzet, 1992. jún. 20. 8. old.).

A GÖTTINGENI EGYETEMI KÖNYVTÁR FINNUGOR ÁLLOMÁNYÁNAK KATALÓGUSA. 1992-ben megjelent a göttingeni székhe-

lyű Alsó-Szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár finnugor állománya katalógusának 3. pótkötete az 1985–1991 között beszerzett 8000 mű címével. A katalógust Kesztyüs Tibor szerkesztette. A kitűnően rendezett finnugor állomány már 90 000 kötetes, ami Nyugat-Európában egyedülálló. A magyar állomány 60 000 kötetre tehető.

SÁMÁNTRADÍCIÓK – BARCSIK GÉZA KÉPEI. A solymári Helytörténeti Múzeumban 1992 augusztusában rendezték meg Barcsik Géza kiállítását, amelyen a fiatal solymári művész rajzait, akvarelljeit, grafikáit és festményeit mutatták be. A kiállítás megnyitószerződésében Bosnyák Sándor néprajzkutató többek között a következőket mondta: „A tradíciót számára egykori táltosaink hitvilága, fafaragásainak ornamentikája, a magyar történelem és a magyar költészet századai, s parasztjaink regéi jelentik, s ehhez járulnak a képrás magyar mesterei a középkori névtelektől napjainkig, például a Belgiumban élő sámánfestőig, Soós József. A tradíció azonban Barcsik Gézánál nem múltidézés – ha az lenne, nem lenne több dőlő betűs kiüresedett idézetnél –, hanem felelős szembenézés mindazokkal a kérdésekkel, amelyekre választ kell kapnunk. A világ és a másvilág, a haza és a szomszédok, a pillanat és az évezredek együtt jelennek meg rajtuk, s a pólusok egyensúlyt és távlatot adnak. A festő – a sámándobok rajzainak és világképének újjáratremetője – ismeri a másik világba vezető utakat és kapukat, ismeri az ész szemellenzői által eltakart világot, s ismeri ecsetjét-dobverőjét, amellyel a szíverés ütemére az égbe repül.” (Új Magyarország, 1992. aug. 22. 9. old.).

FINNUGOR KÜLDÖTTSEG OROSZORSZÁGBÓL. 1992 szeptemberében háromnapos látogatáson vett részt hazánkban az orosz parlament finnugor tagozatának küldöttsége. A finnugor népeket képviselő küldöttséget fo-

gadta Szabad György, a magyar Országgyűlés elnöke, valamint Entz Géza címzetes államtitkár, a Határon Túli Magyarok Hivatalának vezetője. A látogatás alkalmából több találkozót szerveztek a baráti társaságok képviselőivel, valamint az ELTE Finnugor Tanszékének vezetőjével és tagjaival. A közös beszélgetések tárgya volt a finnugor népek és népcsoportok helyzete Oroszországban, valamint a kapcsolatok további elmélyítése. A küldöttség többek között azért látogatott Budapestre, hogy az 1992 decemberében Sziktivkarban (Komi Köztársaság) megrendezésre kerülő Finnugor Népek Első Világkongresszusára meghívják a legnagyobb testvérnép, a magyar nép kormányának és parlamentjének képviselőit.

BODOR BÉLA DOMOKOS PÉTER „SZKÍTIÁ-TÓL LAPPÓNIAIG” CÍMŰ KÖNYVÉRŐL. A magyarság (részleges vagy teljes) finnugor eredete az őstörténeti kutatásnak egyik legfontosabb kérdése. A nyelvészeti adatokon kívül a folklórból, az ősköltészeti hagyományokból, a népzenéből kihámozható jelentékeny finnugor réteg megléte is ezt látszik alátámasztani. Domokos Péter, az uráli népek irodalmának ismert szakértője, aki egyebek mellett a megjelenése idején méltán nagy sikert aratott *Finnugor–szamojéd mesék és mondák* gyűjteménynek, vagy a *Medveének*-antológiának válogatója-szerkesztője volt, e témával kapcsolatban izgalmas felismerésre jutott. Az őstörténettel kapcsolatos ismereteink csak kis részben származnak valódi tudományos forrásból; sőt, az áltudományos források befolyása is viszonylag csekély az irodalmi, művészeti kútfőkhöz képest. Könyvében tehát a nyelvrokonság és az őstörténet problémáinak az irodalmi művekben való megjelenését tárgyalja a szerző Anonymustól Szócs Gézáig. A kezdetek még világosan kirajzolódnak. „Évezredünk kezdetén a feudális Európa földrajztudományát a skolasztika kötötte gúzsba – idézi Györffy

György Julianus-tanulmányának kezdő mondatait. – Az írott betűnek, különösen pedig az ókor hagyatékának sokkal nagyobb becsét tulajdonított, mint a közvetlen megfigyelésnek. Ha Kelet-Európáról esett szó, a kora középkor írástudója ezt a területet azonnal Szkítiával azonosította, az ott lakó népeket a szkíták utódainak tekintette.” „Szkítia bizonyos értelemben az álmvilágbeli magyar őshaza – fejtegeti Domokos. – Ehhez kapcsolhatók a magyarságnak a honfoglalást megelőző tényleges szállásterületei, valamint – kis erőszakolással – a költészet, az álom, a dilettantizmus világába vezető képzel »magyar ősbírodalmak« Turántól Szumirig s tovább, a bibliai Édenkertig.” (Élet és Irodalom, 1992. szept. 11. 11. old.).

ZSIRAI MIKLÓS-EMLÉKÜLÉS. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, az ELTE Finnugor Tanszéke és a Magyar Nyelvtudományi Társaság emlékülést rendezett 1992. október 2-án az ELTE BTK Tanácsstermében Zsirai Miklós, az összehasonlító finnugor nyelvtudomány és a magyar őstörténet kutatója, valamint a Nyelvtudományi Közlemények egykori szerkesztője születésének 100. évfordulója alkalmából. Az ülésen többek között Hadrovics László emlékezett „Zsirai tanár úr”-ra. E megemlékezésből a Magyar Nemzet (1992. okt. 12. 10. old.) közölt részleteket.

BIRTKOVITA LAPPOK ÉS FINNEK KÖZÖTT. E címmel közölt cikket a Magyar Nemzetben (1992. okt. 30. 16. old.) Ács Zoltán. Írásában azt a tájékoztatót ismertette, amelyet Pekka Aikio, a finnországi számi parlament elnöke tartott a budapesti finn nagykövetségen. Az előadás annak a sorozatnak a keretében hangzott el, amelyet Finnország függetlensége kikiáltásának 75. évfordulója alkalmából rendeztek Budapesten 1992-ben.

ALHO ALHONIEMI MAGYAR KITÜNTETÉSE. *Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási*

miniszter 1992 novemberében a helsinki magyar nagykövetségen magas állami kitüntéseket adott át a magyar kultúra terjesztésében, finnországi megismertetésében kiemelkedő érdemeket szerzett finn személyiségeknek. A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével tüntette ki Alho Alhoniemit, a Turku Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének professzorát a hungarológiai oktatás finnországi elterjesztésében szerzett érdemeiért.

JUVAN SESZTALOV SZERZŐI ESTJE. A Magyar Írók Szövetsége és az Orosz Kulturális Központ, az utóbbi intézmény budapesti székházában 1992. november 24-én rendezte meg Juvan Sesztalov manysi költő szerzői estjét. A program a következő volt: Sesztalov versei manysi, orosz és magyar nyelven; a *Sztyerh* című finnugor folyóirat bemutatása; medvejáték és sámánszertartás Hanti-Man-szijszkból érkezett sámánok közreműködésével; hanti és manysi népművészeti tárgyak kiállítása és vására. A rendezvényről, valamint Juvan Sesztalov életéről és munkásságáról a Magyar Nemzetben Ábrán László közölt cikket (*Julianus rátalált, Sámánsarj diplomata-táskával.* 1992. dec. 4. 17. old.).

FINNUGOR VILÁKGONGRESSZUS. Az Oroszországi Komi Köztársaság fővárosában, Sziktivkarban 1992. december 1–3. között rendezték meg a Finnugor Népek Első Világkongresszusát. A kongresszuson 43 fős magyar küldöttség vett részt Eke Károly országgyűlési képviselő vezetésével. Magyar kezdeményezésre a következő világfórumnak 1996-ban Budapest fog otthont adni. Finnország, Észtország és Magyarország mellett az eseményen az Oroszországi Föderációban élő 15 finnugor nép képviseltette magát. A találkozó munkája kétirányban zajlott: a tudósok kerekasztal-megbeszélései keretében, illetve parlamenti küldöttségek közötti tárgyalásokon. A magyar küldöttség összetételének külön sajátossága volt, hogy abban helyet kaptak az erdélyi, a vajdasági és a szlovákiai magyarság, valamint

a Magyarok Világszövetségének képviselői is. A fórumon bejelentették, hogy az Orosz Föderáció vezetése több mint 100 millió rubeles alapítványt hozott létre az országban élő finnugor népek támogatására. A kongresszusról folyóiratunk e számában lásd Domokos Péter írását.

TATABÁNYA ÉS IZSEVSZK TESTVÉRKAPCSOLATA. 1992 decemberében a tatabányai Városházán aláírták Komárom-Esztergom megye székhelye és az Orosz Föderációhoz tartozó Udmurt Autonóm Köztársaság központja, Izsevszk testvérkapcsolatát megalapozó szerződést. Tatabánya vezetői már 1991 őszén meghívták az izsevszki tanács egyik képviselőjét, hogy felmérjék a két település gazdasági és kulturális együttműködésének lehetőségeit. A szerződést aláíró vendégdelegáció tagjai és Tatabánya vezetői az ipari, kereskedelmi és kulturális együttműködésről folytatnak megbeszéléseket.

PAULIUS NORMANTAS KITÜNTETÉSE. *Andrásfalvy Bertalan* művelődési és közoktatási miniszter 1991-ben *Pro Cultura Hungarica* kitüntetést adományozott a Magyarországon élő Paulius Normantas litván fotóművésznak munkássága elismeréseként. Mivel a fotóművész abban az évben külföldön tartózkodott, ezért a kitüntetést 1993. január 20-án adták át számára a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban. Paulius Normantas 1948-ban született az észak-litvániai Kalniskiuban. 1983 óta él Magyarországon, Nyíregyházán. A vilniusi Állami Egyetemen közgazdaságtant tanult, 1977-ben kezdett fényképezni. Érdeklődése egyre inkább a finnugor népek felé fordult, előbb a hantiknál járt, majd az udmurtok, a komik, a mordvinok, a marik, a lappok, a vepszék, a vótok, az inkerik és a lívek követtek. A finnugor népekről készített fotóalbuma *Apadó források* címmel 1990-ben jelent meg a *Corvina* Kiadónál. A kiadvány a Szép Magyar Könyv pályázaton Nívódíjat kapott. Az 1990-es évek elején végigjárta Kőrö-

si Csoma Sándor útját Peshawartól Dardzsilingig, majd Kamcsatkán és a Kuril-szigeteken fényképezett. Ezidáig több mint 50 önálló kiállítást rendezett Svédországban, Ausztriában, Finnországban, Litvániában és Magyarországon számos városában.

PAUL EERIK RUMMO ÉSZT KULTURÁLIS MINISZTER NYILATKOZATA. Az 1993 januárjában Budapesten járt Mart Laar észti kormányfő kíséretében volt Paul Eerik Rummo kulturális miniszter is. Az Új Magyarország (1993. jan. 28. 3. old.) egy, a költő-politikussal készített interjút közölte. Az észti miniszter többek között az alábbiakat mondta az újságíróknak magyarországi tárgyalásainak eredményeiről: „Magyarország és Észtország kulturális vezetése két évvel ezelőtt aláírt egy megállapodást, amely az akkori körülményeknek megfelelően inkább csak az általánosság szintjén mozgott. Többek között ennek az egyezménynek »konkrétabbá tételéről« is tárgyaltam az elmúlt napokban, s a végleges dokumentumot előreláthatóan ez év májusában írjuk alá Észtországban. Szóba került – bár ez inkább politikai mint kulturális kérdés – az Oroszországban élő finnugor népek helyzete. Gyakorlatilag megállapodás született arról, hogy Észtország, Magyarország és Finnország együttesen nemzetközi szinten is fel fogja venni az Oroszországban élő finnugor nemzetiségek problémáit, valamint közösen igyekszik helyzetükön javítani. Ennek az együttműködésnek egyik első lépéseként körülbelül negyven mari és udmurt fiatal tanul Tallinban, illetve Tartuban, s tudomásom szerint Magyarországon és Finnországban is több finnugor diák folytat tanulmányokat.” Az észti-magyar kulturális kapcsolatokról az alábbiakat fejtette ki: „Mi elsősorban az intézmények közti együttműködést szorgalmazzuk, s nem az államilag meghatározott egyezményeket. Ami viszont az államközi kapcsolatokat illeti, van egy rendkívül kicsi, de nagyon aktív magyar kulturális centrum Tallinban. Éppen a napokban tárgyaltunk arról, hogy a Nemzetek Házában – egy-két irodahelyiséget bérelve – létre lehetne

hozni az észti kulturális és információs központot. Az elképzelést a Magyar-Észti Baráti Társaság és az észti kormány is támogatná, de végleges döntés még nincs.”

ÚJ FINNUGOR KÖZTÁRSASÁG? Zárt ajtók mögött tanácskoztak 1993 januárjában a Manysi Szövetség tagjai a szibériai Uraj városban és a megbeszélés után felhívással fordultak az orosz kormányhoz és parlamenthez. Kérték, hogy kiválhassanak a hantikkal közös jelenlegi autonóm körzetből és autonómiát, esetleg köztársaságot hozhassanak létre, mégpedig Tyumeny megye határain kívül, Szverdlovszk megyében. Ez a körzet vagy köztársaság a jelenlegi Kongyinszkij, Szovjetszkij, Oktyabrszkij és Bereozovszkij járást foglalná magában és fél magyarországnyi kiterjedésű lenne. A Manysi Szövetség szerint Szverdlovszk megyében jelenleg is 80 ezer olyan vérük él, akiket a statisztikák nem mánysiként tartanak számon és a létrehozandó autonóm terület vagy köztársaság léte szavatolhatná csupán a manysi nép újjászülését, fennmaradását.

MAGYAR SIKER A NEMZETKÖZI FINNUGOR FILMFESTIVÁLON. Izsevszkben, az udmurt nép fővárosában 1993-ban megrendezett Nemzetközi Finnugor Filmfesztiválon a több mint 200 induló közül magyar rendező kapta meg az egyik legmagasabb díjat. Halmi György a Sámánmesék című tervezett sorozat első részéért, az Út az élet templomához című filmjéért (amelyben az Arvisura Színházi Társaság tagjai a sámánok „alsó és felső világba tett utazását” jelentik meg) a „Legjobb téma és megvalósítás” elismerést kapta. Halmi György 1993-ban is forgatott egy filmet Szibériában *Mødveünnep* címmel.

FINN FOTÓK ERDÉLYRŐL ÉS MOLDVÁRÓL. Mikko Savolainen író-fotóművész Erdélyben és Moldvában az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején készített fényképfelvételeiből ren-

dezték kiállítást 1993 márciusában, a budapesti Tölgya Galériában Erdély, az erdőn túli föld címmel. A kiállítást Szabó T. Ádám nyitotta meg finn és magyar nyelven.

KODOLÁNYI JÁNOS AZ ETNOS TISZTELET-BELI TAGJA. Az ETNOS finn néprajzi egyesület a finn és a magyar néprajzi kapcsolatok érdekében kifejtett munkásságáért Kodolányi Jánost 1993-ban tiszteleti tagjává választotta.

TRIVIMI VELLISTE ÉSZT KÜLÜGYMINISZTER MAGYARORSZÁGON. 1993. április 5–7. között Magyarországon tárgyalt Trivimi Velliste észti külügyminiszter. „Az észti–magyar kapcsolatok légköre felhőtlen, mindkét ország csak nyerhet a hagyományos barátságon – mondotta tárgyalásaikat követően Trivimi Velliste észti külügyminiszter tegnap a vendéglátójával, Jeszenszky Géza magyar külügyminiszterrel közösen tartott sajtókonferenciáján. Az észti diplomácia vezetője április 5-én érkezett háromnapos hivatalos látogatásra hazánkba. Az országaink közötti politikai, gazdasági és kulturális együttműködés szorosabbra vonása érdekében Konzultációs Jegyzőkönyv készült, amelyet a két külügyminiszter április 6-án délelőtt látott el kézjegyével. A sajtótájékoztatón Trivimi Velliste hazája nevében köszönetet mondott azért a támogatásért, amit Magyarország, a magyar politika nyújtott Észtország függetlenségének visszaállítása érdekében, valamint nagyra értékelte a továbbiakban és napjainkban is tapasztalható élénk magyar érdeklődést a balti államok s köztük kiemelten a finnugor rokonságot képviselő ország sorsa iránt. Az észti külügyminiszter különösen fontosnak ítélte az országaink közötti kulturális és gazdasági kapcsolatok mihamarabbi fellendítését. Az észti–magyar és a finn–magyar együttműködés legnemesebb hagyományaira támaszkodva kezdeményezhető a három rokon gyökerű nemzet a volt Szovjetunió utódállamaiban, illetve a mai Oroszország területén élő kis finnugor

nép csoportok megsegítését és támogatását. [...] Többek között az ezzel a kezdeményezéssel kapcsolatos kérdéseket is érinti Mart Laar észti miniszterelnöknek a magyar kormányhoz címzett levele, amelyet Trivimi Velliste magával hozott. Észtország október harmadik hetére – hagyományosan ekkor ünnepelték a világháború előtt a finnugor népek rokonságuk napját – kormányfői szintű hármas találkozót szervez Tallinban, ahová meghívta a finn és a magyar miniszterelnököket abban a reményben, hogy ez alkalommal sikerül kidolgozni az elképzelés megvalósításának gyakorlati lépéseit. Ugyancsak ebben az esztendőben tervezik az érintett országok újítáremteni a Finnugor Népek Kulturális Kongresszusának intézményét, hogy méltóképp folytassa a második világháború következtében megszakadt munkát. Az elképzelések szerint jövőre Finnország, a Világkiállítás évében Magyarország, majd 1998-ban Észtország vállalná a Kongresszus házigazdájának szerepét. [...] Jeszenszky Géza egyetértett észti kollégájával a hagyományok ápolására irányuló kezdeményezések terén és biztosította partnerét arról, hogy a kulturális és a gazdasági kapcsolatok élénkítésének ügyére, az ezekben rejlő lehetőségekre hangsúlyozottan fel fogja hívni kormányának figyelmét. [...] Jeszenszky Géza és Trivimi Velliste mind a balti térségben, mind régióinkban nagyon fontosnak ítélte a kisebbségek helyzetének rendezését. Tallin és Budapest véleménye megegyező: a megelégedett kisebbségek erősítik az adott országok stabilitását. (Szalai Attila: Vendégünk az észti külügyminiszter, Közös gyökerek, hagyományos barátság. Új Magyarország, 1993. ápr. 7. 1. és 3. old.)

LENNART MERI ÉSZT ÁLLAMFŐ A FINNUGOR NÉPEK ÉRDEKÉBEN. A finnugor népek érdekében emelt szót 1993. április 14-én Lennart Meri észti elnök. Az államfői nyilatkozat közös cselekvésre szólította fel Oroszország, Finnország és Magyarország állami ve-

zetőit, társadalmi szervezeteit és polgárait a finnugor népek, azok nyelve és páratlan kultúrája megmentése érdekében.

AKADÉMIAI DÍJAS TUDÓSOK. *A Magyar Tudományos Akadémia 1993 májusában megtartott közgyűlésén Akadémiai Díjjal tüntették ki többek között Rédei Károlyt, az MTA külső tagját, az Institut für Finno-Ugristik der Universität tanszék-vezető egyetemi tanárát; Csúcs Sándort, a nyelvtudomány kandidátusát, az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetőjét és Vértés Editet, a nyelvtudomány doktorát, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Finnugor Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanárát.*

NEMZETI IDENTITÁS ÉS INTEGRÁCIÓ. Jávorszky Béla fordításában a fenti címmel jelent meg Joan Kross, a jeles, nemzetközi híró észt író esszéje a Hítel 1993. májusi számában (80–87. old.), amelyet rövidített formában korábban már a Magyar Nemzet (1993. ápr. 29. 11. old.) is közölt. Az esszét a szerző néhány héttel a moszkvai puccskísérelt és az észt függetlenség visszaállítása előtt írta és 1991 augusztusában mondta el az uráli népek irodalmi konferenciáján, a finnországi Espoóban. Az írás először 1992 végén a Castrén Társaság kiadványában látott napvilágot.

FINNUGOR TÉVÉ. Finnugor Világ címmel közös televíziós adás létrehozását határozták el 1993-ban az Oroszországi Föderációhoz tartozó Komiföld, Udmurtföld, Mordvinföld és Mariföld televíziós társaságai. A programban részt vevő országok köre a közeljövőben kibővül, többek között bekapcsolódik Finnország, Magyarország és Észtország is. A program kiöltői úgy tervezik, hogy azt nem csak a helyi csatornákon, hanem a központi orosz televízióban is sugározzák majd.

FINNUGOR OKTATÁSI MINISZTEREK TANÁCSKOZÁSA ESPOOBAN. A finnországi Espoóban került sor a Finn-, Észt- és Magyaror-

szág kulturális és oktatási minisztereinek félnapos tanácskozására 1993. május 17-én. A tanácskozás házigazdája Tytti Isohookana-Asunmaa finn kulturális miniszter volt. A magyar delegációt Kálmán Attila, az MKM politikai államtitkára vezette, s tagja volt többek között Bába Iván helyettes külügyi államtitkár és Bratinka József országgyűlési képviselő. A tárgyalások három témakör köré összpontosultak. Az első a három ország részvételének és közös fellépésének lehetőségeit vizsgálta a különböző nemzetközi szervezetekben. A második problémakörben a tudományos együttműködés és csere bővítési lehetőségeiről tárgyaltak. A harmadik téma az Oroszország területén élő kis finnugor népek támogatásának módjait érintette.

KÖRÖSI CSOMA VARGABETŰJE. *E címmel jelent meg figyelemre méltó cikk a Vasápmi Hírekben (1993. máj. 23. 7. old.). A hetilapban Szji. Bernard le Calloc'hnak, a francia szenátus tanácsosának és kelet-európai szakértőjének, a nemrégiben a Magyar Orvostörténelmi Társaság tiszteletbeli tagjává választott és a Pro Cultura Hungarica plakettel kitüntetett Körösi Csoma-kutatónak legújabb kutatási eredményeit közli a francia tudós levele alapján. Idézet a cikkből: „Ha igaz a feltételezés, márpedig megalapozottnak tűnik, akár kisebbfajta vihart is kavarhat a magyar tudománytörténet művelői körében: Körösi Csoma Sándor először északon, a finneknél akarta keresni a magyar őshazát. [...] Éppen Reguly Antal bibliográfiáján dolgozik – mint írja lapunknak –, s ekközben döbönt rá: Reguly a nyelvrokonság bizonyítékait kutató Finnországba utazva 1839-ben ugyanazon az útvonalon indult el, mint húsz évvel korábban Körösi Csoma Sándor – akkor még nem Ázsiába, hanem – eddigi ismereteink szerint a göttingai egyetemre igyekezve. Drezdán keresztül Lipcsébe, Halléba, majd Berlinbe ment, aztán megmagyarázhatatlan vargabetűvel északnak fordult, Travemündén, Lübeckben és Hamburgban is hosszan időzött. De miért? Finnország akkor a cári Orosz Birodalom része volt., de Oroszország-*

gon át politikai okok miatt szinte lehetetlen lett volna megközelíteni. Az északnémet kikötőkből viszont gyakran indultak oda hajók. Reguly is ezért választotta a hosszabb utat. S talán Kőrösi Csoma Sándor szándéka is ez volt, csak pénztelenül nem szállhatott tengerre. [...] E szálon indult tovább Bernard le Calloch. És rábukant a bizonyítékra. Gyamathi Sámuel, a jó barát Schedius Lajoshoz intézett, Kolozsvárt 1819. április 26-án kelt leveléből kitűnik, hogy Kőrösi Csoma az őshaza felkutatására »Finnlát s talán Lappóniát is szívesen látogatná... Egy szóval el akar ő járni minden helyeket, a melyeknek látogatása néki ezen felsőleges kérdések világosítására, s megfajtságra legkisebb reménységet nyújtanak.« Travemünde vagy Lübeck pedig a legideálisabb kiindulópont oda – vonja le Bernard le Calloch a következtetést.”

OSZÉT KÜLDÖTTSEG MAGYARORSZÁGON.

1993 júniusában egy húsztagú oszét küldöttség (történészek, nyelvészek, néprajzkutatók, régészek és művészek) járt Magyarországon. A kazuális vendégek az oszét-jász rokonság jegyében ellátogattak a Jászságba (Jászberény, Jász Múzeum) és Szolnokra, majd Budapesten az Orosz Kulturális Központ és a Kőrösi Csoma Társaság szervezésében nyilvános találkozón vettek részt a magyar szakemberek képviselőivel és az érdeklődőkkel.

A KOMI PARLAMENT ELNÖKE HAZÁNKBAN.

Szabad György, az Országgyűlés elnöke 1993. június 2-án fogadta a Parlamentben Valerij Markovot, a Komi Nép Újjászületése Kongresszusának elnökét. A találkozón Szabad György kiemelte a finnugor népek közötti sokoldalú kapcsolatok kiépítésének fontosságát, ösztöndíjasok cseréltogatásának lehetőségét is felvetve. Válaszában a komi elnök messzemenő készségüket hangsúlyozta a kormányzati és a társadalmi kapcsolatok kiépítésére.

ÉSZT HUNGAROLÓGIAI BIZOTTSÁG. A Tartui Egyetem Finnugor Nyelvek Tanszéke és a

helsinki magyar nagykövetség közös rendezvényén, az 1993 júniusában megtartott Magyar Napon megalakult Tartuban az egyetemi oktatókból és tudományos kutatókból álló Észt Hungarológiai Bizottság.

AZ I. NEMETKÖZI FINNUGOR TÖRTÉNÉSZ-KONFERENCIA. A Finnugor Történelmi Társulat 1993. június 14–18. között az észak-finnországi Ouluban nemzetközi konferenciát rendezett. E történelmszálalkozó az első volt a maga nemében. A konferencián megválasztották a finnugorság történelme kutatását célul kitűző társulat elnökségét. Elnökké Kyösti Julkut, az Oului Egyetem professzorát választották meg, az elnökség magyar tagjai Bartha Antal, Domokos Péter és Klima László lettek. A rendezvényről Domokos Péter a Népszabadságban (Daniss Győző: Az ő nyelvük és a miénk rokon, Kultúrák pusztulásáról, népek fennmaradásáról beszél Domokos Péter. 1993. aug. 21. 17. old.), Bartha Antal pedig a Magyar Hírlapban (Finnugor gondok és remények. Ahogy tetszik c. melléklet, 1993. aug. 28. II. old.) számolt be.

MAGYAR EGYÜTTES A FINNUGOR NÉPEK

IV. NEMZETKÖZI FOLKLÓRFESTIVÁLJÁN.

Az 1993. június végén és július elején, az Oroszország Hanti-Manysi Nemzetiségi Autonóm Körzetének több településén megrendezett Finnugor Népek IV. Nemzetközi Folklórfesztiválján a Jászság Népi Együttes képviselte hazánkat. A fesztivált a Nemzetközi Finnugor Alapítvány szervezte.

FINN-MAGYAR KISEBBSÉGI SZEMINÁRIUM.

Az 1993. esztendőzt az UNESCO az őslakos népek évének nyilvánította. Ebből az alkalomból a budapesti Kalevala Baráti Kör és a rovaniemi Lapp Nyári Egyetem finn-magyar kisebbségi szemináriumot rendezett július 9. és 11. között Balatonfüreden, amelyen több előadás hangzott el az oroszországi finnugor népekről, a skandináviai, a finnországi és a magyarországi kisebbségekről, valamint a határon túli magyarokról.

A NEMZETKÖZI SÁMÁNKUTATÓ TÁRSASÁG II. VILÁGKONFERENCIÁJA. 1993. július 11–17. között, Diószegi Vilmos kiváló magyar néprajzkutató születésének 70. évfordulójához kötődően Budapesten rendezték meg a Nemzetközi Sámánkutató Társaság II. Világkonferenciáját. Ebből az alkalmából az Új Magyarország több, a samanizmussal és sámánkutatókkal kapcsolatos cikket közölt Hoppál Mihály (*A samanizmusról*), Falvai Károly (*A sámánasztartások szimbolizmusához*), D. Sz. E. (*Régi hitünk kutatója: Diószegi Vilmos*), Birtalan Ágnes (*Lapockajárlás a darhat sámánoknál*), Grandpierre Attila (*A zene kozmikus varázsereje*) és V. A. (*Ősi számrendszerben gondolkodom, Kunkovics László fotóról*) tollából (1993. júl. 10. 13–17. old.). Ugyanaz a lap Kelemen Andrásnak, a külügyminisztérium politikai államtitkárának megnyitóbeszédéből is idézett (1993. júl. 13. 3. old.). Hoppál Mihály néprajzkutatóval, a Nemzetközi Sámánkutató Társaság elnökével az Esti Hírlap (Cs. L.: *Nem babonás a sámánkutató. 7 Végi Esti Kirakodó c. rovat*, 1993. júl. 10. 1. old.) és a Magyar Nemzet (Hanthy Kinga: *Samanisztikai világkonferencia, A széansz művészete*, 1993. júl. 17. 19. old.) közölt interjút. A konferenciához kapcsolódóan a Néprajzi Múzeum emlékkiállítás is rendezett *Az ősvallás nyomában: Diószegi Vilmos sámánok között* címmel, amelyet július 12-én Hofer Tamás főigazgató nyitott meg. A kiállítás sajtóviSSzhangjából lásd pl. Kótai József: *A pogány hitvilág emlékei a Néprajzi Múzeumban* (Magyar Nemzet, 1993. júl. 23. 11. old.), (kádár): *Sámánok pedig vannak!* (Esti Hírlap, 1993. aug. 26. 6. old.).

A III. FINNUGOR ÍRÓTALÁLKOZÓ. 1993. augusztus 23. és 27. között, a Magyar Írók Szövetsége és a Magyarok Világszövetsége szervezésében, Anyanyelvünk, irodalmunk – ma címmel Egerben, az Esterházy Károly Tanárképző Főiskola konferenciatermében rendezték meg a III. Finnugor Írótalálkozót. A háromnapos találkozón az Orosz Föderáció autonóm köztársaságaival együtt több mint 20 országból 100-

nál több író, irodalomtörténész, nyelvész és művészettörténész vett részt. A rendezvény fővédnökei Göncz Árpád köztársasági elnök és Antall József miniszterelnök, védnökei pedig Mádl Ferenc művelődési és közoktatási miniszter, Andrásfalvy Bertalan, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, Ringelhann György, Eger polgármestere, Ivan Aboimov, az Orosz Köztársaság nagykövete és Pertti Torstila, a Finn Köztársaság nagykövete voltak. A rendezvényről a magyar sajtó részletesen foglalkozott, a megjelent írások közül a következőkre hívjuk fel a figyelmet. –szücs–: *Jövőre világtalálkozó, Szegény rokonaink az Urálon innen és túl (Vasárnapi Hírek, 1992. márc. 15. 7. old.)*, K. J.: *Írástudó rokonaink, Évente hét könyv, Miatyánk finn módra (Esti Hírlap, 1993. júl. 15. 6. old.)*, Pósa Zoltán: *Finnugor népek írótalálkozója (Új Magyarország, 1993. aug. 13. 1. és 11. old.)*, (I. d.): *Anyanyelvünk, irodalmunk – ma, Finnugor írótalálkozó Egerben (Magyar Nemzet, 1993. aug. 13. 11. old.)*, *Versek a III. Finnugor Írótalálkozó alkalmából megjelent, Megyek élő testvéremhez című, 16 finnugor nyelvű nép költészetét bemutató kötetből (Népszabadság, 1993. aug. 21. 17. old.)*, B. P. P.: *Finnugor írók találkozója Egerben (Magyar Hírlap, 1993. aug. 23. 13. old.)*, *Húsz országból százötven résztvevő, Finnugor írótalálkozó Egerben (Magyar Nemzet, 1993. aug. 24. 4. old.)*, Cs. J.: *A nagy medve fogadott fiai, Finnugor díszpintyek alkonya, Ezerháromszáz szó a minimum, Pötytyök a cirill betűkön (Esti Hírlap, 1993. aug. 27. 6. old.)*, M. Lengyel László: *A megmaradás hordozói, Finnugor írótalálkozó Egerben (Népszabadság, 1993. aug. 28. 8. old.)*, Domokos Gábor: *Rokonok – nyilatkozatok, vélemények a III. Finnugor Írótalálkozó-ról (Élet és Irodalom, 1993. szept. 3. 6. old.)*. A finnugor írók találkozóiról folyóiratunk e számában Domokos Péter cikkéből tájékozódhat az érdeklődő.

ILKKA SUOMINEN NYILATKOZATA. 1993. augusztusában Magyarországra látogatott Ilkka Suominen, a finn parlament elnöke. Az Antall Jó-

zsef miniszterelnökkel folytatott tárgyalásait követően többek között a következőket nyilatkozta: „Reméljük, minél hamarabb tető alá hozható a háromoldalú finnugor csúcstalálkozó, mivel Finnországnak, Észtországnak és Magyarországnak támogatnia kell a ma már meglehetősen kis létszámú, rokon nyelveket beszélő népcsoportok fennmaradását.”

FINNUGOR IRODALMI TÁRSASÁG. 1993. augusztus 27-én Egerben ülésezett a Finnugor Írók Nemzetközi Szövetsége. Alapszabályt alkottak és döntöttek arról, hogy a szövetség ezentúl Finnugor Irodalmi Társaság néven működik. Elhatározták, hogy Budapest székhellyel titkárságot létesítenek és alapítványt hoznak létre. Legközelebbi feladatuk: megjelentetni az Egerben megrendezett III. Finnugor Írótalálkozó előadásait. A Finnugor Irodalmi Társaság elnöke Domokos Péter egyetemi tanár, az ELTE Finnugor Tanszékének vezetője lett. Munkáját három alelnök segíti: Arvo Valton észt prózaíró, parlamenti képviselő, Leena Laulajainen finn ifjúsági író, a finn írószövetség alelnöke, továbbá Valentyina Misarina mordvin író.

A KISALFÖLD A HANTIKRÓL. A Kisalföld című megyei lap (1993. szept. 25. 9. old.) hat fotóval illusztrált, egész oldalas riportot közölt *Távoli nyelvrokonaink földjén, Hanti élet a tajgán* címmel. A riportot írta és a fényképeket készítette: Oláh Péter.

FINNUGOR REKTORI KONFERENCIA. A Szombathelyen megrendezett Finnugor Rektori Konferencián 1993. október 3-án közleményt adtak ki arról, hogy olyan finnugor alapítvány létrehozására van szükség Magyarországon, ami segíthetné a hazai, a finnugor nyelvű országok, oroszországi tagköztársaságok egyetemeinek, főiskoláinak együttműködését. A tanácskozáson az érdekelt hazai felsőoktatási intézmények vezetőin kívül több finnugor nyelvű oroszországi tagköztársaság, valamint az észtországi Tartu és a finnorszá-

gi Turku egyetemének vezetői vettek részt. A felsőoktatási intézmények vezetői javaslatokat dolgoztak ki az érintett főiskolák és egyetemek támogatására, közös expedíciók, konferenciák szervezésére, kiadványok szerkesztésére, tanár- és diákcsereire, az idegennyelvű tanulás bővítésére. A tervek szerint a társadalomtudományok terén közös kurzusokat szerveznek, melyek elősegíthetik a finnugor népek nemzeti értelmiségének kinevelését is.

A 9. FINN-MAGYAR FOLKLÓR SZIMPÓZIUM. 1993. október 25–27. között Budapesten (az ELTE Folklore Tanszékén és Tanári Klubjában) rendezték meg a 9. Finn-Magyar Folklór Szimpóziumot, amelynek keretében az egyetemi folklórokutatás korszerűsítése címmel munkamegbeszélés folyt, valamint több előadás hangzott el a *Nemi szerepek és különbségek a folklórban* témakörben.

A FINNUGOR NÉPEK VILÁGKONGRESSZUSA KONZULTATÍV BIZOTTSÁGÁNAK ÜLÉSE. A finnugor rokon népek különleges jellegű és jelentőségű együttműködése fejlesztésének irányait és módjait vitatta meg Helsinkiben a Finnugor Népek Világkongresszusa Konzultatív Bizottsága. Az 1993 novemberében megtartott tanácskozás döntése alapján a bizottság soron következő ülését Magyarországon fogja megtartani.

MAGYAR-OROSZ KULTURÁLIS EGYEZMÉNY. 1993. november 3-án írta alá Kálmán Attila államtitkár és Konsztantyin Scserbakov, az orosz kulturális miniszter első helyettese a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma és az Orosz Föderáció Kulturális Minisztériuma közötti, 1994-re szóló kulturális együttműködési egyezményt. Példaadó ez a kontraktus, hiszen a művelődés és az oktatás szinte minden szférájára kiterjed: a felsőoktatási intézményekre, az Orosz Föderáció területén élő finnugor népekkel kialakított kulturális kapcsolatok erősítésére, a két ország művészeti szövetsége-

inek együttműködésére, a könyvkiadók, a könyvterjesztők, az írók együttműködésére egyaránt gondot fordítottak a szerződő felek. Az expó információinak cseréjéről, színházi, néprajzi, könyvtárosi, képzőművészeti, műkritikai szakembercseréről egyaránt szó esik benne.

FINN NAPOK VÁCON. 1993. december 3–6. között Finn Napokat rendeztek Vácon. A gazdag kulturális programban egyebek mellett Cseri Miklós néprajzkutatónak, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesének A kulturális örökség védelme Finnországban című előadása és Aarne Pokka finn fotóművész Fotók Lappföldről című kiállítása is szerepelt. Cseri Miklós 1991. augusztus 7-től november 3-ig tanulmányúton vett részt Finnországban. A tanulmányúttal két célt tűzött ki: egyrészt a finn szabadtéri néprajzi múzeumok tanulmányozását, másrészt a finn műemlékvédelem helyzetének a megismerését. Előadását diafelvételekkel illusztrálta. Aarne Pokka 1935-ben született, Rovaniemi-ben élő amatőr fotós. Tíz alkalommal megvalósított lappföldi fotós útján megörökítette a természet zord szépségét, az évszakok drámai váltakozását. A kiállításon bemutatott képek 1989–1993 között készültek. Képeiben ott sűrűsödik a lapp életmód, a természet, a történelem és a modern európaiság harmonikus egymásmellettsége.

AZ ELSŐ MAGYAR-ÉSZT SZÓTÁR. 1993-ban megjelent az első magyar-észt szótár, amelyet a szombathelyi Savaria University Press Kiadó adott közre. A kiadót 1993 közepén hozták létre, hogy segítsék az egyetemmé válást sürgető főiskola tudományos és ismeretterjesztő munkáját. A szótár észt

nyelvtani összefoglalót is tartalmaz és használóit igeragozási táblázat is segíti.

HELL MIKSA ÉS SAJNOVICS JÁNOS BIBLIOGRÁFIÁJA. Fontos és hiánypótló kiadvány jelent meg e címmel Rudabányán 1993-ban, Hadobás Sándor művelődési ház igazgató (Izsófalva) összeállításában. A 82 oldalas, 424 tételes és 38 ábrával illusztrált bibliográfia bevezető tanulmányát Bartha Lajos írta, a szakmai ellenőrzést ugyanő és Szij Enikő végezte. Részlet az összeállító által írt „Előszó”-ból: „... Összeállításkunk korántsem tekinthető teljesnek. Bár igyekeztünk minél több adatot felkutatni (könyveket, könyvrészleteket, tanulmányokat, cikkeket, ismeretéseket, fontosabb lexikonokat, bibliográfiákat, lényeges megállapításokat tartalmazó rövidebb értékeléseket, említéseket stb.), a források időbeli és térbeni szétszórtsága miatt sajnos nem volt módunk mindenre kiterjedő gyűjtést végezni. Bizonyos, hogy elsősorban külföldi (főként ausztriai, szlovákiai, norvégiai és dániai) kiadványokban további írások rejlenek Hell és Sajnovics életére és munkásságára vonatkozóan. Ezek egy részéről magunk is tudunk, de a rendelkezésre álló adatok hiányos volta miatt mégsem kerülhettek be a bibliográfiába. Az eddig összegyűlt több mint négyszáz címet azonban már elegendőnek tartottuk ahhoz, hogy közreadva az érdeklődők számára hozzáférhetővé tegyük. A munkát tovább folytatjuk, s szükség esetén gondoskodunk a pótlásról, esetleg a bővített kiadásról. Az anyaggyűjtést 1993. szeptember 30-án zártuk le. ...” Kérjük olvasóinkat, hogy segítsék a bővített kiadás összeállítását: küldjenek kiegészítő bibliográfiai adatokat Hadobás Sándor tagtársunk címére (3733 Rudabánya, Ady E. u. 32.)!

Összegyűjtötte és összeállította: HÁLA JÓZSEF

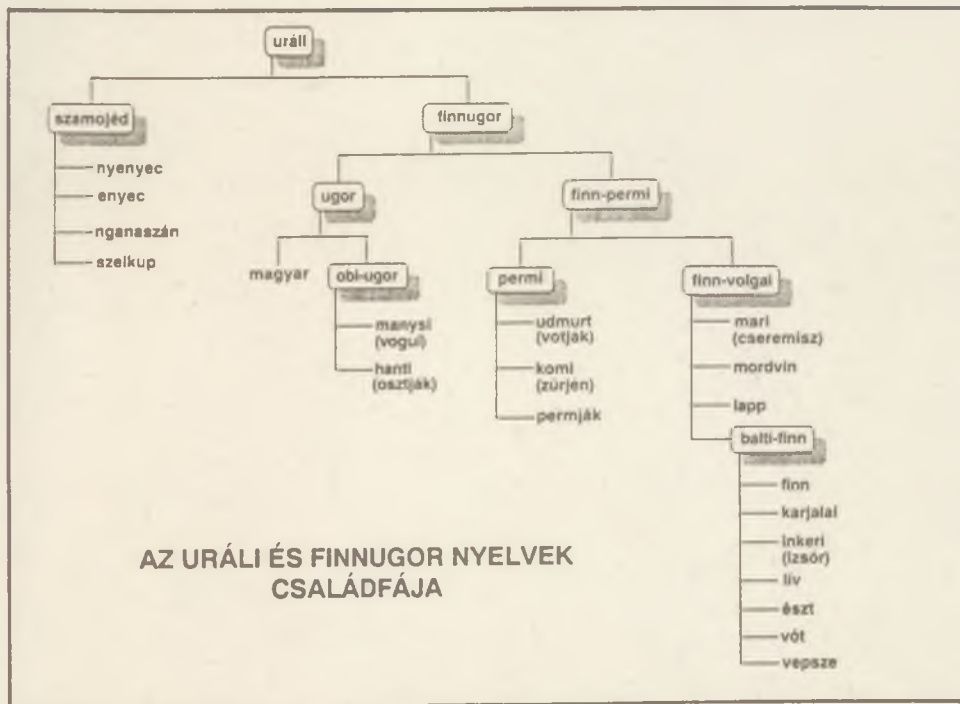

Osztyák család Kajukrusi jurtában, a Nagy-Jugán vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Osztyák férfiak Uszonorj jurtában, a Nagy-Jugán vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

FINNUGOR NYELVŰ NÉPEK LÉLEKSZÁMA AZ OROSZ FÖDÉ RÁCIÓBAN (NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK ALAPJÁN, EZERBEN)

	1926	1939	1959	1970	1979	1989
mordvin	1335	1375	1211	1177	1111	1073
udmurt	514	600	616	678	686	715
mari	428	476	498	581	600	644
komi	226	–	283	315	320	336
komi-permják	149	–	143	150	146	147
karjalai	248	250	164	140	133	125
nyenyec	17,6	24,7	22,9	28,5	29,5	34,2
hanti	22,3	18,5	19,2	21,0	20,7	22,3
vepsze	32,8	31,4	16,2	8,1	7,6	12,1
manysi	5,6	6,3	6,3	7,7	7,4	8,3
szelkup	1,7	2,6	3,7	4,2	3,5	3,6
lapp	1,6	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8

(A finnugor népek 1992. évi sziktivkári világkongresszusára megjelent statisztikai összeállítás alapján)

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Program
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

nyugat-európai táncörténeti források alapján alakult ki. Valószínűleg módosulni fog a kép, ha figyelembe vesszük az eddig gyéribben előkerült kelet-európai táncörténeti forrásokat is és szembesítjük ezeket a mai kelet-európai folklórtáncokkal. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül e területen a közép- és délkelet-ázsiai művelődéstörténet tényeit sem.

Egy ilyen nagyszabású és szerteágazó kutatási program megvalósításának, sajnos, ma még nincsenek meg a feltételei, mert e téma hivatásos kutatói és intézményes keretei még csak most vannak kialakulóban e területen. Ezért olyan minimális program megvalósítását kellett célul tűzni, amely a jelenlegi feltételeknek megfelel és a maximális programhoz vezető utat egyengeti. Úti célunk tehát 1991-ben és 1992-ben összehasonlító néptáncanyag gyűjtése volt olyan helybeli népzene-kutatók, folkloristák és fiatal egyetemi hallgatók bevonásával, akik affinitást éreznek a néptánc-kutatás iránt. Azt reméltük, hogy a közösen végzett gyűjtőmunka, majd a rendszerezés és archiválás során megosztott feladatok, budapesti és helybeli tapasztalatcserék olyan műhelymunka kialakulásához vezetnek, amely mindkét fél számára haszonnal jár. Céljaink és reményeink, úgy tűnik, a helybeli akadémiai intézetek átszervezési gondjai ellenére lépésről lépésre megvalósulnak. Az intézményes keretek biztosítása érdekében olyan együttműködési megállapodásokat kötöttünk a partner akadémiai intézetek és az MTA Zenetudományi Intézete között, amelyek e téma kutatását elismerték és a lehetőségekhez mérten támogatottá tették.

Ami az első szakmai eredményeket illeti, eddig a G. M. MAKAROV tatár népzene-kutatóból, N. M. MUSZINA kazanyi néptánc-kutatóból, I. M. NURIEVA, M. G. HODÜREVA, L. N. DOLGANOVA udmurt népzene-kutatókból, T. G. VLADÜKINA udmurt folklórkutatóból, L. I. NAGAEVA, F. S. AP-SZIKOVA baskír néptánc-kutatókból, valamint FELFÖLDI LÁSZLÓ és PÁLFY GYULA magyar néptánc-kutatókból álló csapat közel 30 kutatóponton cca 20 órányi video- és filmfelvételt készített e terület udmurt, baskír, tatár, csuvas és mari lakóinak tánc- és zenei hagyományáról. A felvételek kópiáit minden érdekelt partnerintézet rendelkezésére bocsátottuk, abból a célból, hogy saját archívumaik alapjait megvegythessék. A táncok lejegyzése és kiadásra való előkészítése Budapesten, az anyanyelvi szövegek leírása és a népzenei lejegyzés a partnerintézetekben, Izsevszkben, Kazanyban, Ufában és Joskar-Olában folyik.

Az eddig összegyűjt táncanyag egyelőre messzemenő következtetések levonására nem alkalmas. Azonban már föltűntek azok az alapvető típusok és műfajok, amelyek meglétéről az eddigi gyér szakirodalomból tudtunk, vagy amelyek meglétét feltételeztük. A legelterjedtebb, minden ott élő nép által ismert stílust az az ugrós-topogó-dobogó táncfajta képviseli, amely nálunk a Kárpát-medencében ugrós, kanásztánc, oláhos stb néven ismert. Emellett mindenütt ismerik azokat a, valószínűleg orosz közvetítéssel elterjedt kontratáncokat, kadrillokat, amelyek egy XVIII. századi nyugat-európai táncdivat hatását tükrözik. Nehéz feladatot jelent majd különbséget tenni azok között az énekes-táncos játékok és táncok között, amelyek a szovjet hatalom óta terjedtek el ezen a területen a fiatalság körében és azok között, amelyek az első világháború előtt már itt léteztek. A régió tánc-készletének legrégebbi rétegét azok a pantomimikus, mozdulatutánozó táncok alkotják, amelyek szígeszzerűen több ponton is előfordulnak az archaikus szokások keretében vagy a szórakozó táncok között, de a legidősebbek lábán.

Az eddigi kutatás főleg a déli és északi udmurt területeket, Kelet-Baskíriát és a kazanyi tatárok földjét érintette. 1993-ban a munka a Csuvas és a Tatár Köztársaság érintkezésénél lévő archaikus kultúrájú területen folytatódik. A távolabbi cél olyan önállóan is működőképes műhelyek kialakítása, amelyek egymással együttműködve meg tudják majd valósítani a fent vázolt nagyszabású tervet.

A narimi szőlőkupoknál

A történet még 1990-ben kezdődött. A VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson Debrecenben több száz szakember vett részt az (akkori) Szovjetunióból. Közülük néhányan Tomszkból és Novoszibirszkből érkeztek, az obi-ugor, a szamojéd nyelvek és a ket kutatói. A Tomszki Tanárképző Főiskolán éppen 1990 szeptemberében hoztak létre először Észak Kis Népei Nyelveinek Szakcsoportja néven egy – elsősorban – kutatási feladatot ellátó egységet, majd ezt 1991-ben Szőlőkup Szakcsoportra keresztelték át. (Az új név jobban megfelelt a tartalomnak, hiszen az egység kötelékébe főként a szőlőkup nyelv kutatói tartoztak.) A szakcsoport számára külföldi partnereket keresett a főiskola agilis, tudományos és nemzetközi kapcsolatokért felelős rektorhelyettese. A kapcsolatkeresés során találkoztunk (én akkor még a Janus Pannonius Tudományegyetem Uralisztikai Szemináriumának vezetőjeként), s öt héttel később már Tomszokban voltam egy villámlátogatáson. Akkor körvonalazódtak az együttműködés lehetséges formái (szakirodalom cseréje, oktató- és diákcsera, közös expedíciók, tudományos rendezvények stb.).

A tomszki főiskola – együttműködve a Szibériai Akadémia (Novoszibirszk) Nyelv-, Irodalom- és Filozófiatudományi Intézetével – 1991 nyarára öthetes szibériai programot szervezett számomra, s ebből több mint két hetet tölthettem szőlőkupok között.

A szibériai utat megelőzte Sziktivkarban (Komi Köztársaság) egy nemzetközi Arktika-konferencia, amelyen a szovjet szakembereken kívül az USA-ból, Kanadából, a skandináv államokból, Németországból, Lengyelországból és – személyemben – Magyarországról vettek részt a legkülönbözőbb diszciplínák (régészet, nyelvészet, néprajz, paleobotanika, történettudomány, szociológia stb.) művelői. A Sarkvidék tematikájával interdiszciplinárisan foglalkozó konferencia anyagát angol, ill. német nyelven az 1991-ig Pécsen, 1992-től Szombathelyen megjelenő *Specimina Sibirica* c. folyóirat 5. köteteként adtuk ki (*The Arctic. Papers of an International Conference, Syktyvkar, 16–18 May, 1991*).

Sziktivkarból tomszki vendéglátóimmal és WOLFGANG VEENKERrel, a Hamburgi Egyetem Finnugor Tanszékének vezetőjével együtt utaztunk repülővel és vonaton Tomszka – nem minden romantikát nélkülözve.

A korábban zárt városnak nyilvánított Tomszk Szibéria egyik tudományos és kulturális központja. Ott működik Szibéria legrégebb, még a múlt század 80-as éveiben alapított egyeteme, ott található Szibéria legnagyobb, országosan is egyik legjelentősebb botanikus kertje.

Az utóbbi két esztendőben a hatalmas külföldi érdeklődés hatására egyre-másra érkeznek oda külföldi küldöttségek, tárgyalópartnerek, elsősorban az üzleti kapcsolatok reményében, de nem lebecsülendő a tudományos expedíciókba indulók (botanikusok, geológusok) száma sem.

Az uralisztika, s általában a szibériai nyelvek kutatását illetően kiemelkedő fontosságú az A. P. DULSON alapította tomszki nyelvészeti iskola, melynek már a harmadik nemzedéke foglalkozik az obi-ugor, a szamojéd és a jéniszeji nyelvek kutatásával. A Dulson-iskola eredményes tevékenységét számos szövegkiadvány, nyelvelírás, konferencia fémjelzi. Az évtizedeken át szervezett nyelvi-néprajzi gyűjtőutak anyagának túlnyomó része azonban mindmáig kéziratban hever, részben szerkesztetlenül. A szakcsoport kéziratárában a hatalmas szőlőkup nyelvjárási szótár anyagán kívül különböző nyugat-szibériai nyelvek kérdőíves gyűjtésen alapuló leírásai, továbbá néprajzi feljegyzések stb. találhatóak. Ezek kiadása csak nemzetközi összefogással lehetséges. Erre vonatkozóan meg is állapodtunk lehetséges együttműködési formákról, ám ezek megvalósulását komolyan veszélyezteti – egyebek között – a tomszki partnerek körében is megindult kivándorlás.

Tomszkba tehát már ismerősként érkeztem egy derült, május végi reggelen. Az itteni program is tudományos ülészsakkal kezdődött, mégpedig nemzetközivel (W. VEENKER és én biztosítottuk a rendezvény nemzetközi jellegét); a szervezők szerint ilyenre a főiskolán még nem került sor. A kétnapos konferencia, melyen novoszibirszki kollégák is részt vettek, a Nyugat-Szibériában folyó régészeti, néprajzi és nyelvészeti kutatások eredményeit reprezentálta. Anyaga a közeljövőben jelenik meg Németországban, W. VEENKER szerkesztésében.

A konferencia végeztével megkezdődött a felkészülés a szölkupokhoz teendő utazásra. A Szölkup Szakcsoport SIMON C. KUPERT, a szölkup nyelvjárások, s főképpen a fonológia kitűnő képességű fiatal kutatóját jelölte ki útítársul. A helyszínen csatlakozott hozzánk IRINA TIMONINA szölkup tanítónő, aki nagy lelkesedéssel elevenítette föl egykor aktív szölkup nyelvismeretét.

A mintegy 4000 lelket számláló szölkupok északi csoportja Krasznoszölkupban és környékén él (Jamal-Nyenyec Nemzetiségi Körzet), viszonylag zárt, homogén közegben. Az ő nyelvükkel behatóbban foglalkoztak, elsősorban moszkvai nyelvészek, s munkájuk eredményeit többek között monografikus feldolgozásokban tették közzé (vö. A. I. KUZNECOVA–E. A. HELIMSZKIJ–E. V. GRUSKINA: *Ocserki po szölkupszkomu jaziku*. Moszkva, 1980). A tomszki területen a szölkupok ún. déli csoportjai élnek, nagy területen szétszórva, egyre inkább szét-eső közösségeket alkotva, s több helyütt a kihalás szélére jutva. Egyik csoportjuk az Ob menti szölkupok, akik az ún. narimi nyelvjárást beszélik.

A tomszki szölkupológusok nyelvjárások és nyelvi szintek szerint osztották föl maguk között a kutatási feladatokat. Így vannak, akik egy-egy nyelvjárásra szakosodnak, vannak, akik egy-egy nyelvi szintre, pl. fonológiára, akár interdialektálisan is. A kutatottság mértékét is figyelembe véve választották ki a közös expedíció céljával a narimi nyelvjárási területet.

Az útra kettős szándékkal indultam. Egyrészt föl akartam mérni a nyelvi és kulturális, etnikai tudat helyzetét, hiszen az utóbbi években a kis népek többségénél tapasztalható a „nemzeti ébredés”, s ez egy csekély lélekszámú néptöredék túlélését, fennmaradását kedvezően befolyásolhatja. (Ennek a témakörnek szenteltük 1992. október közepén *A finnugor népek útja a politikai, kulturális és nyelvi autonómiához* című nemzetközi konferenciát Szombathelyen, amelyen szinte valamennyi uráli nép képviseltette magát.) Másrészt, lehetőség szerint nyelvi anyagot akartam gyűjteni, hiszen e tájon külföldi nyelvész gyűjtőúton nem sok járt; a múlt század közepén M. A. CASTRÉN, századunk elején K. DONNER. (A néprajzosok közül az ugyancsak finn SIRELIUS mellett JANKÓ JÁNOS említhető.)

Az expedíció helyszíne Tomszk megye Parabeli járása volt. Ez a járás a nagy kiterjedésű megye (314 ezer km²) északi részén található. Területe 37 ezer km², 48 településén 22 ezer lakos él, ebből mintegy 9 ezren a járási székhelyen, Parabelben. Tomszkból az 500 km-es utat légpárnás hajóval tettük meg, a Tom, majd az Ob folyón az út tíz óra hosszat tartott.

Parabel az azonos nevű folyócska partján fekszik, egy kilométerre az Obtól. Hosszúra elnyúlt poros település; középiskolája, művelődési háza, helytörténeti múzeuma, sportpályája, orvosi rendelője, fürdőháza, repülőtere van. Parabelt oroszok lakják, de találtunk néhány öreg szölkupot, a tanárok között kitelepített volgai németet is.

A városka szállodája volt a „főhadiszállás”, innen indultunk a környékbeli falvakba, itt fogadtuk esténként a vendégeinket.

A szölkupok, hasonlatosan a többi kis lélekszámú északi néphez, jelentősnek mondható állami támogatást kapnak. Ennek szétszórásával a járási tanács foglalkozik. A tevékenységbe bevonják a szölkupok helyi szervezeteinek, Parabelben pl. a *Kolta kup*nak (Obi ember) a ve-

zetőit is. A szőlőkupok által is lakott falvakban iskola, óvoda és családi házak építéséhez nyújtanak segítséget. A legérdekesebb vállalkozásnak egy néhány évtizede elhagyott szőlőkup falu, Tyuhtyerevo újjáépítése látszik. Fölcserház, óvoda, iskola építését tervezik, s a régi életmódhoz szükséges területek biztosításával igyekeznek elősegíteni a falu benépesítését. 1991-ben már 3–4 családi ház építését meg is kezdték.

A Narim melletti Talinovka faluban az anyaggyűjtésen kívül a helyi szőlőkupok képviselőivel való találkozásra is sor került. A mintegy 20 ember a szőlőkupoknak odaltélt állami támogatások, hitelek elosztásával kapcsolatos kérdéseket vitatta meg a járási tanács jelen levő munkatársával. Olyan lényeges kérdéseket vetettek föl, mint pl. a föld tulajdonjogának rendezése, a szőlőkupok számára kijelölt területen lakóházak, óvodák, iskolák építése, a vállalkozók kikapcsolása az építkezésből (mivel ez fölöslegesen megdrágítja a munkát), az anyanyelvüket tudó pedagógusok képzése.

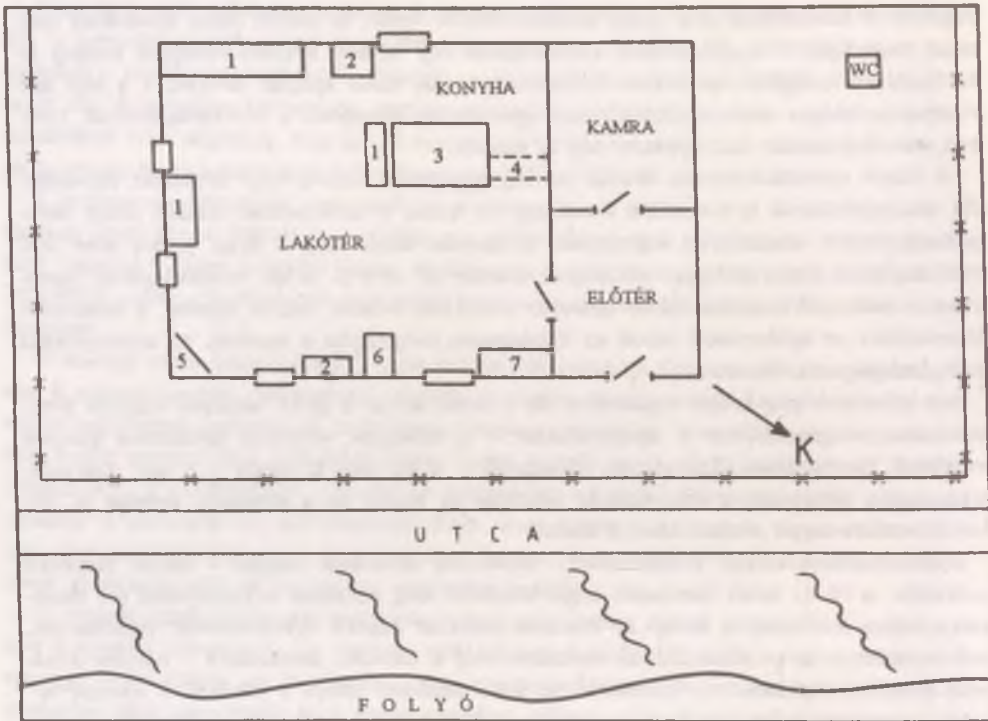
Az igényeiket meg tudják fogalmazni, de – amint azt pl. a járási tanácson hasonló témában tartott megbeszélésen is tapasztalhattuk – a szőlőkupok nincsenek felkészülve igényeik megfelelő képviselőtérre. Egyszerűen hiányzanak – s ez nem is csoda – a jogi, szervezeti/szervezési ismeretek, s nem egyszer ütköznek az egyéni és a közösségi érdekek is. Ennek következményeit viszont könnyű belátni.

Tapasztalataink szerint a szőlőkupok – anyanyelvi ismereteik alapján – három csoportra oszthatók: a 60 év feletti nemzedék tagjai általában még beszéltek anyanyelvüket (ez főképpen a nőkre érvényes), a 40–60 év közöttiek általában passzív nyelvismerettel rendelkeznek, aktív nyelvhasználatuk minimálisnak mondható, míg a fiatalabb korosztályra – néhány dicséretes kivételtől eltekintve – a nyelvtudás (és az érdeklődés) hiánya a jellemző. A nemzeti öntudat erősödése, az anyanyelv és a nemzeti kultúra ismerete iránti igény a középső nemzedékben mutatkozik a legerősebben, bár ennek fontosságát a városban élő, idős nyelvmesterek is hangsúlyozták.

A szőlőkupok nyelvjárási tagolódása jelentősnek mondható, s ennek adatközlőink is tudatában voltak. Szinte nem múlt el egyetlen alkalom sem, hogy a nyelvjáráások közti különbségre ne utaltak volna, többnyire ugyanazon példákkal. Eszerint a 'tehén' „náluk” (azaz az Ob középső folyásánál beszélt ivankinói nyelvjárásban) *sjr*, „nálunk” (azaz a narimi nyelvjárásban) *hjr*, a 'ló' „náluk” (pl. Kety nyelvjárás) *künd*, „nálunk” *cönd* stb., s mindig hozzátették: „nem egyeznek”. A népnév alapján (ti. oroszul osztjácoknak hívják magukat) rokonnak tartják a Vaszugán folyó melletti osztjácokat is (ők tkp. a hantik), de róluk megállapítják, hogy egészen más nyelven beszélnek. Az etnikai identitás és különbözőség hordozója az adatközlők számára a nyelv.

A gyűjtés szempontjából Nyelmacs faluban jártunk a legnagyobb sikerrel. Nyelmacs – infrastrukturális fogyatékoságaitól eltekintve – idillikus falu, egy kis folyó fölé magasodó, erdő övezte, faházas település. A mintegy húsz nemzetiség közül az egyik a szőlőkup. Itt már korábban is jártak gyűjtők, ez meglátszik az egyik amúgyis intelligens adatközlő rutinján. A falu tipikus házai egyterű boronaeépítmények, melyekhez előtér és kamra járul (lásd a mellékelt ábrát).

A járás legrégebbi települése Narim, a közeljövőben ünnepli fennállásának 400. évfordulóját. Még a dekabrista időktől kezdve híres-hírhedt száműzetési hely. A XX. század elején itt volt száműzetésben egyebek között Sztálin, Szverdlov; majd a sztálini időkben élte „virágkorát”, itt és a környéken összesen mintegy 800 ezer ember ette a száműzöttek keserű kenyerét. (Mindamellett érdekes volt hallani, hogy a cári Oroszország baloldali száműzöttei összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között éltek, mint a Szovjetunió „ellenségei”, hiszen pl. nyugat-európai szociáldemokrata lapok jutottak el hozzájuk, Nyugat-Európában nyomtatott tan-

Egy nyelmacsi telek és ház

1. ágy; 2. asztal; 3. kemence, tűzhely; 4. függőágy; 5. televízió; 6. hűtőszekrény; 7. szekrény

könyvekből – pl. nyelvek, matematika – bővíthették ismereteiket, a falu népe számára színházat és iskolát szerveztek stb. A szálláshelyük is viszonylagos komforttal ellátott házakban volt, melyekben étkezőt, könyvtárt, klubszobát is berendezhettek.)

Munkánk eredményeképpen összeállt a vizsgált nyelvjárás első, gyakorlati igényeket kielégítő nyelvkönyve. Elsősorban azokra gondoltunk az összeállítás során, akik még rendelkeznek valamelyes anyanyelvi ismeretekkel, s a könyv segítségével – a tematikusan elrendezett szókészlet és társalgási szövegek alapján – fejleszthetik tudásukat. A munka használható lesz az iskolai tanításban is. A nyelvkönyv számára meg kellett alkotni az ábécét, ami az iskolai tankönyvek számára is alkalmazható lesz. (A könyv 1993-ban a *Specimina Sibirica* sorozatban lát napvilágot.) Az expedíció során elkészült a *Miatyánk* narimi nyelvjárási fordítása is, s ez belekerült NÉMETH ZSIGMOND *96 gleiche Texte in uralischen Sprachen (Vaterunser)* (Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai, 3. Szombathely, 1991) című összeállításába.

A Tomszki Tanárképző Főiskola Szólkup Szakcsoportja és a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Uralisztikai Tanszéke közti együttműködés gyümölcsözőnek ígérkezik. Csak remélni lehet, hogy ennek az együttműködésnek a nehéz oroszországi helyzet nem fog gátat szabni.

PUSZTAY JÁNOS

Faházak a Közép-Ob vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Osztyák hombár Ugotszkij jurtában, a Közép-Ob vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

A IV. Finn–Magyar Néprajzi Szimpózium

Az 1984-ben megindult együttműködés értelmében 1992. augusztus 24–31. között rendezte meg a Magyar Néprajzi Társaság, az MTA Néprajzi Kutatóintézetével, valamint a finn Etnos néprajzi egyesülettel együttműködve, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Veszprém Város Önkormányzata, a Veszprémi Akadémiai Bizottság, a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, valamint az Autotechnika Tours támogatásával a negyedik szimpóziumot.

Az előző három szimpózium is előre választott tematika köré csoportosította előadásait, megbeszéléseit. A Veszprémben megvalósított szimpózium témáját a migrációk okozta változások, valamint a városi népesség néprajzi kutatásánk kérdései alkották. A finn tudományt 12 kutató képviselte, MATTI RÄSÄNEN turkui egyetemi tanár vezetésével. A rendezők, most első ízben, megfigyelőként 2 észt kutatót is meghívtak. Az előadások, valamint a megbeszélések nyelve az angol, illetve a német volt. A témaválasztásban a rendezőket a témacsoportok időszerűségének mérlegelése irányította. A szimpózium számára a Veszprémi Akadémiai Bizottság színházában adott helyet.

A megbeszéléseket KODOLÁNYI JÁNOS tudománytörténeti, valamint a két témacsoport fontosságát, időszerűségét taglaló bevezetője nyitotta meg. Ugyanő foglalta össze a záró ülésen a megbeszélések eredményeit.

A szimpózium elsőként BARABÁS JENŐ *Migration und Diffusion in der ungarischen Volkskultur* című előadását vitatta meg, az övét PEKKA LEIMU *Finland–Europe–America, an experimental investigation into culture contact*, majd FEJŐS ZOLTÁN *Migration and cultural contact, Threat or creolization* című előadása követte. OUTI TUOMI-NIKULA *Die finnische Migration in die Bundesrepublik Deutschland nach dem II. Weltkrieg* című előadása a németországi, MARJUT ANTONEN *Cultural adaptation and ethnic identity of finnish immigrant in Northern Norway* című összefoglalása pedig a norvégiai finn migráció kérdéseivel foglalkozott. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA *Internal migration within the Hungarian language area during the 18–20th centuries* című összefoglalása történeti áttekintést nyújtott. MATTI RÄSÄNEN *Harmony or conflict, The hidden structures, Experiences of comparative multiethnic urban study* című előadása a városi népesség kutatásának kérdéseiről szólt. KOCISIS GYULA *Social network, prestige, aspirations* címmel újabb kutatásainak eredményeit mutatta be. SZARVAS ZSUZSA *Symbol and identity, Head-covering of Jewish men in the cities* című előadása a zsidó fejviseletet elemezte. VIRPI NURMI *Die Frauenvereinigungen als Träger der nationalen Identität in der heutigen urbanen Gemeinschaften* című előadása a városi női egyesületek társadalmi szerepét elemezte. SÁRKÁNY MIHÁLY *Migrating women* című előadását MARKKU TEINONEN *From the country to a town, The situation and the use of resources of a migrant in the context of a 19th century Finnish town* című, a finn városi fejlődést ábrázoló bemutatása követte. PIRKKO SALLINEN-GIMPL *Die Begegnung zwischen den evakuierten Kareliern und übrigen Finnen* című előadásában a karjali áttelepült népesség kérdéseit vizsgálta. HELENA RUOTSALA *Water regulation and local inhabitants* című előadásában a környezeti hatásokkal foglalkozott. BODÓ SÁNDOR *Die Hirten von Bodroglköz und die Migration* című tanulmánya egy speciális társadalmi rétegre, a pásztorokra irányította a figyelmet. HANNA SNELL-

MAN *Migrants living off the forest* című vizsgálata a természeti környezet kérdéseivel foglalkozott. ANNA-MARIA ÁSTRÖM *Urban culture—consumer culture and cultural critic* című tanulmányában a városi kultúrát elemezte. TIMO VIRTANEN *Ethnic time and urban space* című előadása szintén a városi kultúra kérdéseire keresett választ. HEIKI PÁRDI *Zu ethnographischen Untersuchungen auf dem Gebiet der Stadtkultur im Estnischen Nationalmuseum seit 1960* című tanulmánya összefoglalta az Észti Nemzeti Múzeum 1960 óta végzett kutatásainak célját és eredményeit. SZŰCS JUDIT *Costume of diggers, farmers and craftsmen in a market-town, Csongrád* című előadásában a csongrádi viselet néhány kérdését elemezte. ELLEN VÁRV *Traditionelle Festtagsbrauche im gegenwärtigen Stadtleben* címmel egy észti kisváros kultúrájába vezette a hallgatót. FEJÉR GÁBOR *A town grown from farmsteads, Change in legal status or in culture?* című tanulmánya is a városi kultúra kérdéseit boncolta. SIRPA KARJALAINEN *Folk costumes, traditions, entertainment* című dolgozata zárta az előadások sorát.

A szimpózium résztvevői tanulmányi kiránduláson ismerkedtek a Balaton-környék néhány helységével, megtekintették a Néprajzi Múzeum új kiállításait, valamint a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot.

A szimpózium rendezői arra törekednek, hogy az előadásokat, miként az eddigi konferenciák után, kötetbe szerkesztve kiadják.

ifj. KODOLÁNYI JÁNOS

Emlékezés Diószegi Vilmos halálának 20. évfordulóján

1992. október 7.

1992. október 5. és 7. között *Alternatív vallásosság régen és ma* címmel konferenciát rendeztek Budapesten. A rendkívül gazdag program méltó zárásaként a Magyar Vallástudományi Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályának közös rendezésében DIÓSZEGI VILMOS néprajzkutatóra emlékeztek barátai, kollégái, tanítványai és tisztelői.

A KÜLLÖS IMOLA megnyitóját követő előadásokban a magyar néprajzi kutatás egy nagy tehetségének, a magyar néphitkutatás programadó egyéniségének képmását rajzolta elénk LÁGLER PÉTER és PÓCS ÉVA. LÁGLER PÉTER a kutatásait tudatosan felépítő, módszereit átgondoltan kiválasztó tudóst mutatta be írásai alapján. PÓCS ÉVA személyes hangvételű visszaemlékezése ezt alátámasztotta, kiegészítette. DIÓSZEGI VILMOS kivételes munkabírásu ember volt, akinek eredményei mögött óriási bizonyítási anyag és következetes módszer áll. Ezért is nehéz még húsz év kutatás után is cáfolni, s lehet inkább kiegészíteni, újrafoglalni gondolatait. Erős egyéniségével nem taszította, hanem inspirálta a körülötte felnövő, érdeklődő, munkára vágyó fiatal kutatókat. Bár tevékenysége, tudatosan is törekedve erre, erőteljesen magyar központú volt, a nagy Keletre utazók utódként külföldi terepmunkájával a néphit egy fontos területének önálló tudománnyá válását segítette. A samanizmus-kutatásnak DIÓSZEGI VILMOS halála óta eltelt időben történt fejlődéséről, főbb problémáiról HOPPÁL MIHÁLY beszélt. Felvázolta a kutatási irányokat és bemutatta azok művelőit.

Az emlékülés befejezéseként a RÁCZ GÁBOR által rendezett *Sámánok nyomában* című dokumentumfilmet nézhettük meg, amely DIÓSZEGI VILMOS munkásságát idézte, s 1975-ben, korai halála után három évvel készült.

VAKLER ANNA

Finnugor Világkongresszus Sziktivkarban

1989 óta rendezvényekben is megfigyelhetően erősödnek és sokasodnak a volt Szovjetunióban, a mai Oroszországban élő finnugor népek törekvései identitásuk tényleges kifejtésére, kulturális, gazdasági, politikai jogaik megfogalmazására, majd követelésére. Helyi kezdeményezésekből nőttek ki előbb az oroszországi össz-finnugor értekezletek, majd utóbb a nemzetközi finnugor találkozók. Ezek a rendezvények egyre inkább túlnőttek a megszokott, s a szűkebb szakmai körökben jól ismert tematikus tudományos tanácskozások keretein, de a célok meghatározásában változatlanul ragaszkodtak a tudományos megalapozottsághoz. A végső cél: a világ figyelmét felkelteni az elhanyagolt, nemzetiségi és nyelvi mivoltában is rohamosan fejlődő kis közösségekre, közülük is – ezúttal – a finnugor kis népek iránt. A helyzetükről és követeléseikről megfogalmazott okmányokat a nagy nemzetközi szervezetek mellett számos kormánynak is eljuttatják.

Az itt kifejtettek jegyében ülésezett 1992 decemberének első napjaiban a Komi (= zürjén) Köztársaság fővárosában, Sziktivkarban a Finnugor Népek Első Világkongresszusa. A kongresszuson a magyar Országgyűlés, EKE KÁROLY vezetésével több tagjával, politikusokkal, kereskedőkkel, szakemberekkel, tudósokkal képviseltette magát. Finnország és Észtország is magas szintű delegációkat küldött. A nyelvrokon népek mindegyike jól felkészült szószólókkal volt jelen. A tartalmas, s nem ritkán szenvedélyes kongresszusról nem lehet röviden, s érdemben beszámolni. Csak a teljes anyag megjelentetése (erre van valamelyes esély) érzékeltetheti ennek a néhány éve még elképzelhetetlen rendezvénynek a hangulatát, a téma komolyságát, a döbbenetesen sok nehézségét, keserűségét.

Ami tény: a finnugrisztika az akadémikusok szűk klubjából, s erősen behatárolt érdeklődési köréből kilépett a világpolitika színterére. Végre!

D. P.

A Finnugor Írók Konferenciájáról

Magyarországon a fontos nemzeti tudományok egyike a finnugrisztika. Őstörténetünket, ősi műveltségünket, nyelvünk eredetét, sajtóságait tárta föl, s a nyelvcsalád tagjainak történelmét, irodalmát, jelenének egyre aktuálisabb, egyetemes érdekű kisebbségi, nemzetiségi gondjait.

Hazánk tudományossága a finnugrisztika egyik megalapozója, fenntartója. Hiányossága és hibája abban áll, hogy – egy idő óta – a nyelvrokonsági tematikát a maga sokszínűségével és teljességével egészében az összehasonlító nyelvészet korlátai közé szorította. Csupán a két világháború között sikerült némiképp kiszélesíteni a látóhatárt, az önállóvá vált magyar, finn és észt államok politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatai (pl. „kultúrkongresszusai”) messze meghaladták az MTA-nak és tagjainak csupán a grammatikára terjedő érdeklődését. A szovjet rendszerben főként a látszat és a jelszavak domináltak, az „autonóm köztársaságokkal, körzetekkel” valós kapcsolatokat nem lehetett kialakítani, de a tudományos érdekű finnugrisztika valamelyest mégis csak fejlődhetett, tematikailag is gazdagodhatott. Mindez azonban egyre kevésbé elégítette ki a világnak és a teljes igazság megismerésére törekvő, a konzervatív hagyományokkal szakítani kívánó szakmának az érdeklődését.

A nyolcvanas évek második felétől – a világtörténelem függvényében ezen a területen is – fokozatosan érlelődtek a régóta álmódott változás feltételei. Apránként ritkulni kezdtek a til-

tások, lehetővé vált egymás felkeresése, 70–80 év várakozás után a finnugor népek képviselői egyre rendszeresebben indulhattak „rokonlátogatóba”.

A változások hajtóerejét, a nemzeti és nyelvi öntudat őrzését első helyen a nemzetiségi írók és tudósok jelentik, nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedekben irtózatot vágott soraikban az önkény. És mégis! Kezdeményezésükre 1989-ben a mari(cseremis)-földi Joskar-Olában összehívták az első Finnugor Írótalálkozót. Döbbenetes és megrázó tragédiák idéztek fel itt a „nyugat-európai” résztvevők előtt. (A legnagyobb finnugor nyelvű nép, Magyarország mindössze 3 (!) fővel képviseltette magát.) 1991-ben Finnország rendezte a második Finnugor Írótalálkozót Espooban, s ez sok tekintetben a joskar-olai „tragédiafeltárás” folytatásának bizonyult (hangsúlyozva a nemzetiségi és nyelvi lét nem változó veszélyeztetettségét). A finnek, felismerve a kor valódi igényeit, 1993 nyarán Nemzetközi Finnugor Történész Kongresszust szerveznek Ouluban. Látva a résztvevők névsorát és a programot, rendkívül érdekes, megrendítő, új tudományos utakat is megnyitó találkozót sejthetünk.

Ha mi, magyarok valaha is szerepet (az elvárt és valaha birtokolt szerepet) kívánjuk betölteni a finnugrisztikában, akkor a jövő tendenciáinak meghatározásában, szervezésében *teljesen új utakra* kell lépniük, s visszalépve SAJNOVICShoz, REGULYhoz gyökeresen szakítanunk szükséges a korszerű, sokoldalú kutatást teljesen leblokkoló, de még most is domináns több évtizedes konzervatívizmussal.

D. P.

Nagy-Jugán vidéki tájkép
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

Faház a Közép-Ob vidékén
(Fotó: JANKÓ JÁNOS)

KIÁLLÍTÁSOK

Rokonaink Szibériában '91

Elhangzott a Néprajzi Múzeum kiállításán, 1991. szeptember 24-én

Kedves Főigazgató Úr, Nagykövet Urak, Kedves Vendégeink!

Nincsen izgalmasabb, mint visszapillantani egy országnak a múltjába. Kivált akkor, hogyha hiteles képet kaphatunk róla. Ez a kiállítás azért borzongatóan szép és azért borzongatóan izgalmas, mert több ezer évre mutat vissza. Amit a kiállított tárgyak elárulnak, azt vizuálisan kiegészítik a képek. Ezek a színes, művészi felvételek még a levegő ropogós hideg-ségét is átadják nekünk. Én teljesen otthon éreztem magam azon a tájon, amelyen végigmentem a fényképek segítségével és fölfedeztem a magunk színvilágát is nyelvrokonaink, hadd mondjam azt, hogy testvéreink tárgyi emlékeiben. Ez nagy érték, hogy ezek itt vannak a Néprajzi Múzeumban, mert hidat jelentenek legközelebbi nyelvrokonaink felé. Áldozatos és szép munka volt a néprajzos és a művész részéről egyaránt, amit végeztek, és én szívből remélem, hogy nem ez volt az utolsó útjuk oda. Szívből remélem, hogy a Szovjetunió határának a felnyílásával sokkal, de sokkal több lehetőségünk lesz ezeket a szálakat emberi szálakká formálni, összekötni, elhívni ide fogyó rokonságunkat, megmutatni nekik magunkat, és megismerni őket és az életüket. Szeretném, ha ők is tudnák, hogy mindazzal, amit nekünk mutatnak, bennünket is gazdagítanak és szívből remélem, hogy ők is gazdagabban fognak hazamenni, azzal a tudattal, hogy rokonaik élnek itt.

Amikor ezt a kiállítást megnyitom, akkor még egyszer nagy-nagy szeretettel üdvözlöm Önöket, akik eljöttek. Kérem, tekintsenek bennem egy „elfajzott” néprajzost. Tanultam valamit az egyetemen is és az egész családot „megfertőzte” a néprajztudomány. Én azt hiszem, ezért jöttem ide ennyire szívesen. Másrészt pedig működött bennem a romantika is, a rég nem látott, sőt soha nem ismert rokonoknak a megismerése. Ezenkívül működött bennem a művészi kíváncsiság is, hogy lássam, hogyan sikerült megörökíteni, nem az objektív, hanem a „szubjektív” segítségével ezeket az emlékeket, illetve az élő valóságot, amelyik nagyon-nagyon régi múltunkban győrekezik és ugyanakkor a rokonainknak a jelene. Szívből remélem, hogy a jövőben is meg tudják őrizni önmagukat, identitásukat, hagyománykincset mindannyiunk közös javára! Gratulálok a néprajzkutatóknak, a művészeknek, gratulálok a múzeumnak és köszönetet mondok azoknak, akik bebizonyították, hogy a múzeum is kaphat segítséget társadalmi támogatóktól! Nem csak az állam, hanem a társadalom is el tudja tartani a múzeumot, hogyha látja, hogy milyen értékeket őriz és közvetít számunkra múltból, jelenből, a magunk jövője javára. Köszönöm, és megnyitom a kiállítást.

GÖNCZ ÁRPÁD
a Magyar Köztársaság
elnöke